

**Kielelliset oikeudet Suomessa – kielilainsäädännön
vaikutus uhanalaisten kielten elvytykseen**

Emilia Erkama
Pro gradu -tutkielma
Yleinen kielitiede
Nykykielten laitos
Helsingin yliopisto
Huhtikuu 2012

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	4
2. Kielipolitiikan keskeiset käsitteet ja teoreettinen viitekehys.....	6
2.1. Kielelliset oikeudet ja kielelliset ihmisoikeudet.....	12
2.1.1. Kielelliset oikeudet lainsäädännössä.....	15
2.1.2. Äidinkielen määritelmä.....	17
2.2. Uhanalaisuus ja uhanalaisten kielten säilyttäminen.....	18
2.2.1. Uhanalaisten kielten säilyttämisen motiivit.....	19
2.2.2. Kielten uhanalaisuuteen vaikuttavat tekijät.....	21
3. Suomen kieliolot ja kielellisiä oikeuksia säätelevä lainsäädäntö.....	26
3.1. Kielelliset oikeudet Suomen lainsäädännössä.....	30
3.1.1. Kielilaki.....	31
3.1.2. Saamen kielilaki.....	36
3.1.3. Kielelliset oikeudet muussa lainsäädännössä.....	37
3.2. Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden kielisopimukset.....	51
3.3. Yhteenvedo Suomen kielellisistä oikeuksista.....	54
4. Eri ryhmien kielelliset oikeudet ja niiden toteutuminen.....	57
4.1. Kansalliskielet suomi ja ruotsi.....	58
4.1.1. Kielilainsäädännön soveltaminen 2006.....	59
4.1.2. Kielilainsäädännön soveltaminen 2009.....	60
4.1.3. Ruotsi.....	62
4.1.4. Suomi.....	63
4.2. Saamelaiskielet.....	65
4.2.1. Saamen kielilain toteutuminen.....	65
4.2.2. Saamenkieliset sosiaali- ja terveystoimet.....	68
4.2.3. Saamenkielinen lasten päivähoito.....	69
4.2.4. Saamelaisten kielipesätoiminta.....	69
4.2.5. Saamen kielen opetus kouluissa.....	71
4.2.6. Aikuisten kielenoppiminen.....	74
4.2.7. Saamen kieli tiedotusvälineissä.....	75
4.3. Romanikieli.....	76

4.4. Suomalainen viittomakieli.....	80
4.5. Suomenruotsalainen viittomakieli.....	84
4.6. Karjalan kieli.....	86
4.7. Muut kielet.....	89
5. Kielellisten oikeuksien merkitys uhanalaisten kielten elvytyksessä.....	95
5.1. Lainsäädännön vaikutus kielen käyttöaloihin.....	98
5.1.1. Julkiset palvelut.....	98
5.1.2. Päiväkoti ja koulu.....	99
5.1.3. Tiedotusvälineet.....	103
5.1.4. Kielenhuolto ja -tutkimus.....	104
5.1.5. Järjestö- ja projektitoiminta.....	104
5.2. Kielisuunnittelu kielen elvytyksessä.....	105
6. Lopuksi.....	107
Lähteet.....	109
Liite: Kielilainsäädäntö Suomessa.....	115

1. Johdanto

Kielellisiä oikeuksia Suomessa käsittelevän pro gradu -tutkielmani yhtenä tavoitteena on muodostaa yleiskatsaus Suomen kielellisestä tilanteesta sekä Suomessa puhuttavien kielten asemasta ja eri kieliryhmien kielellisistä oikeuksista Suomen lainsäädännössä. Tavoitteenani on myös tarkastella kielellisten oikeuksien toteutumista Suomessa sekä lainsäädännön, kielellisten oikeuksien ja kielipolitiikan merkitystä uhanalaisten kielten elvytyksessä.

Kielelliset oikeudet kuuluvat tutkimuskohteena kielipolitiikan tutkimusalaan. Kielipolitiikan teoriaa käsittelevää kirjallisuutta on ilmestynyt toistaiseksi niukasti suomeksi. Joitakin kielipolitiikan ja kielisuunnittelun käsitteitä ja teoriaa koskevia artikkeleita on ilmestynyt, kuten esimerkiksi Sauli Takalan, Kari Sajavaaran ja Paula Sajavaaran (2000) artikkeli *Kielipolitiikka ja kielisuunnittelu*, mutta muuten suomenkielisessä kielipolitiikkaa käsittelevässä kirjallisuudessa keskitytään lähinnä käytännön kielipolitiikkaan. Tällaisia teoksia ovat Marjut Johanssonin ja Riitta Pyykön (2005) toimittama *Monikielinen Eurooppa – Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* sekä Hanna Lappalaisen, Marja-Leena Sorjosen ja Maria Vilkun (2010) toimittama *Kielellä on merkitystä – Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Kielipolitiikan teoriaa käsittelevän suomenkielisen kirjallisuuden vähäisyyden vuoksi alan suomenkielinen käsitteistö ei ole täysin vakiintunutta, mutta osoitan pro gradu -tutkielmani toisessa luvussa, että kielipolitiikan ja kielisuunnittelun keskeisten käsitteiden ja erityisesti näiden kahden käsitteen suhteen määrittely on kovin moninaista myös englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa. Sen jälkeen toisessa luvussa esittelen kielellisiin oikeuksiin ja kielellisiin ihmisoikeuksiin liittyvää käsitteistöä. Luvun lopussa luon katsauksen kielten uhanalaisuuden ja uhanalaisten kielten elvytyksen käsitteisiin ja teoriaan.

Kolmannen luvun alussa esittelen lyhyesti Suomen kielellistä tilannetta ja tässä tutkielmassa käsittelemiäni kieliä. Sen jälkeen muodostan kuvauksen kielellisten oikeuksien perustasta Suomen lainsäädännössä sekä Suomea koskevissa kansainvälisissä sopimuksissa. Kieleen liittyvät säädökset ovat Suomen lainsäädännössä hajallaan eri laeissa eikä niistä ole saatavilla sellaista listaa, joka kokoaisi Suomessa puhuttavien kielten koko kielilainsäädännön samaan paikkaan. Tämän vuoksi olen pyrkinyt kokoamaan eri lähteiden avulla mahdollisimman kattavan listan Suomen kielellisiin oikeuksiin liittyvästä lainsäädännöstä. Listassa on 150 lakia ja liitän sen

tutkielmani liitteeksi. Olen käyttänyt listan kokoamisessa apuna yksittäisten kielten kielellisistä oikeuksista ja kyseisiä kieliä koskevasta lainsäädännöstä tehtyjä kuvauksia, joita on mm. eri kielten kielipoliittisissa toimintaohjelmissa, kansalliskielten ja saamen kielen kielilainsäädännön soveltamiskertomuksissa sekä erillisissä selvityksissä, kuten oikeusministeriön (OM 2011) mietinnössä *Viittomakielisten kielelliset oikeudet*. Kansainvälisistä sopimuksista käsittelen kahta vähemmistökielten kielellisten oikeuksien kannalta keskeisintä eli *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevaa eurooppalaista peruskirjaa (European Charter for Regional or Minority Languages)* ja *Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevaa puiteyleissopimusta (Framework Convention for the Protection of National Minorities)*. Rajaan tarkasteluni ulkopuolelle muun muassa sellaiset YK:n sopimukset, joissa on mainintoja kielellisistä oikeuksista.

Neljännessä luvussa suuntaan tarkasteluni näkökulman kielilainsäädännöstä enemmän kielellisten oikeuksien toteutumiseen käytännössä. Kielellisten oikeuksien toteutumisen arviointi käytännössä on haastavaa, mutta tämä näkökulma on kuitenkin otettava jollain tavalla huomioon, sillä kielelliset oikeudet sinänsä eivät hyödytä mitään, elleivät ne toteudu käytännössä. Tarkastelen tässä luvussa eri kieliryhmien tilanteita, kielellisiä oikeuksia ja kielellisten oikeuksien toteutumista erilaisten raporttien ja selvitysten sekä kielipoliittisten toimintaohjelmien pohjalta. Käsittelyni pääpaino on eri kielten julkisessa käytössä, koska kielen julkista käyttöä säädellään lainsäädännöllä ja virallisten selvitysten ja raporttien kohteena on myös pääasiassa kielen julkinen käyttö. Käyttämäni lähdemateriaalit ovat erityyppisiä, joten eri kielten osuudet eivät ole suoraan vertailtavissa ja osuudet eroavat muutenkin toisistaan sekä pituudeltaan että sisällöltään. Pyrin lähinnä kuvaamaan kunkin kielen käyttöä keskeisillä kielen käyttöaloilla sekä nostamaan esille kyseiseen kieleen liittyviä erityisiä kysymyksiä.

Viidennessä luvussa pohdin kielilainsäädännön ja kielellisten oikeuksien vaikutusta uhanalaisten kielten elvytykseen. Pohdin erityisesti, millä tavoin kielilainsäädäntö ja yhteiskunnan kielipolitiikka mahdollistaa ja tukee uhanalaisten kielten elvytystä. Viidennessä luvussa tarkastelun kohteena ovat Suomessa puhuttavat uhanalaiset kielet saame, romani, karjala ja suomenruotsalainen viittomakieli. Suomalaista viittomakieltä käsittelen, mikäli viittomakielisten kielelliset oikeudet liittyvät olennaisesti käsittelyn kohteena olevaan asiaan. Nostan tarkasteluni kohteeksi esimerkkejä kielen eri käyttöaloilta ja muodostan pienen yhteenvedon eri kielten tilanteesta kyseisellä käyttöalalla. Lisäksi pohdin kunkin kielen käyttöalan

mahdollisuuksia ja haasteita uhanalaisten kielten elvytyksessä.

2. Kielipolitiikan keskeiset käsitteet ja teoreettinen viitekehys

Kielipolitiikka (*language policy*) ja kielisuunnittelu (*language planning*) ovat toisilleen läheisiä käsitteitä, joiden määrittely on kirjallisuudessa kirjavaa ja moninaista. Kielipolitiikan ja kielisuunnittelun alalla ei ole olemassa yhtä yhtenäistä teoriaa eikä kielipolitiikan ja kielisuunnittelun suhteelle ole myöskään olemassa yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Kaikki kirjoittajat eivät pidä tarpeellisena kielipolitiikan ja kielisuunnittelun käsitteiden erottamista toisistaan (esim. Fettes 1997:14, Hornberger 2006:25), joten näitä käsitteitä näkee usein käytettävän rinnakkain (*language policy and planning, LPP*) ja synonyymeinä, jolloin jompaakumpaa käsitettä on käytetty merkityksessä, joka laajuudeltaan kattaa koko kielipolitiikan ja kielisuunnittelun kentän. Grinin (2003:28) mukaan kielisuunnittelun ja kielipolitiikan käsitteet ovat osittain päällekkäiset, jonka vuoksi kyseisten käsitteiden erottamisen tärkeyttä ei tulisi yliarvioida, kun taas toiset kirjoittajat pitävät kielipolitiikan ja kielisuunnittelun käsitteiden erottamista tärkeänä (Kaplan & Baldauf 1997:xi, Schiffman 1996:3, Takala ym. 2000:231). Tällöin kielipolitiikan ja kielisuunnittelun käsitteiden suhde määritellään tavallisesti hierarkkiseksi ylä- ja alakäsitteen suhteeksi joko siten, että kielipolitiikka sisältää laajempaa käsitteenä kielisuunnittelun (Johansson & Pyykkö 2005:16, Phillipson & Skutnabb-Kangas 1996:434, Ricento 2000:209, Spolsky 2004:5) tai että kielipolitiikka on osa kielisuunnittelua (Kaplan & Baldauf 1997:3).

Käytän tämän luvun alkuosassa käsitettä kielipolitiikka ja kielisuunnittelu, kun on kyse koko kielipolitiikan ja kielisuunnittelun kentästä. En erittele kielipolitiikan ja kielisuunnittelun käsitteitä, jollei ole kyse jommankumman määrittelemisestä erikseen. Määritelmässä pyrin kuitenkin olemaan uskollinen kulloinkin lähteenä olevan tekstin käsitteille, vaikka kielipolitiikalla tai kielisuunnittelulla viitattaisiinkin koko kielipolitiikan ja kielisuunnittelun kenttään.

Kielipolitiikan ja kielisuunnittelun tutkimusalalle tyypillistä on monitieteisyys. Kielipolitiikan ja -suunnittelun teorioita kehitettäessä merkittäviä tieteenaloja kielitieteen lisäksi ovat yhteiskuntatieteet, kuten valtio-oppi ja sosiologia, historia, taloustiede, oikeustiede sekä kasvatustieteet. (Ricento & Hornberger 1996:401, Wright 2004:2, Cillia & Busch 2006:576.) Kielipolitiikan ja kielisuunnittelun sanotaan kehittyneen omaksi tutkimusalakseen 1960-luvun alussa (Ricento 2000:197). Joitakin

aihepiiriä käsitteleviä teoksia ja artikkeleita ilmestyi jo 1950-luvulla, kuten Einar Haugenin vuonna 1959 julkaistu kielen standardisointia Norjassa käsittelevä artikkeli, johon viitataan usein tutkimuksena, jossa tiedetään ensimmäisen kerran käytetyn käsitettä *language planning* (Hornberger 2006:25).

Ensimmäisinä vuosikymmeninä kielipolitiikan ja kielisuunnittelun avulla pyrittiin lähinnä löytämään ratkaisuja uusien kehittyvien kansallisvaltioiden kieliongelmiin (Tollefson 2010:463–464). Yleinen näkemys tuon ajan länsimaisten sosiolingvistien joukossa oli kielellisen monimuotoisuuden pitäminen esteenä kansallisvaltioiden kehitykselle, kun taas kielellinen homogeenisyys yhdistettiin modernisaatioon ja länsimaistumiseen 1800-luvun yksi kansa, yksi kieli -aatteen mukaisesti (Ricento 2000:198). Tuon ajan kielipolitiikalle ja kielisuunnittelulle oli tyypillistä optimismi ja usko kielipolitiikan ja kielisuunnittelun mahdollisuuksiin. Kun huomattiin, että asetettujen päämäärien saavuttaminen ei onnistunut kielipolitiikan ja kielisuunnittelun avulla, tilalle astui skeptisyys ja kritiikki kielisuunnittelun teorioita ja malleja kohtaan. (id.:201, Tollefson 2010:466–467.) 1980-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta alkaen kielipolitiikan ja kielisuunnittelun tutkimuksen suuntautumiseen on vaikuttanut mm. maailmanlaajuisen muuttoliikkeen lisääntyminen, Neuvostoliiton hajoamisesta seurannut poliittisten rajojen uudelleenjärjestäminen ja uusien kansallisten identiteettien kehittyminen erityisesti Itä-Euroopassa sekä länsimaisen ja erityisesti amerikkalaisen kulttuurin ja teknologian leviäminen kehitysmaihin. Englannin kielen vaikutus on kasvanut kaikkialla maailmassa. Euroopan unioni on myös omalta osaltaan lisännyt englannin ja jonkin verran ranskan ja saksankin merkitystä Euroopassa. Myöhemmän kielipolitiikan ja kielisuunnittelun tutkimuksen tyypillisiä suuntautumiskohteita ovat vähemmistöjen ja kansallisvaltioiden suhteet, yksikielisyysideologian kyseenalaistaminen, kielellisten ihmisoikeuksien edistäminen ja kielten uhanalaisuus. (id.:468–469, Ricento 2000:203.)

Kielipolitiikan ja kielisuunnittelun käsitteiden määritelmät eroavat kirjallisuudessa niiden suhteen määrittelyn lisäksi siinä, kuinka laajoina ilmiöinä kielipolitiikkaa ja kielisuunnittelua pidetään. Tollefsonin (1991:16) mukaan kielisuunnittelun yleisesti hyväksytty määritelmä on, että kielisuunnittelu viittaa kaikkiin tietoisin pyrkimyksiin vaikuttaa kielen varianttien rakenteeseen tai funktioon. Useissa kielisuunnittelun määritelmässä korostetaan, että kielisuunnittelun päämääränä on kieleen liittyvien ongelmien ratkaiseminen sekä hyvinvoinnin lisääminen

yhteiskunnassa. Lisäksi suunnittelu suuntautuu tulevaisuuteen eikä tapahdu tyhjiössä (Rubin & Jernudd 1971:xvi). Rubin ja Jernudd (ibid.) määrittelevät kielisuunnittelun seuraavasti:

”Language planning is deliberate language change; that is, changes in the systems of language code or speaking or both that are planned by organizations that are established for such purposes or given a mandate to fulfill such purposes. As such, language planning is focused on problem-solving and is characterized by the formulation and evaluation of alternatives for solving language problems to find the best (or optimal, most efficient) decision.”

Johansson ja Pyykkö (2005:16) määrittelevät kielipolitiikan ja kielisuunnittelun suhteen siten, että kielipolitiikalla tarkoitetaan kielen ja yhteiskunnan välisten suhteiden järjestämistä tietoisilla toimilla. Kielisuunnittelu puolestaan on osa kielipolitiikkaa ja se kattaa kielipoliittisten toimenpiteiden suunnittelun, täytäntöönpanon ja arvioinnin. Yllä mainitsemani esimerkit kielipolitiikan ja kielisuunnittelun määrittelystä sulkevat ulkopuolelleen kielten asemaan ja käyttöön vaikuttavat tiedostamattomat toimet.

Toinen tyypillinen tapa rajata kielipolitiikan ja kielisuunnittelun kenttää on katsoa niiden tapahtuvan pääasiassa tai ainoastaan viranomaistasolla. Kielipolitiikan yleisesti hyväksytty määritelmä on Tollefsonin (1991:16) mukaan, että kielipolitiikka on viranomaistason kielisuunnittelua. Grin (2003:30) määrittelee kielipolitiikan, jota hän käyttää koko kielipolitiikan ja kielisuunnittelun kentän kattavana yleiskäsitteenä, seuraavasti:

”Language policy is a systematic, rational, theory-based effort at the societal level to modify the linguistic environment with a view to increasing aggregate welfare. It is typically conducted by official bodies or their surrogates and aimed at part or all of the population living under their jurisdiction.”

Yllä mainitsemisani määritelmissä Grin (2003:30) sekä Rubin ja Jernudd (1971:xvi) pitävät kielipolitiikan ja kielisuunnittelun päämääränä hyvinvoinnin kokonaismäärän lisäämistä ja parhaiden mahdollisten ratkaisujen etsimistä kieleen liittyviin ongelmiin. Kielipolitiikan ja kielisuunnittelun päämääränä tulee olla yhteiskunnan resurssien jakaminen mahdollisimman suuren hyvinvoinnin kokonaismäärän saavuttamiseksi. Kaikista yhteiskunnan harjoittamista politiikoista seuraa, että jotkut ovat voittajia, jotkut toiset taas häviäjiä. Hyvinvoinnin kannalta olennaista onkin, paraneeko yhteiskunnan kokonaistilanne jonkin tietyn politiikan seurauksena: ovatko voittajien voitot suuremmat kuin häviäjien tappiot ja pystyvät siten kompensoimaan tappiot? (Grin 2003:25.) Jotta voitaisiin löytää mahdollisimman hyviä ratkaisuja ja lisätä hyvinvointia yhteiskunnassa, kielipolitiikkaan ja kielisuunnitteluun

kuuluu olennaisesti erilaisten käytäntöjen ja politiikkojen arviointi. Kielisuunnittelun sekä politiikkojen muodostamisen tulee tapahtua arviointien pohjalta. Myös suunnittelun tuloksia tulee tarkastella sen arvioimiseksi, kuinka hyvin haluttuihin tavoitteisiin on päästy. (Grin 2003:29–30.)

Monet tutkijat ovat määritelleet kielipolitiikan ja kielisuunnittelun alan laajemmaksi. Näiden näkemysten mukaan kaikki kielisuunnittelu ei ole tietoista eikä tapahdu viranomaistasolla. Wrightin (2004:1) määritelmä on yksi laajimmista: hänen mukaansa kielipolitiikka ja kielisuunnittelu on tutkimusala, joka kattaa ihmisen kaiken merkitysten muodostamiseen ja niiden välittämiseen ihmisyksilöltä toiselle liittyvän toiminnan. Hän (ibid.) tiedostaa myös tämän lähestymistavan haitat, sillä näin laaja lähestymistapa vie tutkijan matkalle, jonka rajoja on vaikea määritellä.

Kielisuunnittelun prosessissa on tavallisesti mukana useita eritasoisia toimijoita, jotka vaikuttavat yhdessä suunnitteluprosessin lopputulokseen. Näiden toimijoiden motiivit ja lähestymistavat voivat olla hyvinkin erilaisia ja keskenään ristiriitaisia. Kaplan ja Baldauf (1997:4) jakavat kielisuunnittelun tahot mikro- ja makrotason toimijoihin. Makrotason toimijat operoivat hallinnon tasolla ja päättävät kielipolitiikan suuremmista linjauksista, kun taas mikrotason toimijat keskittyvät pienempiin paikallisiin sekä usein joihinkin tiettyihin kielenkäyttötilanteisiin liittyviin kielisuunnittelun kysymyksiin. Kaplanin ja Baldaufin (id.:5–6) mukaan kielisuunnittelun toimijoita ovat hierarkian kaikkein korkeimpana makrotasolla valtion virastot ja elimet, niiden alaisuudessa koulutusta koordinoivat virastot ja elimet, kolmannella tasolla puoliviralliset ja ei-viralliset järjestöt sekä alimpana mikrotasolla muut järjestöt ja vaikutusvaltaiset yksilöt (käännökset Takalan ym. 2000:253 mukaan).

Joidenkin näkemysten (esim. Shohamy 2006:48) mukaan alimman tason kielisuunnittelua ja -politiikkaa harjoittavat yksityiset kielenkäyttäjät tehdessään päivittäisiä kielellisiä valintoja (tietoisia tai tiedostamattomia) sekä esimerkiksi tehdessään päätöksiä kotonaan puhuttavasta kielestä tai kielestä/kielistä, joita heidän lapsensa oppivat koulussa. Lo Biancon (2010:146) mukaan yksilötason kielenkäytön sisällyttäminen kielisuunnitteluun kyseenalaistaa monet määritelmät, joiden mukaan kielisuunnittelu on viranomaisten aikaansaamaa tietoista muutosta.

Ricento ja Hornberger (1996) kuvaavat artikkelissaan *Unpeeling the Onion: Language Planning and Policy and the ELT Professional* kielipolitiikan ja kielisuunnittelun monikerroksisuutta käyttämällä vertauskuvana sipulia. Heidän

(id.:420) mukaansa yksilötason tai mikrotason merkittäviä kielipoliittisia toimijoita ovat englannin kielen opettajat, mikä voidaan hyvin yleistää koskemaan kaikkia kielenopettajia. Äidinkielen ja vieraiden kielten opettajilla on suuri mahdollisuus vaikuttaa kielipolitiikkaan välittämällä kielellisiä käytäntöjä ja sääntöjä oppilaille sekä luomalla niitä itse. Ricenton ja Hornbergerin (ibid.) mukaan kaikki kielen kautta välittyvä käyttäytyminen, teot ja toiminta, ovat mahdollisuuksia ilmaista implisiittistä tai eksplisiittistä kielipolitiikkaa.

Kaikki kielipolitiikka ja kielisuunnittelu ei ole tietoista ja suunniteltua eikä myöskään julkista ja virallisissa dokumenteissa eksplisiittisesti määriteltyä. Kielipolitiikka ja -suunnittelu voi olla epävirallista ja implisiittistä, jolloin sitä ei ole määritelty virallisissa dokumenteissa. Kielipolitiikka voi olla käytäntöjä, miten kieleen liittyvissä kysymyksissä käytännössä toimitaan. Näitä käytäntöjä voidaan toteuttaa sen kummemmin suunnittelematta. Nämä käytännöt voivat olla virallisen kielipolitiikan kanssa ristiriidassa tai virallinen eksplisiittinen kielipolitiikka voi kokonaan puuttua. (Spolsky 2004:8.)

Spolsky (2004:5) jakaa kielipolitiikan kolmeen osa-alueeseen: kielikäytännöt, uskomukset/ideologiat ja kielisuunnittelu (Spolsky käyttää käsitettä *language management* käsitteen *language planning* synonyyminä). Kielikäytäntöjä ovat kielenkäyttö, puhujien kielelliset valinnat, erilaiset kielimuodot sekä kielen normit. Uskomuksilla/ideologioilla tarkoitetaan puhujayhteisön arvoja ja arvostuksia eri kielenmuotoja ja kielellisiä valintoja kohtaan. Kielisuunnittelulla tarkoitetaan Spolskyn mallissa toimenpiteitä, joilla pyritään muuttamaan puhujayhteisön kielikäytäntöjä ja kieli-ideologioita.

Kielisuunnittelu jaetaan tavallisesti kahteen tai kolmeen osaan. Kielisuunnittelun jakaminen statuksen suunnitteluun (*status planning*) ja korpuksen suunnitteluun (*corpus planning*) on lähtöisin alunperin Klossin (1969:81) esittämästä jaottelusta. Cooper (1989:33) lisäsi jaotteluun myöhemmin vielä kolmannen kategorian, mallin omaksumisen suunnittelun (*acquisition planning*). Käytän tässä tutkielmassa käsitteestä *acquisition planning* Takalan ym. (2000:240) käyttämää suomenkielistä käsitettä mallin omaksumisen suunnittelu. Suomenkielisessä kirjallisuudessa käsite *acquisition planning* on usein käännetty kielenopetuksen suunnitteluksi (esim. Johansson & Pyykkö 2005:17), jolloin käsitteen merkityksen ala on suppeampi eikä sen merkitys tule mielestäni riittävän selväksi.

Statuksen suunnittelulla tarkoitetaan kielen aseman ja käytön suunnittelua yhteiskunnassa. Statuksen suunnittelulla pyritään myös vaikuttamaan kielen käyttöaloihin laajentamalla, rajoittamalla tai säilyttämällä niitä (Sulkala 2010:17). Statuksen suunnittelua ovat viranomaistason päätökset siitä, mitä kieliä yhteiskunnassa käytetään mihinkin tarkoitukseen. Statuksen suunnittelua on jonkin kielimuodon valinta yleiskieleksi, vähemmistökielten aseman virallistaminen tai muulla tavoin edistäminen sekä pyrkimykset uhanalaisten kielten elinvoimaisuuden parantamiseen. (Käsittelen uhanalaisten kielten elvytystä enemmän alaluvussa 2.2.) Korpuksen suunnittelu kohdistuu kieleen itseensä. Korpuksen suunnitteluun kuuluu tehtäviä, joita on perinteisesti kutsuttu kielenhuolloksi, kuten kielen rakenteen, sanaston ja oikeinkirjoituksen huoltoa. Korpuksen suunnittelua on myös kielimuodon ja kirjoitusjärjestelmän vakiinnuttaminen standardiksi eli standardisoiminen. (Johansson & Pyykkö 2005:17.) Mallin omaksumisen suunnittelulla pyritään vaikuttamaan kielten ja kielenkäyttäjien jakaumaan eli kielten levinneisyyteen luomalla ja kehittämällä mahdollisuuksia oppia kieltä sekä tukemalla ja kannustamalla siihen (Hornberger 2006:28). Kielenopetuksen suunnittelu on osa mallin omaksumisen suunnittelua. Kielenopetuksen suunnittelu sisältää äidinkielen, vieraiden kielten ja alueellisten sekä muiden vähemmistökielten opetuksen suunnittelun (Johansson & Pyykkö 2005:17).

Jotkut tutkijat pitävät tarpeettomana erottaa mallin omaksumisen suunnittelua omaksi kategoriakseen ja katsovat sen kuuluvan osaksi statuksen suunnittelua, koska molemmissa on kyse kielen käyttöaloista (esim. Sulkala 2010:17). Toiset tutkijat perustelevat näiden kahden osa-alueen pitämisen erillisinä kategorioina siten, että statuksen suunnittelu kohdistuu kielen käyttöön ja mallin omaksumisen suunnittelu kielen käyttäjiin (Cooper 1989:33). Riippumatta siitä, jaetaanko kielisuunnittelu kahteen vai kolmeen osaan, on tärkeää huomioida, että kielisuunnittelun osa-alueet eivät toimi kielisuunnittelussa toisistaan erillisinä. Ne ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa siten, että yhdellä kielisuunnittelun osa-alueella suoritettavat toimenpiteet vaikuttavat myös muihin kielisuunnittelun osa-alueisiin. Kaplan ja Baldauf (1997:28) kuvaavat kielisuunnittelun osa-alueiden suhdetta ja statuksen suunnittelun ja korpuksen suunnittelun erottamista toisistaan seuraavasti:

”Such a separation constitutes something of an oversimplification; it is, in fact, virtually impossible, in practice, to separate the two activities. The fact is that any change in the character of a language is likely to result in a change in the use environment, and any change in the use environment is likely to induce a change in the character of the language.”

Statuksen suunnittelun toimenpiteet saavat usein aikaan toimenpiteitä

korpuksen suunnittelun ja mallin omaksumisen suunnittelun aloilla. Vastaavasti toimenpiteet korpuksen suunnittelun ja mallin omaksumisen suunnittelun aloilla parantavat kielen statusta. Esimerkiksi jonkin kielen opetuksen käynnistäminen ensimmäistä kertaa vaikuttaa korpuksen suunnitteluun, sillä kielimuoto tarvitsee ensin standardisointia ja kirjoitusjärjestelmän, jotta sitä voitaisiin opettaa koulussa. Samalla tavoin korpuksen huollon toimenpiteet, kuten kirjoitusjärjestelmän luominen ja kielen standardisointi mm. kielioppien ja sanakirjojen muodossa vaikuttavat mallin omaksumisen suunnitteluun tarjoamalla perusedellytykset kielen opettamiselle koulussa.

2.1. Kielelliset oikeudet ja kielelliset ihmisoikeudet

Kielelliset ihmisoikeudet (*linguistic human rights*) ovat nousseet muutaman viime vuosikymmenen aikana yhdeksi kielipolitiikan merkittäväksi tutkimuskohteeksi (esim. Ricento 2000). Kielellisten ihmisoikeuksien tutkimiseen ja edistämiseen liittyvät läheisesti pyrkimykset kyseenalaistaa yksikielisyysideologia (Tollefson 2010:469) ja tukea kielellisen monimuotoisuuden säilyttämistä.

Kielelliset ihmisoikeudet ovat johdettavissa suoraan yleisistä ihmisoikeuksista eli syrjinnänvastaisuuden ja ilmaisunvapauden periaatteista, oikeudesta yksityiselämään ja oikeudesta käyttää vähemmistökieltä muiden kielelliseen vähemmistöön kuuluvien kanssa (Varennes 2001:16). Kieli on sukupuolen, rodun ja uskonnon ohella yksi tärkeimmistä seikoista, joiden perusteella ihmisiä ei tulisi syrjiä (Skutnabb-Kangas 2006:275). Vähemmistöjen kielellisiin ihmisoikeuksiin kuuluu mm. oikeus käyttää vähemmistökieltä yksityisesti, oikeus vähemmistökielisiin etu- ja sukunimiin, oikeus puhua vähemmistökieltä julkisilla paikoilla, oikeus käyttää vähemmistökieltä yksityisessä liiketoiminnassa, yksityisissä kylteissä ja julisteissa sekä oikeus järjestää opetusta vähemmistökielellä yksityiskouluissa (Varennes 2001:17–18). Kielellisiin ihmisoikeuksiin kuuluu myös se, että viranomainen on velvollinen käyttämään vähemmistökieltä, eli käytännössä useimmiten hankkimaan tulkin, jos vähemmistökielinen henkilö on syytettynä tai oikeustoimien kohteena eikä ymmärrä enemmistökieltä. Varennes (id.:19) huomauttaa lisäksi, että hänen mainitsemansa oikeudet eivät rajoitu vain valtioiden perinteisiin kielivähemmistöihin, vaan koskevat yhtä lailla niin valtioiden enemmistöihin kuuluvia asukkaita, maahanmuuttajia kuin maassa tilapäisesti oleskeleviäkin.

Eri kieliryhmien kielellisten oikeuksien voidaan ajatella sijoittuvan eri kohtiin jatkumolla, jonka toisessa päässä on kielellinen kansanmurha (*linguistic genocide*) tai kielen kuolema ja toisessa päässä täydet kielelliset ihmisoikeudet. Valtioiden virallisten kielten puhujilla on tavallisesti täydet kielelliset ihmisoikeudet, mukaan lukien valtion tuki kielen käyttämiselle opetuskielenä kouluissa. (Magga & Skutnabb-Kangas 2003:44). Kielelliset oikeudet voivat perustua joko alueperiaatteelle, jolloin tietyt oikeudet koskevat tietyllä alueella asuvia, tai henkilöperiaatteelle yksilön äidinkielen mukaan. Kielelliset oikeudet voivat olla joko kollektiivisia tai yksilöllisiä. (Skutnabb-Kangas 2006:284.)

Kollektiiviset kielelliset oikeudet ovat oikeuksia, jotka kuuluvat jollekin kielivähemmistölle ryhmänä. Kollektiivisiin kielellisiin oikeuksiin kuuluu vähemmistöryhmän oikeus olla olemassa, käyttää ja kehittää kieltään sekä perustaa ja ylläpitää kouluja ja muita laitoksia, joissa järjestetään opetusta vähemmistön kielellä. Kollektiivisiin kielellisiin oikeuksiin kuuluu myös vähemmistöryhmän oikeus olla edustettuna valtion poliittisessa järjestelmässä sekä oikeus ryhmän sisäisiä asioita koskevaan hallinnolliseen autonomiaan ainakin kulttuurin, opetuksen, uskonnon, viestinnän ja sosiaalisten kysymysten saralla. Yksilöllisiin kielellisiin oikeuksiin kuuluu yksilön oikeus samastua myönteisesti äidinkieleensä ja tulla kunnioitetuksi samastumisensa (tai identifikaationsa) vuoksi huolimatta siitä, onko hänen äidinkielenä vähemmistö- vai enemmistökieli. Yksilöllisiin kielellisiin oikeuksiin kuuluu oikeus oppia äidinkieltä, saada koulussa ainakin ensimmäisillä luokilla opetus äidinkielellä sekä oikeus käyttää äidinkieltä joissakin julkisissa yhteyksissä. Myös oikeus oppia ainakin yhtä valtion virallista kieltä on kielellinen oikeus. (Phillipson ym. 1995:2.)

Kaikki kielelliset oikeudet eivät ole kielellisiä ihmisoikeuksia (Skutnabb-Kangas 2006:273). Kysymyksestä, kuuluuko oikeus omankieliseen koulutukseen kielellisiin ihmisoikeuksiin, on keskusteltu paljon kielellisiä ihmisoikeuksia käsittelevässä kirjallisuudessa. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten koulutusta koskevissa kohdissa ei joko mainita kieltä ollenkaan tai maininnat ovat ympäröiväisiä sisältäen valinnanmahdollisuuksia (Skutnabb-Kangas 2006:275–276). Tällöin oikeuksien toteuttaminen jää harkinnanvaraiseksi ja vähemmistökielet ovat hallitusten armoilla samaan tapaan kuin Varennes (1999:117) toteaa (kielellisinä) oikeuksina pidetyistä periaatteista, joilta puuttuu lain voima:

”Moral or political principles, even if they are sometimes described as ”human rights”, are not necessarily part of international law. They are things that governments ”should” do, if they are

”nice”, not something they ”must” do. Being nice is not a very convincing argument and is less persuasive than rights and freedoms that have the weight of the law behind them.”

Varennes (2001:19–20) rajaa kielellisten ihmisoikeuksien ulkopuolelle viranomaisten vähemmistökielen käytön koulutuksessa, radiossa ja televisiossa sekä erilaisissa julkisissa palveluissa, kuten virastoissa ja muualla hallinnossa sekä terveydenhuollossa. Nämä ovat julkisia palveluja, joita valtioiden tulee *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan (European Charter for Regional or Minority Languages)*, *Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen (Framework Convention for the Protection of National Minorities)* sekä joidenkin YK:n sopimusten perusteella toteuttaa vähemmistökielillä, jos vähemmistöön kuuluvien henkilöiden määrä ja maantieteellinen sijoittuminen niin edellyttävät. Varennes (ibid.) esittää vähemmistökielisten julkisten palvelujen toteuttamisen perustuvan malliin, jota hän kutsuu nimellä ”*sliding-scale model*”. Mallin mukaan vähemmistökielillä tarjottavien palvelujen määrä kasvaa sitä mukaa kun vähemmistökielen puhujamäärä kasvaa. Kielellisten palvelujen toteutumisen kannalta merkityksellistä on Varennesin (id.:21) esittämä näkemys, että vähemmistökielisten palvelujen toteuttamatta jättäminen tilanteessa, jossa vähemmistön lukumäärä on riittävän suuri ja palvelujen toteuttaminen on perusteltua ja tarpeellista, on vähemmistön syrjintää. Vähemmistökielisen koulutuksen puute olisi siis tietyissä olosuhteissa syrjintää kielen perusteella ja loukkaisi sen vuoksi kielellisiä ihmisoikeuksia. Tämän näkemyksen ongelmana on kuitenkin se, kuinka voidaan määritellä ne tilanteet, joissa kielivähemmistöön kuuluvien lukumäärä on riittävän suuri ja vähemmistökielisten palvelujen järjestäminen on muutenkin perusteltua ja tarpeellista.

Nostan tässä yhteydessä esiin vähemmistöjä koskevaan kielipolitiikkaan liittyvät käsitteet assimilaatio ja integraatio. Assimilaatio on kulttuuriryhmän tai etnisen ryhmän ominaispiirteiden ja ryhmään kuulumisen tunteen kadottamista ja toisen ryhmän kulttuuripiirteiden omaksumista siten, että ryhmän alkuperäinen kulttuuri korvautuu uuden ryhmän kulttuurilla ja saa myös aikaan tunteen tuohon uuteen ryhmään kuulumisesta. Integraatiolla tarkoitetaan yhteisten piirteiden muodostumista etnisesti heterogeeniselle ryhmälle. Toisin sanoen integraatiossa etnisen ryhmän jäsenet omaksuvat muiden ryhmien kulttuuripiirteitä vapaaehtoisesti oman kulttuurinsa ohelle, mikä edistää kansakunnan yhtenäisyyttä. (Skutnabb-Kangas 2006:282.)

Vähemmistökielisten lasten koulutus enemmistökielillä on erittäin merkittävä assimilaatiota aiheuttava tekijä (Magga & Skutnabb-Kangas 2003:43).

Enemmistökielinen koulutus aiheuttaa assimilaatiota eli vähemmistökielisten lasten siirtymistä toiseen kieli- ja kulttuuriryhmään – enemmistöön. On yleistä, että enemmistökielisen koulutuksen saaneet vähemmistökieliset lapset eivät siirrä vähemmistökieltä lapsilleen, vaan puhuvat enemmistökieltä lastensa kanssa. Assimilaatio on pakotettua, jos vähemmistökielisyhteisöihin kuuluvien ei ole mahdollista valita omankielistä koulutusta. Assimilaatio olisi vapaaehtoista, jos vähemmistö voisi valita koulutuksessa käytettävän enemmistö- ja vähemmistökielen väliltä. Pakotettu assimilaatio on Maggan ja Skutnabb-Kankaan (id.:44) mukaan suoraan rinnastettavissa kielelliseen kansanmurhaan. Tästä ajatusketjusta seuraa päätelmä, että omankielisen koulutuksen puute uhkaa vähemmistöjä ja vähemmistöjen kielellisiä ihmisoikeuksia vakavalla tavalla. (id.:43–44.)

Grinin (2005:451) mukaan kielellisten ihmisoikeuksien edistämiseen pyrkivän suuntauksen heikkoutena on, että kielelliset ihmisoikeudet ja niiden edistäminen perustellaan lähinnä moraalisin argumentein, sillä moraaliset argumentit eivät kykene vakuuttamaan niitä, joilla on erilaiset arvot. Grin (id.:451–452) pitää ongelmallisena myös suuntaukseen sisältyvää oletusta samalla tavoin ajattelevien paremmuudesta verrattuna niihin, jotka eivät jaa heidän kanssaan samoja näkemyksiä kielellisistä ihmisoikeuksista. Grin (id.:452) ei kuitenkaan pidä oikeuksiin perustuvia argumentteja täysin hyödyttöminä, vaan hänen mukaansa lupaava vaihtoehto vähemmistöjen kielellisten oikeuksien perustelemiseksi olisi, että politiikka-analyysin (*policy analysis*) perspektiiviin otettaisiin mukaan joitakin seikkoja kielellisiin oikeuksiin perustuvasta diskurssista. Näin pystyttäisiin perustelemaan vähemmistöjen kielellisten oikeuksien edistäminen myös niille, jotka eivät pidä moraalisia argumentteja riittävinä. Grinin (ibid.) mukaan hyvinvointiteorian näkökulmasta on mahdollista perustella yhteiskunnan resurssien jakaminen siten, että resursseja käytetään vähemmistökielten säilyttämiseen (ks. luku 2.2.1.).

2.1.1. Kielelliset oikeudet lainsäädännössä

Faingold (2004) on tarkastellut 187 perustuslakia eri puolilta maailmaa ja luokitellut ne ryhmiin sen perusteella, millaisia enemmistöjen, vähemmistöjen ja muiden ryhmien kielellisiä oikeuksia niissä mainitaan. Faingold (id.:18–19) toteaa, että valtioiden perustuslaeissa on havaittavissa kahdenlaista lähestymistapaa kielellisiin oikeuksiin. Osassa valtioista ei perustuslaeissa ole lainkaan kieleen liittyviä säännöksiä eikä

myöskään virallista kieltä tai kansalliskieltä ole määritelty. Näissä maissa on usein vahva kansallistunne ja mikään ryhmä ei tavoittele autonomiaa tai irtautumista. Loppujen valtioiden perustuslaeissa on kieleen liittyviä säännöksiä: on voitu määrittellä jokin/jotkin kielet viralliseksi kieleksi ja/tai kansalliskieleksi sekä perustuslaeissa voi olla säännöksiä, jotka liittyvät näihin kieliin, vähemmistökieliin, enemmistökieliin tai kaikkiin valtiossa puhuttaviin kieliin. Näissä valtioissa on usein erillisiä kieliryhmiä ja kieliryhmien välinen tilanne on sikäli epävakaa, että jokin/jotkin ryhmät saattavat tavoitella autonomiaa tai irtautumista.

Skutnabb-Kangas ja Phillipson (1995:79) kuvaavat käyttäen Klossin (1971:259–260) esittelemiä käsitteitä *promotion* ja *tolerance* yhteiskunnan vähemmistökielipolitiikan jatkumona, jonka toisessa päässä on vähemmistökielten aseman ja käytön aktiivinen edistäminen (*promotion*) ja toisessa päässä vähemmistökielen käytön kieltäminen (*prohibition*). Vähemmistökielen käytön kieltämisen tavoitteena on vähemmistökielen puhujien assimilaatio enemmistökielen puhujiin (Skutnabb-Kangas & Phillipson 1995:79). Vähemmistökielen kieltämisen ja aktiivisen edistämisen välille sijoittuu vähemmistökielen käytön suvaitseminen (*tolerance*), syrjäntäkielto sekä kielen salliminen. Kielen suvaitseminen tarkoittaa, että kielen käyttö ei ole (eksplisiittisesti tai implisiittisesti) kiellettyä. Syrjäntäkiellolla kielletään syrjäntä kielen perusteella joko suoraan tai epäsuorasti, jolloin se on osa muuta syrjinnänvastaista lainsäädäntöä. Kielen käytön aktiivisen edistämisen tavoitteena on kielen säilyttäminen. (ibid.)

Paula Sajavaaran (2000:80) mukaan virallisen kielen (*official language*) ja kansalliskielen (*national language*) erona pidetään tavallisesti sitä, että ”virallinen kieli viittaa kielen valtionhallinnolliseen merkitykseen, kun taas kansalliskielen katsotaan useimmiten edustavan vertauskuvallisesti kansan yhtenäisyyttä”. Kansalliskieli on usein käytännössä myös valtion virallinen kieli, mistä johtuen käsitteiden kansalliskieli ja virallinen kieli välille ei aina tehdä eroa. On kuitenkin mahdollista, että valtiossa määritetään erikseen jokin kieli kansalliskieleksi ja jokin toinen kieli viralliseksi kieleksi (Faingold 2004). Kaplanin ja Baldaufin (1997:15–17) mukaan virallisia kieliä esiintyy valtioissa, joissa puhutaan useita eri kieliä. Tällöin jokin kieli tai kielet saa poliittisista syistä virallisen aseman ja sitä käytetään esimerkiksi hallinnon ja opetuksen kielenä. Kansalliskieltä pidetään usein tietyllä alueella laajasti puhuttuna kielenä (Spolsky 2004:26), joskin Kaplan ja Baldauf (1997:16) huomauttavat, että kansalliskieli

on usein kansan enemmistön kielen sijaan poliittisesti, taloudellisesti, sotilaallisesti tai koulutuksellisesti merkittävimmän ryhmän tai valtion pääkaupungin väestön puhuma kieli.

2.1.2. Äidinkielen määritelmä

Yksilön kielellisiin oikeuksiin liittyvä äidinkielen käsite on ongelmallinen (Kaplan & Baldauf 1997:19), koska aina ei ole selvää, mikä jonkin henkilön äidinkieli on. Henkilö voi osata kahta tai useampaa kieltä äidinkielen veroisesti ja yhtä hyvin. Viralliseksi äidinkieleksi ei voi kuitenkaan tavallisesti ilmoittaa enempää kuin yhden kielen. Tällä on seuraamuksia vähemmistökielikonteksteissa tilanteissa, joissa vähemmistöön kuuluvat vanhemmat ilmoittavat kaksikielisten lastensa äidinkieleksi enemmistökielen ja joissa oikeus vähemmistökieliseen opetukseen tai päivähoitoon riippuu väestötietoihin ilmoitetusta äidinkielestä. Väestötietoihin ilmoitettavan äidinkielen valintaan vaikuttaa vähemmistön yhteiskunnallinen asema, sillä jos kielen status on kovin alhainen ja vähemmistöön suhtaudutaan negatiivisesti, vanhemmat haluavat lastensa samastuvan mieluummin enemmistöön. (Asenteiden vaikutuksesta enemmän luvussa 2.2.2.)

Skutnabb-Kankaan (2007:18) mukaan äidinkielen määrittämisessä voidaan käyttää apuna neljää eri kriteeriä. Tällöin kriteeristä riippuen yksilöllä voi olla useita eri äidinkieliä ja yksilön äidinkieli voi myös muuttua eri elämänvaiheissa, joskin alkuperäkriteerin mukainen äidinkieli pysyy aina samana. Skutnabb-Kankaan alun perin vuonna 1981 esittämät kriteerit ovat esitettynä alla olevassa taulukossa.

KRITEERI	MÄÄRITELMÄ
alkuperä (<i>origin</i>)	yksilön ensimmäisenä oppima kieli
samastuminen (<i>identification</i>)	
• oma (<i>internal</i>)	kieli, johon yksilö itse samastuu
• muiden (<i>external</i>)	kieli, johon muut identifioivat yksilön
hallinta (<i>competence</i>)	yksilön parhaiten hallitsema kieli
käyttö (<i>function</i>)	yksilön eniten käyttämä kieli

Taulukko 1. Lähde: Skutnabb-Kangas (2007:18).

Äidinkielen määrittelykriteereistä alkuperä-kriteerin mukaisella äidinkielellä tarkoitetaan sellaisen henkilön puhumaa kieltä, johon lapsi ensimmäisenä muodostaa

säännöllisen ja pitkäkestoisen kielellisen kommunikaation suhteen (Skutnabb-Kangas 2007:14). Yksilöllä voi olla alkuperä-kriteerin mukaan kaksi äidinkieltä, jos hänen vanhempansa puhuvat äidinkielenään eri kieliä, mutta myös silloin, jos hän oppii lapsesta saakka toisen kielen kodin ulkopuolella (id.:20–22).

Samastumis-kriteerin mukaisella äidinkielellä tarkoitetaan kieltä, jolla yksilö on omaksunut sosiaalistumisprosessissa oman ryhmänsä normit ja arvot. Kieli on se, joka välittää ryhmän kulttuuriperinteen ja luo siten yksilölle identiteetin, joka sitoo hänet kyseiseen ryhmään, ja samalla erottaa hänet muista ryhmistä. Sosiaalistuminen tapahtuu pääasiassa kielen avulla, joten kielestä itsestään tulee ryhmän symbolinen representaatio, ryhmän tunnusmerkki. (Skutnabb-Kangas 2007:15.) Äidinkielellä onkin suuri symbolinen arvo (id.:12). Samastumis-kriteerin mukaisen äidinkielen toisena puolena on kieli, jonka natiivipuhujana muut pitävät yksilöä. Oma ja muiden identifikaatio voivat joko vastata toisiaan tai olla ristiriidassa. (id.:16.) Yksilön asenteet omaa ryhmää ja omaa kieltään kohtaan vaikuttavat siihen, haluaako hän samastua oman ryhmänsä kieleen vai ei. Koska samastumisessa on kyse asenteista, omista sekä muiden, kyseinen kriteeri oli Skutnabb-Kankaan (id.:15) alkuperäisessä määrittelyssä nimeltään asenteet (*attitudes*).

Äidinkielen määrittely hallinta-kriteerin mukaan on ongelmallista niissä tilanteissa, joissa yksilö hallitsee osan kielen käyttöaloista paremmin toisella kielellä ja osan toisella kielellä. Sekä kielenemmistöön että -vähemmistöön kuuluva henkilö voi olla käynyt koulunsa jollakin muulla kielellä, jolloin hän hallitsee koulussa oppimansa kielen hyvin useilla käyttöaloilla, mutta tulee paremmin toimeen joillakin käyttöaloilla omalla kielellään. (Skutnabb-Kangas 2007:14.) Myös kielen käytön kriteeri on äidinkielen määrittelyssä ongelmallinen, sillä yksilö voi joutua käyttämään päivittäin paljon muuta kieltä kuin äidinkieltään esimerkiksi työpaikallaan (id.:15).

2.2. Uhanalaisuus ja uhanalaisten kielten säilyttäminen

UNESCO:n asiantuntijaryhmän (2003:15) mukaan kielen elinvoimaisuuden parantamiseen pyrkivät toimet voidaan jakaa kielten lähtötilanteiden perusteella kolmeen ryhmään: kielen elvytys (*language revival*), kielen vahvistaminen (*language fortification*) ja kielen ylläpito/säilyttäminen (*language maintenance*). Elvytyksellä tarkoitetaan UNESCO:n raportissa (ibid.) kuolleen tai hyvin rajallisessa käytössä olleen kielen uudelleen käyttöön ottamista. Kielen vahvistamisella tarkoitetaan

vähemmistökielen käytön lisäämistä ja aseman parantamista suhteessa enemmistökielen aiheuttamaan uhkaan. Kielen ylläpidolla/säilyttämisellä tarkoitetaan vähemmistökielen jatkuvan käytön turvaamista monikielisellä alueella tai valtiossa, jossa puhutaan enemmistökielen lisäksi muita kieliä. Mielestäni nämä kielen elinvoimaisuuden parantamisen kolme puolta ovat tärkeitä, kun halutaan määritellä aiheen piiriin kuuluvia ilmiöitä, mutta näiden puolten erillään pitämiseen ei ole riittävä perustetta. Vaikka kielten lähtötilanteet ovatkin erilaisia, jokainen näistä kolmen käsitteen osoittamasta toiminnasta pyrkii vähentämään kielten uhanalaisuutta samantyyppisin keinoin. Koska nämä kolme käsitettä viittaavat samankaltaiseen toimintaan ja niiden rajoja on vaikea määritellä (UNESCO:n raportissa mainitaan ainoastaan esimerkit jokaisesta), olisi käytännöllisintä viitata kaikenlaisiin kielen elinvoimaisuuden parantamistoimiin yhdellä käsitteellä.

Leanne Hinton (2001:5) määrittelee käsitteen *language revitalization* kattamaan kaikki kehitysohjelmat ja -toimenpiteet, jotka tähtäävät kuolleen kielen elvyttämisestä vielä käytössä puhuttuna kielenä olevan vähemmän uhanalaisen kielen vahvistamiseen ja ylläpitoon. Toimin itse tässä tutkielmassani samoin ja käytän kaikista uhanalaisten kielten elinvoimaisuuden parantamiseen tähtäävistä toimenpiteistä käsitettä uhanalaisen kielen elvytys. Lisäksi käytän joissakin kohdissa, kuten esimerkiksi seuraavassa luvussa, käsitettä kielen säilyttäminen vastakohtana kielen kuolemalle, mikäli se tuo asian merkitykselle jotakin lisäarvoa.

Kieli määritellään uhanalaiseksi, jos kielen välittyminen sukupolvelta toiselle on heikentynyt tai lakannut kokonaan ja kielen käytön määrä ja käyttöalat ovat vähentyneet. Kielen elvytys puolestaan on toimintaa, jonka tarkoituksena on uhanalaisen kielen elinvoimaisuuden parantaminen ja kielen kuoleman estäminen toimenpiteillä, jotka lisäävät puhujien määrää ja kielen käyttöä sekä luovat kielelle uusia käyttöaloja. Sen päämääränä on assimilaation pysäyttäminen ja käänteisen kielenvaihdoksen aikaansaaminen (*reversing language shift*).

2.2.1. Uhanalaisten kielten säilyttämisen motiivit

Maailmassa on eri arvioiden mukaan noin 5000-7000 kieltä (Crystal 2000:10–11). Niistä jopa yli puolet on vaarassa kuolla sukupuuttoon seuraavien sadan vuoden aikana. Krauss (1992:6–7) esittää näkemyksen, jonka mukaan maailman kielistä noin 50 % ja pahimmassa tapauksessa 90 % on vaarassa hävitä vuoteen 2100 mennessä. Kielten

uhanalaisuus on todellinen uhka maailman kielille, mutta minkä takia kielellistä monimuotoisuutta tulisi suojella? Mikä on kielten merkitys puhujilleen, yhteiskunnalle sekä laajemmin koko ihmiskunnalle?

Bradley & Bradley (2002:xi) jakavat neljään eri ryhmään syyt, joiden perustella työ uhanalaisten kielten parissa on tärkeää. Noudatan seuraavassa heidän jaotteluaan, mutta olen kääntänyt kohdat vapaasti omin sanoin heidän selityksiään mukaillen.

1. **Kielitieteelliset syyt:** jos kieli kuolee sukupuuttoon ennen kuin sitä ehditään tutkia, menetämme mahdollisuuden saada tietoa sen lingvistisistä ominaispiirteistä. Uhanalaiset kielet ovat usein typologisesti erilaisia kuin meidän tuntemamme eurooppalaiset kielet, ja ne ovat siksi tärkeitä kielitypologian ja universaalien tutkimuksessa.
2. **Moraaliset syyt:** perinteet ja kulttuurin monet aspektit eivät välity seuraaville sukupolville, jos kielen oppiminen lakkaa. Moraalisiin perustein katsottuna kullakin kansalla on oikeus äidinkieleen, eikä muilla ole oikeutta estää kielen ja kulttuurin välittymistä.
3. **Luonnontieteelliset/kulttuuriset syyt:** jokainen kieli sisältää puhujiensa maailmankuvan (Dixon 1997:144) ja välittää siten tietoa ihmisen ajatteluprosessista. Kieli sisältää myös tärkeää tietoa puhujien ympäristöstä, kuten kasveista ja eläimistä. Tällainen tieto, josta saattaisi olla käytännön hyötyä esimerkiksi uusia lääkkeitä kehitettäessä, katoaa usein kielen mukana.
4. **Symboliset syyt:** jokaisella kansanryhmällä on tarve ryhmän identiteetin ja itsetunnon kasvattamiseen ja säilyttämiseen. Kieli ryhmää yhdistävänä tekijänä on olennainen osa tätä identiteettiä.

Grin (2003:24–26) perustelee uhanalaisten kielten säilyttämisen hyvinvointiteorian näkökulmasta: hyvinvoinnin kokonaismäärä on suurempi yhteiskunnassa, mikäli vähemmistöjä tuetaan eikä niitä pyritä sulauttamaan enemmistöön. Hyvinvointiin liittyvät syyt ovat merkittäviä koko yhteiskunnan, ei vain vähemmistökielen puhujien itsensä ja joidenkin lingvistien kannalta. Hyvinvointiin liittyvät syyt ovat merkittäviä myös siksi, että niiden avulla voidaan perustella uhanalaisten kielten säilyttämispyrkimyksiä muuten kuin moraalisiin argumentein (ks. luku 2.1.). Kielellisen monimuotoisuuden säilyttäminen on hyvinvointiteorian

näkökulmasta kannattavaa, mikäli kielellisen monimuotoisuuden edut ovat suuremmat kuin sen kustannukset. Toistaiseksi kielellisen monimuotoisuuden eduista ja kustannuksista ei voi tehdä kuin ainoastaan karkeita arvioita, sillä arvioiden pohjaksi ei ole saatavilla riittävästi empiiristä tietoa. (Grin 2005:453.) Grinin (id.:454) mukaan saatavilla olevan tiedon pohjalta kuitenkin näyttää, että argumentit uhanalaisten kielten säilyttämisen tukemisen puolesta näyttävät hyvinvointiteorian valossa vahvemmilta kuin argumentit niiden säilyttämisen tukemista vastaan. Esimerkkinä tällaisesta argumentista hän (2003:26) mainitsee, että vähemmistökielten tukeminen voi estää poliittisten kriisien syntymistä. Näiden kriisien kustannukset voisivat helposti tulla kalliimmiksi kuin vähemmistökulttuurien suojelun ja edistämisen kustannukset. Vähemmistökielten tukemisen taloudelliset kustannukset näyttävät Grinin (ibid., 2005:454) mukaan olevan yllättävän pienet. Laajennan Bradleyn & Bradleyn (2002:xi) yllä esiteltyä jaottelua lisäämällä Grinin (2003) näkemysten pohjalta viidennen kategorian:

5. **Hyvinvointiin liittyvät syyt:** uhanalaisten kielten säilyttäminen lisää yhteiskunnan hyvinvoinnin kokonaismäärää.

2.2.2. Kielten uhanalaisuuteen vaikuttavat tekijät

Kielen elinvoimaisuuden arvioimisen ja uhanalaisuuden vakavuuden määrittämisen avuksi on kehitetty useita mittareita tai asteikkoja, joissa uhanalaisuutta arvioidaan esimerkiksi puhujien iän eli kielen välittymisen seuraavalle sukupolvelle (Wurm 2001) tai kielen välittymisen ja kielen käyttöalojen perusteella (Fishman 1991). UNESCO:n asiantuntijaraportissa (2003) otetaan huomioon laaja joukko kielen elinvoimaisuuteen vaikuttavia tekijöitä: kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle, kielen puhujien absoluuttinen määrä, kielen puhujien suhteellinen määrä koko väestössä, kielen käyttöalat, uudet käyttöalat ja media, opetusmateriaalit ja lukutaito, kielen virallinen asema ja käyttö hallinnossa, puhujien asenteet omaa kieltään kohtaan sekä dokumentaation määrä ja laatu. Raportissa esitetään jokaisesta tekijästä kriteerit, joiden perusteella kielen uhanalaisuuden vakavuutta voidaan arvioida asteikolla 0-5. Asteikon 0 tarkoittaa kuollutta kieltä ja 5 elinvoimaista kieltä, joka ei ole millään tavoin uhanalainen.

Kielen siirtymistä sukupolvelta toiselle pidetään keskeisimpänä kriteerinä uhanalaisuuden määrittelyssä (Magga & Skutnabb-Kangas 2003:43), sillä kieli kuolee

hyvin nopeasti, jos sille ei tule lisää uusia, nuoria puhujia. Pasanen (2008:59) määrittelee kielen siirtymiseksi sen, että vähemmistökielestä muodostuu lapsille joillakin käyttöaloilla tai joidenkin ihmisten kanssa aktiivinen kommunikointikieli. Aktiivisella kommunikointikielellä hän (ibid.) tarkoittaa sitä, että ”lapsi tuottaa kieltä kokonaisin lausein ja spontaanisti, eikä vain vanhemman tai opettajan ohjailmana tai joissakin muodollisissa tilanteissa”. Malli, jossa kielen elinvoimaisuus perustuu lasten kielenoppimiseen, ei kuitenkaan ota huomioon tilannetta, joka inarinsaamen kielen ja muiden kielipesämetodia hyödyntävien kielten kohdalla on ajankohtainen: kielipesässä eli vähemmistökielisessä päivähoitopaikassa inarinsaamen kielen oppineet lapset ja lasten isovanhemmat puhuvat kieltä, mutta lasten vanhemmat eivät (id.:58–59).

Kielen puhujien pieni lukumäärä on UNESCO:n asiantuntijaryhmän (2003) mukaan aina riski. Puhujien lukumäärä on kuitenkin uhanalaisuuden kriteerinä ongelmallinen, koska on mahdotonta antaa tarkkoja lukuja siitä, milloin kieli olisi puhujiensa lukumäärän perusteella ”turvassa”. Koska kielten elinvoimaisuuteen vaikuttavat monet muutkin tekijät kuin kielen puhujamäärä, pienetkin kielet voivat hyvissä olosuhteissa olla täysin elinvoimaisia ja suuret, monen miljoonan puhujan kielet voivat olla uhanalaisia valtion enemmistökielen puristuksessa. Pohjoissaamen, jolla on yhteensä n. 30 000 puhujaa, tilanne esimerkiksi vaikuttaa turvatummalta kuin joidenkin Venäjällä puhuttavien suomalais-ugrialaisten kielten, joilla on satojatuhansia puhujia (Saarinen 2008:46).

Kielen käyttöalat kielen elinvoimaisuuden kriteerinä on melko selkeä: kieli on elinvoimainen, jos sitä käytetään säännöllisesti erilaisissa arkielämän tilanteissa, erilaisiin tarkoituksiin ja yhteiskunnan eri aloilla. Erityisen tärkeää on kielen käyttö uusilla käyttöaloilla, kuten esimerkiksi radiossa, televisiossa ja internetissä. UNESCO:n asiantuntijaryhmän raportissa (2003:11) uusilla käyttöaloilla tarkoitetaan mitä tahansa uutta alaa, jolle kielen käyttö leviää. Vaikka kieli ei menettäisi yhtään käyttöalaansa, enemmistökielen käytöllä uusilla käyttöaloilla on merkittäviä seurauksia kielen elinvoimaisuudelle (ibid.). Jos kielivähemmistö jää modernisaatiokehityksen ulkopuolelle, sen kieli menettää merkitystään ja enemmistökielen käyttö lisääntyy vähemmistökielen kustannuksella. Vähemmistökielten kannalta erityisen tuhoisaa näyttäisi olevan enemmistökielisen modernisaation nopea leviäminen yhdistettynä assimilaatiopolitiikkaan (Lindgren 2000b:111). Tämän vuoksi modernisaation tulisi tapahtua vähemmistön ehdoilla, vähemmistön kulttuurista käsin (Lindgren 2001:244–

245). Vähemmistön tulee saada itse päättää tulevaisuudestaan (Hinton 2001:5).

Tiedotusvälineiden lisäksi muita kielen elinvoimaisuuden kannalta keskeisiä kielen käyttöaloja ovat kielen opetus kouluissa ja kielen muu julkinen käyttö, kuten kielen käyttö hallinnossa, julkisissa palveluissa ja työpaikoilla, sekä kielen kirjallinen käyttö ja lukutaito vähemmistökielellä. UNESCO:n asiantuntijaryhmän (2003:12) mukaan on tärkeää, että kielelle on olemassa opetusmateriaaleja, sanakirjoja, kielioppeja sekä kirjallisia julkaisuja, erityisesti sanoma- ja aikakauslehtiä. Edellä mainitut tekijät parantavat puhujien arvostusta omaa kieltään kohtaan ja lisäävät kielen käyttöä. Myös kielivähemmistön yhteiskunnallinen, poliittinen ja taloudellinen asema suhteessa enemmistöön vaikuttavat vähemmistön asenteisiin ja halukkuuteen käyttää kieltä. Vähemmistökielen ja kieliryhmän heikko asema ja heikosta asemasta johtuvat negatiiviset asenteet kieltä kohtaan sekä kieliryhmän stigmatisoituminen aiheuttavat kielenvaihdosta enemmistökielen paremman ja helpomman elämän toivossa. (UNESCO 2003.)

Uhanalaisen kielen säilymisessä erityisen suuri merkitys on enemmistö- ja vähemmistökielen puhujien asenteilla (UNESCO 2003:15):

”Attitudes towards the language, be they positive, indifferent, or negative, interact with governmental policy and societal pressures to result in increased or decreased language use in different domains.”

Keskeisiä asenteisiin liittyviä kysymyksiä ovat enemmistön ja vähemmistön suhtautuminen kaksi- tai monikielisyyteen sekä vähemmistökielen käyttöön enemmistökielen puhujien läsnä ollessa sekä se, pitävätkö vähemmistökielen puhujat omaa kieltään vaikeana ja epäkäytännöllisenä vai hyödyllisenä, tärkeänä ja kauniina kielenä. Myös enemmistön ja muiden vähemmistöjen suhtautuminen ja mielikuvat kieltä kohtaan vaikuttavat. Asenteiden piiriin kuuluu myös yhteiskunnan suhtautuminen vähemmistökielten elinvoimaisuuden säilyttämiseen eli yhteiskunnan kielipolitiikka. (Bradley 2002:1–2.)

Suhtautuminen kaksikielisyyteen on merkittävä kysymys, koska uhanalaisten kielten puhujat elävät aina yhden tai useamman voimakkaamman kielen vaikutuspiirissä. Uhanalaisen kielen puhujat ovat usein tilanteessa, jossa enemmistökielen osaaminen on välttämätöntä jokapäiväisessä elämässä viranomaisten kanssa asioidessa, ostoksilla, koulussa sekä työelämässä. Enemmistökielen yksikieliset puhujat pitävät usein yksikielisyyttä ihmisen luonnollisena tilana, eivätkä voi tai halua ymmärtää, että kaksi- tai monikielisuus on maailmassa tyypillistä hyvin monille pienten

ja melko suurtenkin kielten puhujille (Wurm 2002:16). Kahden kielen ja kulttuurin omaksuminen on paitsi rikkaus yksilölle itselleen, se tuo vähemmistökielisille myös etuja yksikieliseen enemmistöön verrattuna. Wurm (id.:16–17) mainitsee kahden tai useamman kielen osaamisen eduksi muun muassa, että se mahdollistaa pääsyn käsiksi suurempaan tietomäärään, avartaa maailmankuvaa ja lisää ajattelun joustavuutta.

Uhanalaisen kielen puhujat saattavat ajatella, että vähemmistökielen osaaminen vaikeuttaa enemmistökielen oppimista sujuvasti. Siksi he siirtyvät puhumaan lapsilleen enemmistökieltä tarkoituksenaan helpottaa lasten koulunkäyntiä ja myöhempää työllistymistä sekä välttää lasten joutuminen häpeämään äidinkieltänsä takia. Vanhempien halukkuuteen välittää vähemmistökieli lapsilleen vaikuttavat olennaisesti heidän omat kieleen liittyvät negatiiviset kokemuksensa, esimerkiksi vähemmistökielen käytön kieltäminen koulussa tai kiusatuksi joutuminen. Joissakin tapauksissa puhujat ovat lakanneet käyttämästä vähemmistökieltä voidakseen sulautua paremmin enemmistöön ja siten välttää vähemmistökielen ja vähemmistöön kuulumiseen liittynyttä häpeää ja stigmaa. Sekä Aikio (1988:136) että Lindgren (2000a:196–199) kertovat saamelaisista informanteista, jotka ovat lopettaneet saamen kielen käytön kokonaan kouluaikojen huonojen kokemusten takia. Lindgrenin (ibid.) haastateltava kertoo, että saamelaislapset puhuivat ensin koulussa välitunneilla keskenään saamea, vaikka sen puhuminen oli kiellettyä, koska he eivät osanneet suomea. Suomea puhuttiin siitä asti kun osattiin. Haastateltava lopetti saamen kielen puhumisen kokonaan myös vanhempiensa ja sisarustensa kanssa muutettuaan pois lapsuudenkodista alle 20-vuotiaana. Aikio (1988:136) puolestaan selostaa informanttinsa kokemuksia seuraavasti:

”Informantti oli joutunut erämaakylästä ummikkona suomenkieliseen kouluun ja asuntolaan ja koettuaan totaalisen kulttuurishokin päättänyt, ettei enää ikinä puhuisi sanaakaan äidinkieltään saamea. Tätä yhtäkkistä kielenvaihdospäätöstä oli edeltänyt vuoden parin täydellinen vaikeneminen koulussa.”

Vähemmistökielen puhujien omat asenteet kieltään ja sen säilymistä kohtaan ovat avainasemassa uhanalaisen kielen säilymisessä. Kukaan ulkopuolinen innokas lingvisti ei voi estää uhanalaisen kielen häviämistä, jos puhujat itse eivät koe kieltään säilyttämisen arvoiseksi eivätkä halua käyttää kieltään. Lingvistien rooli uhanalaisten kielten elvytyksessä on ollut usein pohdinnan ja keskustelun kohteena kirjallisuudessa. Erityisesti keskustelua on herättänyt kysymys, pitäisikö uhanalaisia kieliä pyrkiä elvyttämään vastoin kielen puhujien omaa tahtoa, jos puhujat itse eivät sitä halua. Ladefoged (1992:809–811) ottaa kantaa *Language*-aikakauslehdessä (1992, vol 68, nro

1) julkaistuihin kielten uhanalaisuutta käsitteleviin kirjoituksiin ja kritisoi omien kokemustensa pohjalta uhanalaisten kielten elvytystä. Hänen (1992:810) mukaansa lingvistit eivät saisi kuvitella tietävänsä paremmin kuin kielen puhujat itse, mikä on puhujien parhaaksi. Uhanalaisen kielen säilyminen ei välttämättä sitä kaikissa tilanteissa ole. Ladefoged kertoo (id.:811) uhanalaista kieltä dahaloa puhuvasta pojasta, jonka isä oli ylpeä siitä, että hänen poikansa puhuu vain swahilia. Tällaisen kielen säilyttäminen on haastava tehtävä ja Ladefoged itse on sitä mieltä, ettei tällaista kieltä pitäisikään yrittää säilyttää.

Monet muut lingvistit ovat ottaneet kantaa Ladefogedin keskustelua herättäneeseen kirjoitukseen ja esittäneet siitä eriäviä mielipiteitä (Krauss 1998:110, Dorian 1993). Dorian (id.:576) muistuttaa, että vakavasti uhanalaisen kielen puhujien status omalla seudullaan on usein alhainen, joten on luonnollista, että puhujat haluavat päästä eroon alempiarvoisena pidetystä kielestään ja parantaa siten sosiaalista asemaansa. Näin ollen uhanalaisen kielen puhujat ovat ”syyttömiä” negatiiviseen asenteeseen kieltään kohtaan ja heitä pitäisi siksi auttaa säilyttämään kielensä heidän omasta asenteestaan huolimatta. Dorianin (id.:576–577) mukaan on tyypillistä, että vähemmistö, joka on luopunut kielestään paremman elämän ja sosiaalisen aseman toivossa, kiinnostuu kielen säilyttämisestä sosiaalisen (sekä poliittisen, taloudellisen jne.) asemansa parannuttua. Dorian (ibid.) kutsuu ilmiötä ”kolmannen sukupolven esi-isiltä perityn kielen tavoitteluksi”, koska väliin jää usein yksi sukupolvi, joka ei ole halunnut välittää kieltä lapsilleen. Kolmas sukupolvi on se, joka huomaa menetyksen suuruuden (Dorian id.:577):

”The first generation secure as to social position is often also the first generation to yearn after the lost language, which by their time is no longer regarded as particularly stigmatizing. Some of the descendants see an ethnolinguistic heritage which eluded them and react to their loss, sadly or even resentfully.”

Kielenvaihtotilanteessa merkitystä on paitsi jokaisen yksittäisen kielenpuhujan valinnoilla, koko kieliyhteisön yhteisellä motivoitumisella ponnistelemaan kielensä aseman parantamiseksi ja sen käytön ja käyttöalojen lisäämiseksi. Lindgren (2000b:102–103) kutsuu tällaista toimintaa kielen emansipaatioksi (*linguistic emancipation*). Hän (ibid.) määrittelee kielen emansipaatioksi, että ”alistettujen kielten yhteiskunnallista asemaa nostetaan kulttuuripoliittisen toiminnan avulla”. Kielen emansipaatio liittyy läheisesti kielellisiin (ihmis) oikeuksiin: alistetussa asemassa ovat ne kielet, joiden oikeudet ovat puutteelliset. Kielen emansipaation päämääränä on kielellisten (ihmis) oikeuksien saavuttaminen.

3. Suomen kieliolot ja kielellisiä oikeuksia säätelevä lainsäädäntö

Suomessa puhutaan kansalliskielten lisäksi yli 120 kieltä (OM 2009:10). Tilastokeskuksen (2012) mukaan vuoden 2011 lopussa suomea puhui Suomessa äidinkielenään 4 863 351 henkilöä ja ruotsia 291 219 henkilöä. Suomen ja ruotsin jälkeen seuraavaksi suurimmat kieliryhmät olivat venäjä, viro, somali, englanti, arabia ja kurdi. Alla olevassa taulukossa on esitetty vuoden 2011 lukumäärien mukaan järjestettynä puhujamäärältään suurimmat kielet ja niiden prosentuaaliset osuudet koko asukasluvusta. Vuoden 2006 luvut on otettu mukaan vertailun vuoksi, jotta olisi mahdollista tarkastella suhteellisen lyhyen, viiden vuoden ajanjakson aikana tapahtuneita muutoksia.

Kieli	2006	2006 (%)	2011	2011 (%)
suomi	4828747	91,51 %	4863351	90,04 %
ruotsi	289609	5,49 %	291219	5,39 %
venäjä	42182	0,80 %	58331	1,08 %
viro	17489	0,33 %	33076	0,61 %
somali	8990	0,17 %	14045	0,26 %
englanti	9659	0,18 %	13804	0,26 %
arabia	7564	0,14 %	11252	0,21 %
kurdi	5469	0,10 %	8623	0,16 %
kiina	5071	0,10 %	8257	0,15 %
albania	5415	0,10 %	7408	0,14 %
thai	3456	0,07 %	6342	0,12 %
vietnam	4411	0,08 %	6060	0,11 %
turkki	3929	0,07 %	5720	0,11 %
persia	3529	0,07 %	5593	0,10 %
saksa	4407	0,08 %	5592	0,10 %
espanja	3242	0,06 %	4988	0,09 %
ranska	2262	0,04 %	3152	0,06 %
Yhteensä	5276955	100,00 %	5401267	100,00 %

Taulukko 2. Lähde: Tilastokeskus 2012.

Taulukosta näkyy, että somalin puhujien määrä on ohittanut englannin puhujien määrän verrattuna vuoden 2006 lukuihin ja turkin puhujien määrä on ohittanut saksan puhujien määrän. Persian ja saksan puhujamäärät olivat vuoden 2011 lopussa

lähes tasoissa, mutta kyseisten kielten vuoden 2006 lukujen suuremman erotuksen valossa persian puhujien määrä näyttää olevan ohittamassa saksan puhujamäärän Suomessa. Nuolijärven (2005:286) mainitsema englannin, saksan ja espanjan putoaminen kauemmas listan alkupäästä näyttää siis jatkuvan. Thain puhujien määrä nousi tarkasteltavana ajanjaksona listalla ylöspäin neljän kielen ohi ja kiinan puhujamäärä yhden kielen ohi.

Suomessa puhutaan kolmea saamelaiskieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Saamenkielisten tarkan lukumäärän ilmoittaminen on vaikeaa, vaikka saamelaisten äänioikeutettujen määrä lasketaankin aina saamelaiskäräjien vaalien yhteydessä (Näkkäljärvi 2008:19). Tilastokeskuksen (2012) mukaan vuonna 2011 saamen kielen oli ilmoittanut äidinkielekseen väestörekisteriin 1870 henkilöä. Koska lähes kaikki saamenkieliset ovat vähintään kaksikielisiä eli osaavat ainakin suomea ja omaa saamen kielimuotoaan, monien kaksikielisten saamelaisten äidinkielenä on väestötietojärjestelmässä suomi. Saamelaisiksi lasketaan lain saamelaiskäräjistä (974/1995) 3 §:n määrittelyn mukaan seuraavat henkilöt:

”Saamelainen

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.”

Saamelaiskäräjien mukaan saamelaisia oli vuonna 2008 Suomessa 8706 (OM 2009:10). Arviot saamelaiskielten puhujamääristä vaihtelevat ja eri arvioiden mukaan pohjoissaamalla on 1500-2000, inarinsaamalla 300-350 ja koltansaamalla 300-400 puhujaa. Yli puolet saamelaisista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaisten kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntia sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevan Lapin paliskunnan aluetta. Inarinsaamen perinteinen puhuma-alue on säilynyt aina nykyisen Inarin kunnan alueella. Koltansaamen perinteinen puhuma-alue jäi Suomen alueita luovutettaessa rajan taakse Neuvostoliitolle, jolloin suuri osa koltista sijoitettiin Inariin ja osa jäi entisille asuinseuduilleen Kuolan niemimaalle.

Suomen romanien tarkkaa lukumäärää ei tiedetä, koska tietosuojalainsäädäntö kieltää etnisen alkuperän kirjaamisen väestörekisteriin. Suomen romanien lukumäärästä

esitettyt arviot vaihtelevat hieman eri lähteissä, mutta sekä Romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa (Lindstedt ym. 2009:5) että Valtioneuvoston kertomuksessa kielilain soveltamisesta 2009 (OM 2009:10) heidän määränsä arvioidaan olevan hieman yli 10 000. Romanikieltä heistä puhuu jollain tasolla arviolta noin puolet. (Lindstedt ym. 2009:5.) Valtaosa Suomen romaneista on vähintään kaksikielisiä ja suomi on suurimmalla osalla heistä vahvempi kieli (id.:11). Romanit asuvat hajallaan eri puolilla Suomea, vaikkakin suurin osa heistä asuu pääkaupunkiseudulla ja muissa Etelä-Suomen kaupungeissa (id.:5).

Karjalan kielen puhujia on Suomessa arvioiden mukaan noin 5000 (Jeskanen 2005:278). Karjalan kieli on suomen läheisin sukukieli ja sitä onkin pitkään pidetty vain yhtenä suomen kielen murteena (id.:267–269, Sarhimaa 2011:5–6). Karjalan kielen eri kielimuotoja ovat varsinaiskarjala, joka jakautuu pohjoiseen ja eteläiseen kielimuotoon vienan- ja tverinkarjalaksi, sekä livvi eli aunuksenkarjala. Joidenkin lähteiden (esim. Torikka 2004) mukaan myös lyydi lasketaan yhdeksi karjalan kielen kielimuodoksi. Karjalan kielen eri kielimuotoja on perinteisesti pidetty saman kielen murteina. Jotkut tutkijat pitävät karjalan kielen eri kielimuotoja omina kielinään: Jeskasan (2005:215) mukaan karjalan kieli on kattonimitys itsenäisille karjalan kielimuodoille samaan tapaan kuin saamen kieli on kattonimitys saamen kielimuodoille. Jeskasan (id.:271) mukaan ratkaisevaa on karjalan kielen eri kielimuotojen puhujien kielellinen identiteetti ja se, miten puhujat itse haluavat asemansa määrittellä. Se, että vienankarjalalle, tverinkarjalalle ja livville on haluttu kehittää erilliset kirjakielet, kertoo Jeskasan (ibid.) mukaan eri karjalan kielimuotojen puhujien omasta halusta julistaa kielten autonomiaa. Myös lyydille on kehitetty omaa kirjakieltä, joskaan työ lyydin parissa ei ole edennyt yhtä pitkälle kuin muiden karjalan kielimuotojen osalta (Kunnas 2006:229).

Suomen karjalan kielen puhujat ovat pääasiassa Raja-Karjalan eli Neuvostoliitolle luovutetun Laatokan Karjalan itäisimmän osan alueelta lähtöisin olevia siirtokarjalaisia ja heidän jälkeläisiään. Karjalan kieltä on puhuttu Suomessa vanhastaan myös Pohjois-Karjalan itäisimmillä paikkakunnilla sekä Kainuussa Suomussalmen ja Kuhmon vienalaiskylissä (Torikka 2004). Nykyään karjalankielisiä asuu eri puolilla Suomea ja kaikki Suomen karjalankieliset osaavat suomea ja ovat siis ainakin kaksikielisiä (Sarhimaa 2011:1, 6). Käytän tässä tutkielmassa paikannimeä Karjala alueesta, joka kattaa koko karjalan kielen puhuma-alueen Venäjällä, koska tämän tutkielman tarkoituksiin ei ole tarpeen erotella Venäjällä Karjalan tasavallassa ja sen

ulkopuolella olevia karjalan kielen puhujia.

Suomessa puhutaan suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä. Suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli ovat eriytyneet ruotsalaisesta viittomakielestä (Kuurojen liitto 2010:10). Suomenruotsalaista viittomakieltä pidettiin pitkään suomalaisen viittomakielen yhtenä murteena. Vuonna 2005 suomenruotsalaisen viittomakielen yhdistys *Finlandssvenska teckenspråkiga rf* kuitenkin totesi kannanotossaan suomenruotsalaisen viittomakielen olevan oma kielensä. Suomenruotsalainen viittomakieli on tiiviisti yhteydessä suomenruotsalaiseen kulttuuriin. (id.:21.)

Viittomakieliset asuvat eri puolilla Suomea, mutta ovat keskittyneet pääasiassa isoihin kaupunkeihin tai taajamiin, joissa on kuurojen koulu tai yhdistys. Suomenruotsalaiset viittomakieliset asuvat suurelta osin Etelä-Suomen ja Pohjanmaan ruotsinkielisillä rannikkoalueilla. Viittomakielisiä kuuroja ja huonokuuloisia on noin 4000-5000 ja viittomakieltä käyttäviä kuulevia noin 6000-9000. (Kuurojen liitto 2010:15.) Myös viittomakieliseen perheeseen syntynyt kuuleva lapsi voi olla äidinkieleltään viittomakielinen (id.:18). Suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjiä on noin 300, joista 150 on kuuroja. Vähemmistön pienuus ja omalla kielellä saatavien palvelujen puute synnyttää tarpeen monikielisyteen, joten suomenruotsalaiset kuurot osaavatkin usein suomenruotsalaisen viittomakielen ja ruotsin lisäksi suomalaista tai ruotsalaista viittomakieltä tai molempia. (id.:21.)

Maahanmuuttajat ovat heterogeeninen joukko, johon kuuluvilla henkilöillä on paitsi erilainen kieli-, kulttuuri- ja koulutustausta, myös erilaiset syyt maahantulolle. Tyypillisiä syitä maahanmuutolle ovat perhesyyt, pakolaisuus tai turvapaikan haku ja erilaiset työperusteiset syyt. Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden suhteellinen osuus on vähentynyt ja erityisesti työperusteisen maahanmuuton osuus on kasvanut viime vuosina ennen viimeisintä taloudellista taantumaa. (Pöyhönen ym. 2010:22.)

Maahanmuuttajien kokonaismäärästä on vaikea antaa yksiselitteistä tietoa, sillä maahanmuuttajatausta voidaan määrittellä eri tavoin määrittelykriteereistä riippuen. Maahanmuuttajatausta voidaan määrittellä kansalaisuuden perusteella tai henkilö voidaan määrittellä maahanmuuttajaksi syntymämaan perusteella. Suomessa asuvien ulkomaan kansalaisten sekä ulkomailla syntyneiden Suomeen muuttaneiden lukumäärät ovat helppo selvittää, mutta ulkomailla syntyneisiin Suomeen muuttajiin sisältyy myös paluumuuttajia. Maahanmuuttajatausta voidaan määrittellä myös äidinkielen perusteella,

jolloin maahanmuuttajia ovat ne henkilöt, joiden äidinkieli on muu kuin suomi, ruotsi tai saame. Äidinkieleen perustuva maahanmuuttajataustan määritelmä on subjektiivinen ja perustuu henkilön omaan ilmoitukseen. (Kuusela ym. 2008:7.) Äidinkielen määrittelyyn liittyvää problematiikkaa olen käsitellyt luvussa 2.1.2.

UNESCOn uhanalaisten kielten listauksen *Atlas of the World's Languages in Danger* (Moseley 2010) mukaan Suomessa puhuttavista kielistä inarinsaame ja koltansaame ovat erittäin uhanalaisia (*seriously endangered*). Uhanalaisia ovat pohjoissaame, varsinaiskarjala, livvi ja romani. Listauksessa ei ole otettu huomioon viittomakieliä ja listauksen luokittelukriteerien soveltaminen sellaisenaan viittomakieliin olisikin vaikeaa, koska luokittelukriteerinä käytetään kielen välittymistä sukupolvelta toiselle. (Viittomakielten nuoremmille sukupolville välittymisen haasteista esim. Londen 2005.) Viittomakielten osalta listauksen aikaisempi tapa (Wurm 2001:53) luokitella kielten uhanalaisuutta puhujien iän perusteella sopisi paremmin. Kuitenkin jos vuoden 2010 version kriteerien mukaisen isovanhempien ja sitä vanhemman sukupolven katsotaan vastaavan vuoden 2003 version keski-ikäisten ja vanhusten sukupolvia, voidaan suomenruotsalainen viittomakieli luokitella erittäin uhanalaiseksi kieleksi molempien versioiden kriteerien perusteella.

3.1. Kielelliset oikeudet Suomen lainsäädännössä

Suomen lainsäädännössä enemmistö- ja vähemmistökielten kielellisten oikeuksien lähtökohta on perustuslain (731/1999) 17 §:ssä, jossa on määritelty Suomen kansalliskielet ja muiden kieliryhmien oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan seuraavasti:

”Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin

Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi.

Jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan.

Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.”

Lisäksi perustuslain (731/1999) 6 §:ssä säädetään ihmisten yhdenvertaisuudesta lain edessä. 6 §:n 2 momentissa kieli mainitaan yhdeksi syyksi, jonka perusteella yksilöitä ei saa asettaa eri asemaan lain edessä:

”Yhdenvertaisuus

Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.

Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. --”

Perustuslain 17 §:n 2 momentissa mainituista suomen- ja ruotsinkielisten oikeuksista asioida viranomaisten kanssa omalla kielellään säädetään kielilaissa (423/2003), jota käsittelen luvussa 3.1.1. 3 momentissa mainitusta saamelaisen oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään saamen kielilaissa (1086/2003), jota esittelen luvussa 3.1.2. Kielilaki (423/2003) ja saamen kielilaki (1086/2003) ovat yleislakeja, joissa määritellään kielellisten oikeuksien vähimmäistaso. Tarkempia säännöksiä enemmistö- ja vähemmistökielten kielellisistä oikeuksista ja kielten käytöstä yhteiskunnan eri alueilla on erityislainsäädännössä. Romanien, viittomakielisten ja muiden ryhmien, kuten karjalankielisten ja maahanmuuttajien, kielelliset oikeudet onkin määritelty näissä esimerkiksi opetusta, päivähoitoa, terveydenhuoltoa, julkishallinnon henkilöstön kielitaitovaatimuksia ja Yleisradiota koskevissa säädöksissä. Kielellisiä oikeuksia muussa lainsäädännössä käsittelen luvussa 3.1.3. Kansainvälisellä tasolla kielipolitiikkaa säädellään Euroopan unionissa ja Euroopan neuvoston vähemmistöjen ja vähemmistökielten suojelua koskevilla kansainvälisillä sopimuksilla. Euroopan neuvoston vähemmistökielisopimuksia käsittelen luvussa 3.2.

3.1.1. Kielilaki

Nykyinen kielilaki (423/2003) tuli voimaan 1.1.2004 ja korvasi edellisen, vuodelta 1922 olevan kielilain (148/1922). Vuoden 1922 kielilaissa säädettiin kansalliskielten suomen ja ruotsin kielen käyttämisestä tuomioistuimissa, muissa valtion viranomaisissa sekä kunnissa, muissa itsehallintoalueissa ja kuntayhtymissä. Kielellisten oikeuksien toteutuminen turvattiin lähinnä yksilön kirjallisissa, mutta ei suullisissa yhteyksissä viranomaisiin. (Kielilakikomitea 2000:15.) Kielellisten oikeuksien toteutuminen määräytyi osittain henkilöiden ja ryhmien äidinkieleen sidoksissa olevan *henkilöperiaatteen*, osittain alueiden kielellisiin statuksiin perustuvan *alueperiaatteen* mukaan (ibid.).

Kielilain (148/1922) 2 §:n mukaan kunnat toimivat kielellisen jaottelun perusyksikköinä. Suomen valtio oli jaoteltu suomen- tai ruotsinkielisiin yksikielisiin ja kaksikielisiin kuntiin siten, että kunta oli kaksikielinen, jos suomen- tai ruotsinkielinen

kielivähemmistö oli vähintään kymmenen prosenttia ja yksikielinen, jos suomen- tai ruotsinkielisen kielivähemmistön osuus paikkakunnan koko väestöstä oli alle kymmenen prosenttia. Kielilain (148/1922) 2 § 4 momentin mukaan kaksikielinen kunta muuttui yksikieliseksi, jos kielivähemmistön osuus paikkakunnan väestöstä laski alle kahdeksaan prosenttiin ja yksikielinen kunta muuttui kaksikieliseksi, jos kielivähemmistön osuus nousi kahteentoista prosenttiin paikkakunnan koko asukasmäärästä. Helsingillä, Turulla ja Vaasalla oli erityisasema kuntien kielellisen statuksen määrittelyssä, mikä takasi näiden kaupunkien säilymisen kaksikielisinä, vaikka kielivähemmistön lukumäärän prosenttiosuus ei nousisikaan kymmeneen prosenttiin (kielilaki 148/1922 2 § 2 mom.). Kaksikieliset kunnat oli lisäksi jaoteltu kahteen ryhmään sen perusteella, muodostiko kielivähemmistön osuus kunnan koko väestöstä kolmasosan tai enemmän vai alle kolmasosan. Jos kielivähemmistön osuus oli alle kolmasosa kunnan koko väestöstä, kunnallisella viranomaisella oli oikeus antaa toimituskirja kunnan enemmistön kielellä. Kunnallisella viranomaisella oli kuitenkin pyydettyessä velvollisuus liittää toimituskirjaan laillisesti pätevä käännös. Kunnassa, jossa kielivähemmistön osuus oli vähintään kolmasosa kunnan koko väestöstä, toimituskirja tuli antaa asianosaisen henkilön käyttämällä kielellä. (Setälä 1924:35–36.)

Kielilakiin (148/1922) tehtiin muutoksia useita kertoja 1900-luvun aikana. Osa muutoksista oli luonteeltaan teknisiä, kun taas osa korosti yhteiskunnan muutoksia. Muutosten seurauksena alun perin melko yksinkertaisesta kielilaista tuli monimutkaisempi ja se muuttui vaikeammin sovellettavaksi. (Kielilakikomitea 2000:15.) Vuonna 1935 kielilakia muutettiin siten, että yksilön kielelliset oikeudet sidottiin äidinkielen sijaan tämän kotikuntaan. Muutos tarkoitti käytännössä sitä, että kansalaisen tuli asioida oman kotikuntansa kielellä sellaisen viranomaisen kanssa, jonka virka-alue kattoi useamman kunnan alueen, vaikka ko. viranomaisen olisi ollut kaksikielinen. Viranomaisille tämä merkitsi lisää työtä oikean vastauskielen selvittämiseksi, sillä viranomaisen täytyi ennen yhteyttä ottaneelle virka-alueen asukkaalle vastaamista selvittää asianosaisen henkilön kotikunta, oliko kyse asianosaisen henkilön omasta asiasta vai asiasta, jossa häntä kuullaan sekä liittykö asia mahdollisesti johonkin kuntaan. (ibid.)

Vuonna 1962 ja 1975 muutettiin kuntien kielellisen statuksen määräytymisperusteita. Vuonna 1975 kielilaki laajeni koskemaan myös kuntaliittoja. Lisäksi kaksikielisellä virka-alueella tai virka-alueella, johon kuului kaksi- tai erikielisiä

kuntia, viranomaisen tuli käyttää sisäisenä virkakielenä alueen enemmistön kieltä. (Kielilakikomitea 2000:16.) Vuonna 1991 säädettiin ensimmäinen saamen kielilaki, jonka seurauksena kielilakiin lisättiin maininta, että oikeudesta käyttää saamen kieltä säädetään erikseen (ibid.). Vuonna 1995 palvelujen yksityistämisen ja toimintojen siirtämisen seurauksena kielilakiin lisättiin kohta, että valtion liikelaitosten ja sellaisten palveluja tuottavien yhtiöiden, joissa valtiolla taikka yhdellä tai useammalla kunnalla on määräämisvalta, tulee palvella yleisöä ja tiedottaa molemmilla kielillä ellei se ole kohtuutonta tai tarpeetonta (id.:17).

Koska edellinen vuoden 1922 kielilaki oli sisällöllisesti, lakiteknisesti ja kieliasultaan puutteellinen ja vanhentunut, valtioneuvosto asetti 26.8.1999 komitean, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus uudeksi Suomen kansalliskieliä koskevaksi kielilaksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi (Kielilakikomitea 2001:11.). Komitean työhön kuului senhetkisen kielilain ja siihen liittyvän lainsäädännön arviointi, toimenpiteiden ehdottaminen kielellisten oikeuksien toteuttamiseksi sekä kansalliskieliä koskevan lainsäädännön selkeyttäminen systemaattisesti ja kielellisesti (id.:1). Komitean oli määrä saada työnsä valmiiksi toukokuun 2001 loppuun mennessä ja se tuotti työnsä pohjaksi neljä laajaa taustaselvitystä Suomen kielellisestä tilanteesta, kielilainsäädännöstä ja kielellisistä oikeuksista (id.:2). Kielilakiehdotus ei sisältänyt uusia kielellisiä oikeuksia eikä muutoksia kansalliskielten asemaan. Kielilakikomitea korostaa, että monia kielikysymyksiä ei ole mahdollista ratkaista yleislailla, joten myös kieliä koskevaa erityislainsäädäntöä on kehitettävä. Kielilakikomitean työ ja perusselvitys voivat antaa pohjaa erityislainsäädännönkin kehittämiseksi. (id.:4.)

Kielilakikomitean (2001:23) tavoitteena oli vanhentuneen ja vaikeaselkoisen sekä moneen kertaan muutetun kielilain korvaaminen selkeällä, nykyaikaisella ja paremmin käytännössä toimivalla kielilailla useaksi kymmeneksi vuodeksi eteenpäin. Myös taloudelliset ja sosiaaliset olot sekä koko yhteiskunta olivat muuttuneet eikä kielilain osittaisilla muutoksilla ollut kyetty korjaamaan kielilainsäädännön puutteita. Koska säännökset koskivat ensisijaisesti kansalaisten kirjallista asiointia viranomaisten kanssa, kielilainsäädännössä ei ollut riittävästi säännöksiä muusta asioinnista viranomaisissa eikä viranomaisten velvollisuuksista huolehtia kielellisten oikeuksien toteutumisesta. (ibid.) Kielilain uudistamisen tarkoituksena oli myös kielilainsäädännön muuttaminen vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen (laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta 969/1995) ja vuoden 2000 uuden perustuslain (731/1999) mukaiseksi

sekä Suomen kielilainsäädännön tarkastelu Suomea velvoittavien kansainvälisten sopimusten ja muiden maiden kielilainsäädännön valossa. Tämän vuoksi kansainväliset sopimukset ja muiden maiden kielilainsäädännöt olivat mukana myös komitean taustaselvityksissä. Lisäksi yksi syy kielilain uudistamistarpeelle oli se, että voimassa oleva kielilainsäädäntö ja sen toteutuminen käytännössä oli joutunut arvostelun ja kritiikin kohteeksi. (id.:11.)

Uuden kielilain tuli olla soveltamisalaltaan aiempaa laajempi, koska uusi perustuslaki kohdistaa velvoitteet valtion sijasta koko julkiseen valtaan. Hallinnon rakennemuutos ja julkisten palvelujen yksityistäminen vaikuttavat kielellisten oikeuksien toteutumisesta huolehtimiseen siinä laajuudessa kuin julkisten tehtävien ja palvelujen järjestämisvelvoite niihin ulottuu. Kielilakiuudistuksessa oli kysymys myös julkisen hallinnon kehittämisestä helpottamalla viranomaisissa asiointia sekä edistämällä selkeämpää kielenkäyttöä ja läpinäkyvämpää menettelyä. (Kielilakikomitea 2001:23–24.) Samalla haluttiin myös varmistaa kielellisten oikeuksien toteutuminen käytännössä ja edistää kielellistä tasa-arvoa ja kaksikielisyyttä (id.:12).

Uudessa kielilaissa (423/2003) säädetään kansalaisten oikeuksista käyttää Suomen kansalliskieliä suomea ja ruotsia eri viranomaisten kanssa asioidessaan. Kielilain tarkoitus on kansalliskielten tasavertaisuuden takaaminen. Kielilakia sovelletaan valtion ja kunnan viranomaisissa, tuomioistuimissa, eduskunnan virastoissa sekä Tasavallan Presidentin kansliassa. Kielilaki koskee myös valtion omistamia yhtiöitä. Yksityisiä yrityksiä kielilaki määrää vain niiden toimiessa julkisessa hallintotehtävässä. Yliopistoissa sekä evankelis-luterilaisessa ja ortodoksisessa kirkossa käytettävistä kielistä säädetään omissa laeissaan.

Kielilain (423/2003) 5 §:n mukaan kielellisen jaottelun perusyksikkö on kunta. Suomen valtio jakautuu Ahvenanmaata lukuun ottamatta suomen- tai ruotsinkielisiin yksikielisiin ja kaksikielisiin kuntiin siten, että kunta on kaksikielinen, jos suomen- tai ruotsinkielinen kielivähemmistö on vähintään kahdeksan prosenttia asukkaista tai yli 3000 asukasta. Kuntien yksi- tai kaksikielisyydestä säädetään valtioneuvoston asetuksella virallisen tilaston perusteella kymmenen vuoden välein. Kaksikielinen kunta muuttuu yksikieliseksi, jos vähemmistö on alle 3000 asukasta ja sen prosenttiosuus laskee alle kuuden prosentin. Valtioneuvoston asetuksella kunta voidaan määrätä kaksikieliseksi myös kunnanvaltuuston esityksestä seuraavaksi kymmenvuotiskaudeksi, vaikka kunta olisi muuten yksikielinen. Viranomaiset jakautuvat yksi- ja kaksikielisiin

siten, että keskushallintoviranomaisten lisäksi kaksikielisiä ovat viranomaiset, joiden virka-alueeseen kuuluu erikielisiä kuntia tai vähintään yksi kaksikielinen kunta sekä kaksikieliset kunnat ja kuntayhtymät, joihin kuuluu erikielisiä kuntia tai vähintään yksi kaksikielinen kunta.

Ahvenanmaan maakunta muodostaa poikkeuksen kielilain (423/2003) soveltamiseen. Kielilakia ei sovelleta Ahvenanmaan maakuntaan, vaan sitä koskevat kielisäännökset on ilmoitettu erikseen Ahvenanmaan itsehallintolain (1144/1991) 6. luvun pykälissä 36–43. Ahvenanmaan itsehallintolain 36 §:n mukaan Ahvenanmaan maakunta on ruotsinkielinen ja Ahvenanmaan maakunnassa valtion ja maakunnan viranomaisten virkakieli on ruotsi. 37 §:n mukaan Suomen kansalaisella on oikeus käyttää omassa asiassaan maakunnassa toimivassa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa suomen kieltä. Ahvenanmaan koulujen opetuskielenä on ruotsi (40 §) ja Ahvenanmaan maakunnassa sijaitsevassa oppilaitoksessa tutkinnon suorittanut voi päästä opiskelemaan ruotsinkieliseen tai kaksikieliseen oppilaitokseen ja suorittaa tutkinnon siinä, vaikka hänellä ei ole sisäänpääsyyn vaadittavaa suomen kielen taitoa (41 §).

Kielilain (423/2003) idean voisi lyhyesti sanoa olevan, että yksikielisen viranomaisen kanssa asioidaan tämän käyttämällä kielellä ja kaksikielisen viranomaisen kanssa sekä suomen- että ruotsinkieliset kansalaiset voivat asioida omalla äidinkielellään. Kielilain tavoitteena on, että yksilön kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota (2 § 2 mom.). Kielilain 2 §:n 3 momentin mukaan viranomaisen voi antaa myös parempaa palvelua kuin kielilaissa edellytetään. Näin ollen virkailija voi palvella asiakasta myös jollakin muulla osaamallaan kielellä. Kielilainsäädännön soveltamista valvotaan vaalikausittain julkaistavalla kertomuksella. Kertomuksessa käsitellään suomen ja ruotsin kielen lisäksi ainakin saamen kieltä, romanikieltä ja viittomakieltä. (37 §.)

Kielilakia kohtaan on esitetty kritiikkiä siitä, ettei lakiin sisälly sanktioita eikä lakiehdotus sisältänyt myöskään arviota lain toteuttamiskustannuksista. On epäilty, ettei uusikaan kielilaki kykene takaamaan yksilön kielellisten oikeuksien toteutumista, jos kaksikielistä viranomaista ei voida saattaa vastuuseen palvelujen toteutumisesta yksilön omalla kielellä. (Nuolijärvi 2005:292.) Kielilakiin sisältyvä säännös (36 § 1 mom.) jokaisen viranomaisen velvollisuudesta valvoa kielilain toteutumista omalla toimialallaan tarkoittaa, että viranomaisella on myös vastuu kielilain noudattamisesta

asianomaisessa virastossa. Virkamiehet toimivat myös kielilain osalta virkavastuun alaisina eikä kielilaki ole viranomaiselle vähemmän velvoittava kuin muutkaan lait. (Kielilakikomitea 2001:153, Nuolijärvi 2005:292.) Oikeusministeriöllä on erityisvastuu kielilain soveltamisen seuraamisesta ja ”tarvittaessa ministeriön tulee tehdä aloitteita ja ryhtyä muihin toimenpiteisiin havaitsemiensa epäkohtien korjaamiseksi” (36 § 2 mom.). Kielilakiehdotus ei sisältänyt arvioita lain toteuttamisen kustannuksista, kuten tarvittavista uusista viroista ja lisärahoituksesta, koska kulujen tarkka arviointi olisi ollut mahdotonta. Lisäksi kielilakikomitean tarkoituksena oli, että viranomainen voisi toimintaansa ja työnjakoansa uudelleen järjestämällä jopa säästää kustannuksia ilman että kenenkään kielelliset oikeudet vaarantuvat. (Nuolijärvi 2005:292.)

3.1.2. Saamen kielilaki

Saamelaisten kielellisiä oikeuksia turvaamaan on säädetty saamen kielilaki (1086/2003), joka astui voimaan vuonna 2004. Samalla tavalla kuin kielilain (423/2003) tarkoituksena on taata suomen- ja ruotsinkielisten kielellisten oikeuksien toteutuminen, saamen kielilain tarkoituksena on saamelaisten kielellisten oikeuksien takaaminen ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota (saamen kielilaki 1086/2003 1 § 3 mom.). Saamen kielilakia sovelletaan viranomaisiin, jotka toimivat saamelaisten kotiseutualueella sekä alueellisessa ja valtakunnallisessa hallinnossa, joiden piiriin kyseisen alueen kunnat kuuluvat. Saamelaisten kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntia sekä Lapin paliskunnan aluetta Sodankylän kunnassa (laki saamelaiskäräjistä 974/1995 4 §).

Saamelaisilla on kotiseutualueellaan omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto (laki saamelaiskäräjistä 974/1995 1 § 1 mom.). Näiden itsehallintoon kuuluvien tehtävien hoitamista varten perustettiin lain (974/1995) perusteella vuonna 1996 saamelaiskäräjät, joka on saamelaisten korkein poliittinen elin. Saamelaiskäräjien edustajat valitaan vaaleilla joka neljäs vuosi. Saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutettuja ovat saamelaisiksi lain (974/1995) 3 §:ssä määritellyt henkilöt (ks. 3. luvun alku).

Saamen kielilain 12 §:n 1 momentin mukaan saamelaisella on oikeus käyttää viranomaisessa asioidessaan valintansa mukaan joko suomen tai saamen kieltä. Suomen kielen osaaminen ei saamen kielilain mukaan saa vaikuttaa saamelaisen kielellisten oikeuksien toteutumiseen, sillä viranomainen ei saa rajoittaa tai kieltäytyä toteuttamasta laissa säänneltyjä kielellisiä oikeuksia, vaikka saamelainen osaa myös muita kieliä (2 §

2 mom.). Saamelaisella on myös oikeus ilmoittaa väestötietojärjestelmään äidinkielekseen saame (7 §), mikä on ollut mahdollista vuoden 1994 alusta lähtien (Näkkäläjärvi 2008:13).

Saamen kielilaissa säädetään saamen kielen käytöstä kuntien ja valtion toimielinten kokouksissa saamelaisten kotiseutualueella (6 §), asiakirjoissa (9 §, 13 §, 16 § ja 20 §) ja tiedottamisessa (8 §). Viranomaisena on velvollinen ilman, että sitä erikseen pyydetään, vastaamaan saamen kielellä yhteydenottoihin, joissa on käytetty saamen kieltä (15 § 2 mom.) ja antamaan saamenkielisen toimituskirjan asiakkaalle, joka on käyttänyt yhteydenotossaan viranomaisena saamen kieltä (13 § 1 mom.). Lain 33 §:ssä säädetään myös määrärahasta, joka tulee varata valtion talousarvioon ”tämän lain soveltamisesta aiheutuvien lisäkustannusten kattamiseksi”.

Saamen kielilaissa on määräyksiä virastojen tai muiden toimipaikkojen henkilöstön kielitaidosta. Näiden paikkojen henkilöstön tulee pystyä palvelemaan asiakkaita myös saameksi (14 § 1 mom.) ja viranomaisten tulee osoittaa yleisölle, että palvelua saa myös saameksi (24 § 1 mom.). Viranomaisten tulee muutenkin edistää toiminnassaan saamen kielen käyttämistä (15 § 3 mom.). Parantaakseen kielitaitoaan valtion viranomaisen virkamiehellä on oikeus palkalliseen virkavapaaseen ”virkatehtäviensä hoitamiseksi tarpeellisen saamen kielen taidon hankkimista varten” (25 §). Jos viranomaisessa tarvitaan saamen kielen taitoista henkilöä jonkin asian käsittelemiseen eikä viranomaisessa ole sellaista henkilöä, joka voisi käsitellä asiaa, on viranomaisen järjestettävä maksuton tulkkaus (19 §). Saamen kielilain toteutumista seurataan kertomuksilla, joita saamen kielen toimisto yhdessä saamelaiskäräjien asettaman saamen kielineuvoston kanssa antaa vaalikausittain saamelaiskäräjille (29 §). Ensimmäinen saamen kielilain seurantakertomus *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006* ilmestyi vuonna 2008.

3.1.3. Kielelliset oikeudet muussa lainsäädännössä

Perustuslain (731/1999) 6 §:n mukaan yksilöitä ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan lain edessä mm. kielen perusteella. Yhdenvertaisuuslain (21/2004) 6 §:ssä kielletään syrjintä kielen ja useiden muiden syiden perusteella. Lainsäädännössä on myös muita yksilöiden eriarvoiseen asemaan asettamisen kieltoja kielen ja useiden muiden syiden perusteella esimerkiksi pidätykseen ja vankeuteen liittyvässä lainsäädännössä, kuten laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta (841/2006), tutkintavankeuslaissa (768/2005) ja

vankeuslaissa (767/2005). Rikoslain (39/1889) 11 luvun 9 a §:n mukaan kidutus ja 11 §:n mukaan syrjintä kielen perusteella ovat rangaistavia tekoja.

Useissa eri laeissa on ohjeita hallinnon järjestämisestä palvelujen takaamiseksi kaksikielisissä kunnissa suomen- ja ruotsinkielisille sekä saamelaisten kotiseutualueella saamenkielisille. Tällaisia lakeja ovat esimerkiksi kuntalaki (365/1995), laki aluehallintovirastoista (896/2009) ja laki elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista (897/2009). Aluehallintovirastoihin ja elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksiin tulee lain aluehallintovirastoista (896/2009) 18 §:n ja lain elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista (897/2009) 23 §:n mukaan perustaa kielivähemmistön palveluyksikkö. Valtioneuvoston asetuksen aluehallintovirastoista (906/2009) 13 §:n mukaan Lapin aluehallintaviraston hoidettaviksi kuuluvat saamenkielisen ja saamen kielen opetuksen valtionavustuksiin liittyvät tehtävät. Lain opetushallituksesta (182/1991) 4 §:n mukaan opetushallituksessa tulee olla yksikkö ruotsinkielisen koulutuksen tehtäviä varten. Kuntajakolain (1698/2009) mukaan kuntajakoa muutettaessa ja lain kunta- ja palvelurakennemuutoksesta (169/2007) mukaan kuntia tai yhteistoiminta-alueita muodostettaessa tulee ottaa huomioon palvelujen takaaminen suomen-, ruotsin- ja saamenkielisille. Muutokset eivät saisi huonontaa minkään kieliryhmän asemaa ja omankielisten palvelujen saatavuutta.

Joissakin laeissa kiinnitetään huomiota siihen, että suomenkielisen ja ruotsinkielisen väestön tarpeet tulee ottaa huomioon samanlaisin perustein ja myös saamenkielisen väestön tarpeet tulee huomioida (saamelaisten kotiseutualueella). Tällaisia lakeja ovat mm. työvoimapalveluasetus (1251/1993) ja kirjastolaki (904/1998). Kirjastolain (904/1998) 2 luvun 3 §:n mukaan molempien kieliryhmien tarpeet tulee ottaa kaksikielisessä kunnassa huomioon yhtäläisin perustein ja saamelaisten kotiseutualueen kunnissa saamenkielisen ja suomenkielisen väestön tarpeet tulee vastaavasti ottaa huomioon yhtäläisin perustein.

Laki julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta (424/2003) velvoittaa viranomaisen huolehtimaan henkilöstönsä riittävästä kielitaidosta. Tarkemmin viranomaisen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta säädetään valtioneuvoston asetuksella suomen ja ruotsin kielen taidon osoittamisesta valtionhallinnossa (481/2003) sekä lailla yleisistä kielitutkinnoista (964/2004). Lisäksi valtioneuvoston asetuksessa ammattikorkeakouluista (352/2003) ja valtioneuvoston asetuksessa yliopistojen tutkinnoista (794/2004) määritellään millainen kielitaito ammattikorkeakoulussa tai

yliopistossa tutkinnon suorittaneen tulisi saavuttaa. Lainsäädännössä on myös useita muita säädöksiä, joissa määritellään jonkin tietyn julkisen sektorin alan henkilöstöltä vaadittava kielitaito, kuten valtioneuvoston asetus oikeusministeriön hallinnonalan eräiltä virkamiehiltä vaadittavasta kielitaidosta (1126/2003), valtioneuvoston asetus Verohallinnon virkamiehiltä vaadittavasta kielitaidosta (1052/2009), valtioneuvoston asetus maanmittauslaitoksen eräiltä kirjaamislakimieheltä vaadittavasta kielitaidosta (600/2009), asetus korkeakoulujen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista ja tehtävistä (309/1993), asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (986/1998) ja valtioneuvoston asetus upseerien suomen ja ruotsin kielen taitoa koskevista kelpoisuusvaatimuksista (9/2004). Lisäksi esimerkiksi laki tuomareiden nimittämisestä (205/2000), valtioneuvoston asetus syyttäjänvirastosta (88/2007), valtioneuvoston asetus ulosottotoimen hallinnosta (1321/2007), yliopistolaki (558/2009) ja kirkkolaki (1054/1993) sisältävät määräyksiä henkilöstön kielitaitovaatimuksista.

Lain Suomen säädöskokoelmasta (188/2000) 11 §:ssä ja lain ministeriöiden ja valtion muiden viranomaisten määräyskokoelmista (189/2000) 5 §:ssä säädetään valtion säädöskokoelmassa julkaistavien säädösten, päätösten, tiedonantojen ja valtiosopimusten kielestä sekä ministeriöiden määräyskokoelmissa julkaistavien asetusten, määräysten ja ohjeiden kielestä. Julkaisukielet molemmissa kokoelmissa ovat suomi ja ruotsi. Valtiosopimukset julkaistaan lisäksi ainakin yhdellä todistusvoimaisella kielellä, mikäli suomi tai ruotsi eivät ole valtiosopimuksen todistusvoimaisia kieliä. Säädösten ja määräysten julkaisemisesta saamen kielellä viitataan saamen kielilakiin.

Suomen- ja ruotsinkielisten oikeudesta kääntämiseen ja tulkkaukseen viranomaisissa asioidessaan säädetään kielilain (423/2003) 18 ja 20 §:ssä ja saamenkielisten oikeudesta kääntämiseen ja tulkkaukseen saamen kielilain (1086/2003) 19 ja 20 §:ssä. Muita kieliä puhuvien oikeudesta kääntämiseen ja tulkkaukseen asiassa, joka on tullut esille viranomaisen aloitteesta, säädetään hallintolain (434/2003) 26 §:ssä ja hallintolainkäyttölain (586/1996) 77 §:ssä. Pohjoismaiden kansalaisten oikeudesta kääntämiseen ja tulkkaukseen sekä viranomaisen velvollisuudesta huolehtia, että Pohjoismaiden kansalaiset saavat tarvitsemansa tulkkausavun, mainitaan erikseen useissa laeissa, kuten hallintolain (434/2003) 26 §:ssä, hallintolainkäyttölain (586/1996) 77 §:ssä, oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 4 luvun 2 §:ssä, sosiaalihuoltolain (710/1982) 40 §:ssä ja terveydenhuoltolain (1326/2010) 6 §:ssä.

Oikeudenkäynnin käsittelykielestä säädetään oikeudenkäymiskaaren (4/1734)

4 luvun 1 §:ssä ja lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 6 a luvun 1 §:ssä. Kääntämisestä ja tulkkauksesta oikeudenkäynnissä ja siihen liittyvissä asiakirjoissa säädetään oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 4 luvun 2 §:ssä ja lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 6 a luvun 2 §:ssä. Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 6 a luvun 2 §:n 3 momentin mukaan ”muulla kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisellä vastaajalla sekä asianomistajalla syyttäjän ajamassa rikosasiassa on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen rikosasian käsittelyssä” ja ”tuomioistuimen on viran puolesta huolehdittava tulkkauksesta tai tulkin kutsumisesta”. Sama pätee myös tuomion ja päätöksen käännökseen. Muissa kuin rikosasioiden oikeudenkäynneissä muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisen asianosaisen on tulkausta tai käännöstä halutessaan huolehdittava tästä itse ja omalla kustannuksellaan (oikeudenkäymiskaari 4/1734 4 luku 2 § 3 mom.). Ulosottokaaren (705/2007) 3 luvun 112 §:n mukaan ulosottoviranomaisen on järjestettävä tulkkaus asianomaisen käyttämän kielen tai aisti- tai puhevian perusteella.

Oikeudesta kääntämiseen ja tulkkaukseen säädetään paitsi viranomaisen aloitteesta vireille tulevan asian yhteydessä, myös esimerkiksi pidätykseen ja vankeuteen liittyvässä lainsäädännössä, kuten laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta (841/2006), tutkintavankeuslaissa (768/2005) ja vankeuslaissa (767/2005). Näiden lakien mukaan vapautensa menettäneelle, tutkintavangille ja vangille tulee viipymättä hänen saavuttuaan säilytystilaan/vankilaan tiedottaa säilytystilan/vankilan oloista sekä vapautensa menettäneiden, tutkintavankien ja vankien oikeuksista ja velvollisuuksista. Tietoja tulee olla saatavana yleisimmin käytetyillä kielillä. Ulkomaiselle vapautensa menettäneelle, tutkintavangille ja vangille tulee tiedottaa mahdollisuudesta olla yhteydessä kotimaansa edustustoon. Ulkomaiselle vapautensa menettäneelle, tutkintavangille ja vangille on mahdollisuuksien mukaan annettava tulkitsemisapua. Myös viittomakieltä käyttävälle tai vammaisuuden vuoksi tulkitsemisapua tarvitsevalle vapautensa menettäneelle, tutkintavangille ja vangille on annettava tarpeellista tulkitsemis- ja käännösapua. (Laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta 841/2006 2 luku 3 §, tutkintavankeuslaki 768/2005 2 luku 3 §, vankeuslaki 767/2005 4 luku 4 §). Lisäksi vankeuslain (767/2005) 4 luvun 8 §:n mukaan tehtäessä päätöstä vankilaan sijoittamisesta on kiinnitettävä huomiota vangin mahdollisuuksiin hoitaa vankeuden täytäntöönpanoon liittyviä asioita omalla kielellään.

Esitutkintalain (449/1987) 37 §:ssä säädetään kuulusteltavan oikeudesta

käyttää esitutkinnassa omaa kieltään suomea tai ruotsia sen mukaan, kuin mitä kielilain (423/2003) 10 ja 18 §:ssä säädetään. Uudessa esitutkintalaissa (805/2011), joka astuu voimaan 1.1.2014 kumoten samalla esitutkintalain (449/1987), säädetään 4. luvun 12 §:ssä esitutkinnan käsittelykielestä sekä oikeudesta käyttää suomen ja ruotsin kieltä esitutkinnassa. Jos esitutkintaviranomaisella ei kielilain mukaan ole velvollisuutta käyttää epäillyn kieltä yksikielisellä virka-alueella, esitutkintaviranomaisen on huolehdittava tulkkauksesta tai hankittava tulkki valtion kustannuksella. Oikeudesta käyttää saamen kieltä esitutkinnassa viitataan sekä vanhassa että uudessa esitutkintalaissa saamen kielilakiin. Esitutkintalain (449/1987) 37 §:n mukaan muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisellä on oikeus maksuttomaan tulkkiin, jollei esitutkintaviranomainen huolehdi tulkkauksesta. Uuden esitutkintalain (805/2011) 4. luvun 12 §:n mukaan muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisellä on oikeus käyttää esitutkinnassa kieltä, jota hän ymmärtää ja osaa puhua riittävästi, ja viittomakielisellä on oikeus käyttää viittomakieltä. Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava tulkkauksesta tai hankittava tulkki valtion kustannuksella. Molempien esitutkintalakien mukaan tulkkaus on lisäksi järjestettävä myös silloin, kun se on kuultavan aisti- tai puhevian takia tarpeen. Esitutkintalaissa (449/1987) säädetään lisäksi kuulustelupöytäkirjan ja esitutkintapöytäkirjan kielestä. Esitutkintalaissa (805/2011) säädetään asiakirjan kääntämisestä asianosaisen käyttämälle kielelle, ilmoitusten, kutsujen ja kirjeiden kielestä sekä kuulustelupöytäkirjan ja esitutkintapöytäkirjan kielestä.

Maahanmuuttajien kielellisistä oikeuksista säädetään myös erityisessä ulkomaalaisia koskevassa lainsäädännössä. Tällaisia lakeja ovat ulkomaalaislaki (301/2004), laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä (116/2002) ja laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010). Näissä laeissa maahanmuuttajien kielelliset oikeudet määritellään oikeudeksi saada tietoa kielellä, jota henkilö ymmärtää, sekä oikeudeksi kääntämiseen ja tulkkaukseen viranomaisen aloitteesta esille tulevassa asiassa. Ulkomaalaislain (301/2004) 203 §:n 1 momentissa säädetään myös, että viranomaisen on huolehdittava kääntämisestä ja tulkkauksesta viranomaisen aloitteesta esille tulevan asian lisäksi turvapaikkamenettelyssä käsiteltävässä asiassa sekä käännyttämistä tai maasta karkottamista koskevassa asiassa. Mainittujen tilanteiden lisäksi lain mukaan ”viranomaisen voi asian selvittämiseksi tai asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi huolehtia tulkitsemisesta tai kääntämisestä

muussakin kuin 1 momentissa tarkoitettussa asiassa”. Asianosaisen tulee saada päätös häntä koskevasta asiasta äidinkielellään tai kielellä, jota hänen perustellusti voidaan olettaa ymmärtävän.

Lain kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) 1 §:n mukaan lain tarkoituksena on ”tukea ja edistää kotoutumista ja maahanmuuttajan mahdollisuutta osallistua aktiivisesti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan. Lisäksi lain tarkoituksena on edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä myönteistä vuorovaikutusta eri väestöryhmien kesken.” Käytännössä laissa kotoutumisen edistämisestä säädetään toimenpiteistä, joiden avulla pyritään antamaan maahanmuuttajille yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja (3 §). Samassa yhteydessä mainitaan maahanmuuttajan mahdollisuuksien tukeminen oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen. Kotoutumista edistävät toimenpiteet ja palvelut tulee järjestää osana kunnallisia peruspalveluja, työ- ja elinkeinohallinnon palveluja sekä muina kotoutumista edistävinä toimenpiteinä (6 §). Työttömäksi työnhakijaksi rekisteröityneelle tai muuten kuin tilapäisesti toimeentulotukea saavalle maahanmuuttajalle tehdään ensin alkukartoitus, jossa selvitetään hänen aikaisempi koulutuksensa, työhistoriansa, kielitaitonsa sekä tarvittaessa muut kotoutumiseen ja työllistymiseen vaikuttavat seikat (9 §, 10 §). Alkukartoituksen perusteella arvioidaan, tarvitseeko maahanmuuttaja kotoutumissuunnitelman eli toisin sanoen tarvitseeko hän kotoutumisensa tueksi kotoutumiskoulutusta, omaehtoista opiskelua tai muita toimenpiteitä (10 §). Lain 11 §:ssä määritellään kotoutumissuunnitelman sisältö seuraavasti:

”Kotoutumissuunnitelma

Kotoutumissuunnitelma on maahanmuuttajan yksilöllinen suunnitelma niistä toimenpiteistä ja palveluista, joiden tarkoituksena on tukea maahanmuuttajan mahdollisuuksia hankkia riittävä suomen tai ruotsin kielen taito sekä muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä edistää hänen mahdollisuuksiaan osallistua yhdenvertaisena jäsenenä yhteiskunnan toimintaan.

Suomen tai ruotsin kielen opiskelun lisäksi kotoutumissuunnitelmassa voidaan sopia maahanmuuttajan oman äidinkielen opetuksesta, yhteiskuntaan perehdyttävästä opetuksesta, luku- ja kirjoitustaidon sekä perusopetusta täydentävästä opetuksesta, kotoutumiskoulutuksesta ja muista kotoutumista yksilöllisesti edistävästä toimenpiteistä.”

Lain 17 §:n 1 momentin mukaan maahanmuuttajan kanssa kotoutumissuunnitelman laatineen tahon eli kunnan tai työ- ja elinkeinotoimiston tulee selvittää maahanmuuttajalle suunnitelmasta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä aiheutuvat oikeudet ja velvollisuudet kirjallisesti ja pyynnöstä myös suullisesti siten, että maahanmuuttaja ne ymmärtää. Lain 5 §:n mukaan viranomaisen on huolehdittava kääntämisestä tai tulkitsemisesta tässä laissa tarkoitettussa asiassa, joka tulee vireille

viranomaisen aloitteesta, jos maahanmuuttaja ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä tai hän ei voi vammaisuutensa tai sairautensa vuoksi tulla ymmärretyksi. Viranomaisen tulee mahdollisuuksien mukaan huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä myös muussa maahanmuuttajan oikeuksia ja velvollisuuksia koskevassa asiassa. Tulkitsemisessa ja kääntämisessä voidaan käyttää sellaista kieltä, jota maahanmuuttajan voidaan todeta asian laatuun nähden riittävästi ymmärtävän.

Maahanmuuttajan on noudatettava kotoutumissuunnitelmaa tai muuten hänen oikeuttaan kotoutumistukena maksettavaan etuuteen eli työmarkkinatukeen tai toimeentulotukeen voidaan rajoittaa (17 § 3 ja 4 mom., 19 §). Kotoutumiskoulutuksen keskeinen osa maahanmuuttajalle on suomen tai ruotsin kielen opetus, jota annetaan Opetushallituksen aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan. Kotoutumiskoulutuksen tavoite kielitaidon osalta on, että maahanmuuttaja saavuttaa suomen tai ruotsin kielessä toimivan peruskielitaidon. Kotoutumiskoulutukseen voi tarvittaessa kuulua myös luku- ja kirjoitustaidon opetusta sekä muuta maahanmuuttajan työelämään ja jatkokoulutukseen pääsyä edistävää opetusta sekä opetusta, joka edistää hänen yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksiaan. (20 §.)

Kansalaisuuslain (359/2003) 13 §:ssä säädetään Suomen kansalaisuuden myöntämisen edellytyksistä ulkomaalaiselle. Kielitaidon osalta edellytyksenä on suomen tai ruotsin kielen tyydyttävä suullinen ja kirjallinen taito tai vastaavan tasoinen suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen taito. Kansalaisuuslain (359/2003) 17 §:ssä säädetään kielitaidon osoittamisesta kielitutkinnolla tai suorittamalla jokin kokonainen tutkinto suomen tai ruotsin kielellä tai perusopetuksen tai lukion oppimäärä siten, että suomen tai ruotsin kieli on äidinkielenä tai toisena kielenä.

Sosiaalihuoltolain (710/1982) 40 §:n mukaan kaksikielisen kunnan ja kuntayhtymän sosiaalihuolto ja terveydenhuoltolain (1326/2010) 6 §:n mukaan kaksikielisen kunnan ja kuntayhtymän terveydenhuolto on järjestettävä siten, että asiakas saa palvelua valitsemallaan kielellä, joko suomeksi tai ruotsiksi. Sekä lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) 4 §:n 3 momentissa että lain potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) 3 §:n 4 momentissa viitataan kielilakiin (423/2003) oikeudesta käyttää suomen tai ruotsin kieltä, tulla kuulluksi ja saada toimituskirja suomen tai ruotsin kielellä sekä oikeudesta tulkkaukseen näitä kieliä käytettäessä viranomaisissa. Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

(812/2000) 5 §:ssä säädetään sosiaalihuollon asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista sekä hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan siten, että hän ymmärtää riittävästi selvityksen sisällön ja merkityksen. Vastaavasti lain potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) 5 §:ssä säädetään potilaan oikeudesta saada selvitys ”hänen terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista sekä muista hänen hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan”. Selvitys tulee antaa siten, että potilas ymmärtää riittävästi sen sisällön. Molempien lakien mukaan tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta on huolehdittava, jos terveydenhuollon ammattihenkilö/sosiaalihuollon henkilöstö ”ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi”.

Lain potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) 3 §:n 3 momentin mukaan ”potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuuritaustansa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon”. Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) 4 §:n 2 momentin mukaan ”sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa”. Äidinkielen huomioon ottaminen mainitaan myös lain vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) 7 §:n 3 momentissa koskien vammaisen henkilön palvelemista ja palvelujen järjestämistä. Lastensuojelulain (417/2007) 4 §:n 2 momentissa kehoitetaan kiinnittämään lapsen etua arvioitaessa huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat muiden seikkojen ohella lapsen kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. Lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta tulee ottaa mahdollisuuksien mukaan huomioon myös sijaishuoltopaikan valinnassa (lastensuojelulaki 417/2007 50 §).

Päivähoito- ja opetustoimi on yksi keskeinen lainsäädännön osa-alue, jolla on runsaasti kielellisiin oikeuksiin liittyviä säädöksiä. Lain lasten päivähoitosta (36/1973) 11 §:n mukaan kunnan on huolehdittava, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen, ruotsin tai saamen kielellä. Asetuksen lasten päivähoitosta (239/1973) 1 a §:n mukaan lasten päivähoiton kasvatustavoitteisiin kuuluu ”suomen- tai ruotsinkielisten, saamelaisten, romanien ja eri maahanmuuttajaryhmien lasten oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa”.

Perusopetuslain (628/1998) 4 §:n 4 momentin mukaan sellaisen kunnan, jossa on sekä suomen- että ruotsinkielisiä asukkaita, tulee järjestää perusopetus ja esiopetus erikseen molempia kieliryhmiä varten. Perusopetuslain (628/1998) 10 §:ssä, lukiolain (629/1998) 6 §:ssä ja lain ammatillisesta koulutuksesta (630/1998) 11 §:ssä säädetään koulun tai oppilaitoksen opetuskielestä. Myös ammatillisessa aikuiskoulutuksessa sovelletaan lain ammatillisesta koulutuksesta (630/1998) 11 §:n säädöksiä opetuskielestä (laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta 631/1998 10 §). Näiden perusopetusta ja toisen asteen opetusta koskevien lakien mukaan koulun tai oppilaitoksen opetuskieli on suomi tai ruotsi, mutta opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Lain ammatillisesta koulutuksesta (630/1998) 11 §:n mukaan oppilaitos voi olla myös kaksikielinen, jolloin opetuskielenä on suomi ja ruotsi. Näiden kolmen opetusta koskevan lain mukaan osa opetuksesta voidaan antaa myös muulla kuin oppilaan omalla kielellä, mikäli oppilaan mahdollisuudet seurata opetusta eivät vaarannu. Erillisessä opetusryhmässä tai oppilaitoksessa opetus voidaan myös antaa kokonaan tai osittain muulla kuin edellä mainitulla kielellä. Jos opetuksen järjestäjä tarjoaa opetusta useammalla kuin yhdellä sellaisella kielellä, jolla oppilas/opiskelija pystyy opiskelemaan, valinnan opetuskielestä saa perusopetuksessa tehdä oppilaan huoltaja ja lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa opetuksessa opiskelija itse. Lisäksi perusopetuslain (628/1998) 10 §:n 2 momentin mukaan saamelaiden kotiseutualueella saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä. Kuulovammaisille tulee myös antaa tarvittaessa opetusta viittomakielellä. Perusopetuslain 31 §:n 1 momentissa säädetään vammaisen tai muun erityistä tukea tarvitsevan oppilaan oikeudesta saada opetukseen osallistumista varten tarvittavat maksuttomat tulkitsemis- ja avustajapalvelut.

Äidinkielen opetuksesta perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa säädetään perusopetuslain (628/1998) 12 §:ssä, lukiolain (629/1998) 8 §:ssä ja lain ammatillisesta koulutuksesta (630/1998) 12 §:ssä. Näiden lakien mukaan oppilaan äidinkielenä opetetaan hänen opetuskielensä mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä. Äidinkielenä voidaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä perusopetuksessa huoltajan ja lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa opetuksessa opiskelijan oman valinnan mukaan. Maahanmuuttajille voidaan perusopetuksessa opettaa koulun opetuskielen mukaan määräytyvän äidinkielen ja kirjallisuuden sijasta suomen tai ruotsin kieltä joko kokonaan tai osittain erityisen

maahanmuuttajille tarkoitetun oppimäärän mukaisesti (Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 1435/2001 8 § 2 mom.). Lukiokoulutuksessa äidinkieltä ja kirjallisuutta voidaan opettaa suomi/ruotsi toisena kielenä -oppimäärän mukaan saamenkieliselle, romanikieliselle tai vieraskieliselle opiskelijalle (Valtioneuvoston asetus lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta 955/2002 8 §). Lain ylioppilastutkinnon järjestämisestä (672/2005) 2 §:ssä säädetään ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeesta. Ylioppilastutkinnossa voi suorittaa äidinkielen kokeena suomen, ruotsin tai saamen kielen kokeen. Jos kokelaan oma äidinkieli ei ole suomi, ruotsi tai saame tai jos hän on viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään käyttävä, kokelas voi suorittaa äidinkielen kokeen sijasta suomi tai ruotsi toisena kielenä -kokeen (6 §).

Valtioneuvoston asetuksen perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (1435/2001) 5 §:n 4 momentissa säädetään maahanmuuttajille järjestettävän perusopetukseen valmistavan opetuksen tavoitteista kielitaidon osalta. Perusopetukseen valmistavan opetuksen tavoitteena on ”antaa oppilaalle tarvittavat valmiudet suomen tai ruotsin kielessä ja tarpeelliset muut valmiudet esiopetukseen tai perusopetukseen siirtymistä varten sekä edistää oppilaiden tasapainoista kehitystä ja kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan”. Lisäksi tavoitteena on ”tukea ja edistää oppilaiden oman äidinkielen hallintaa ja oman kulttuurin tuntemusta”. 8 §:n kielenopetusta koskevien säännösten mukaan saamen kielen tulee olla valinnaisena aineena koulussa, jossa on saamelaisten kotiseutualueella asuvia oppilaita. Viittomakielen opetus tulisi järjestää äidinkieleen ja kirjallisuuteen sekä muihin kieliin tarkoitetuilla tunneilla.

Lain opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (1705/2009) 45 §:n 1 momentissa säädetään saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa myönnettävistä valtionavustuksista. Lain 45 §:n 2 momentissa säädetään vieraskielisten oppilaiden esi- ja perusopetuksen ja lukiokoulutuksen täydentävään äidinkielen, suomi tai ruotsi toisena kielenä ja heidän muun opetuksensa tukemiseen sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden äidinkielen opetuksen järjestämiseen myönnettävistä valtionavustuksista. Saamenkielisen ja saamen kielen opetukseen saamelaisten kotiseutualueella myönnettävistä valtionavustuksista säädetään valtioneuvoston asetuksella

saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1769/2009). Avustusta maksetaan niiltä opetustunneilta, joiden yhteenlaskettujen opetusryhmien koko on keskimäärin vähintään kolme oppilasta.

Opetusministeriön asetuksen vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1777/2009) 2 §:ssä säädetään vieraskielisten oppilaiden suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetuksesta ja heidän muun opetuksensa tukemisesta sekä 3 §:ssä vieraskielisten, saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden oman äidinkielen opetuksesta. Valtionavustusta maksetaan enintään 86 prosentista opetustuntien laskennallisista kustannuksista. Vieraskielisten oppilaiden suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetukseen ja heidän muun opetuksensa tukemiseen maksetaan valtionavustusta 3 oppitunnista viikossa jokaista lukukauden alussa tai kurssimuotoisessa opetuksessa kurssin alkaessa opetukseen osallistuvaa neljän oppilaan ryhmää kohti. Mikäli vieraskielisiä oppilaita on vähemmän kuin neljä, ryhmän koko voi olla myös kaksi oppilasta. Oman äidinkielen opetuksen valtionavustus on tarkoitettu oman äidinkielen opetuksen järjestämiseen saamenkielisille, romanikielisille ja vieraskielisille oppilaille, jos heille ei järjestetä perusopetuslain (628/1998) 12 §:ssä ja lukiolain 8 §:ssä tarkoitettua äidinkielen opetusta. Oman äidinkielen opetukseen tarkoitettua valtionavustusta maksetaan 2 oppitunnista viikossa jokaista lukukauden alussa tai kurssimuotoisessa opetuksessa kurssin alkaessa opetukseen osallistuvaa neljän oppilaan ryhmää kohti. Mikäli saamenkielisiä tai romanikielisiä oppilaita on vähemmän kuin neljä, ryhmän koko voi olla myös kaksi oppilasta. Samassa opetusryhmässä voi olla kyseistä kieltä äidinkielenään tai muuten kotikielenään puhuvia oppilaita sekä ulkomailta muuttaneita suomalaisoppilaita. Opetusryhmässä voi olla myös oppilaita eri vuosiluokilta ja eri kouluista sekä oppilaita, jotka saavat esiopetusta perusopetuksessa. Opetuksen tulee kuulua oppilaiden tai opiskelijoiden työjärjestykseen ja se tulee järjestää oppilaiden työpäivän aikana.

Ammattikorkeakoululain (351/2003) 15 §:n mukaan ammattikorkeakoulun opetuskieli on suomi tai ruotsi sekä kaksikielisessä ammattikorkeakoulussa suomi ja ruotsi. Opetuksessa ja kuulusteluissa voidaan käyttää myös muuta kieltä kuin ammattikorkeakoulun opetuskieltä. Yliopistolain (558/2009) 11 §:ssä säädetään yliopistojen opetus- ja tutkintokielestä. Åbo Akademin, Svenska handelshögskolanin ja

Helsingin yliopiston Svenska social- och kommunalhögskolanin opetus- ja tutkintokielenä on ruotsi. Kaksikielisiä yliopistoja ovat Helsingin yliopisto, Kuvataideakatemia, Sibelius-Akatemia, Teatterikorkeakoulu ja Aalto-yliopisto, kun taas muiden yliopistojen opetus- ja tutkintokieli on suomi. Lain 12 §:ssä on lisäksi määritelty edellä mainittujen ruotsinkielisten ja kaksikielisten yliopistojen tehtäväksi vastata siitä, että riittävä määrä ruotsin kieltä taitavia henkilöitä koulutetaan maan tarpeisiin. Lain 35 §:ssä säädetään yliopistojen hallintokielestä sekä jokaisen oikeudesta käyttää omassa asiassaan suomea tai ruotsia ja saada toimituskirja käyttämällään kielellä.

Laissa Kotimaisten kielten kesuksesta (1403/2011) säädetään Kotimaisten kielten keskuksen tehtävistä, sen alaan kuuluvista kielistä sekä sen organisaatiosta. Uusi laki astui voimaan 1.1.2012 kumoten aikaisemman lain Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (48/1976). Lain uudistamisen myötä keskuksen nimi muuttui ja sen tehtäviä määriteltiin uudelleen siten, että vähemmistökieliin liittyvät toiminnot saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen lautakuntia lukuun ottamatta siirrettiin yliopistoihin. Tutkimustyön osuutta muutenkin vähennettiin. (Eronen 2011.) Lain 2 §:n mukaan Kotimaisten kielten keskuksen tavoitteena on edistää keskuksen toimialaan kuuluvien kielten käyttöä yhteiskunnassa ja lain 3 §:n mukaan keskuksen ”tehtävänä on suomen ja ruotsin kielten huolto, neuvonta ja sanakirjatyö sekä kielenhuoltoon ja sanakirjatyöhön liittyvä tutkimus. Keskuksen tehtävänä on lisäksi koordinoida saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen kielenhuoltoa.” Keskuksen yhteydessä toimivien suomen kielen, ruotsin kielen, saamen kielen, viittomakielen ja romanikielen lautakuntien tehtävänä on antaa ”kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia ja yleisluontoisia suosituksia” (4 §). Valtioneuvoston asetuksella Kotimaisten kielten kesuksesta (1566/2011) säädetään mm. kielilautakuntien jäsenmääristä ja jäsenten valinnasta (5 §).

Kirkkolain (1054/1993) 3 luvun 5 §:ssä säädetään seurakuntien kielestä. Seurakunnat määräytyvät yksi- tai kaksikielisiksi seurakuntien läsnä olevan jäsenmäärän kielijakauman perusteella vastaavin perustein kuin kielilain (423/2003) mukaan kunnat asukkaiden kielijakauman perusteella. Jos samalla alueella on kielellisin perustein useampia seurakuntia, ne ovat yksikielisiä. Saamelaiden kotiseutalueeseen kokonaan tai osittain kuuluvat seurakunnat ovat kaksikielisiä ja niissä noudatetaan kirkkolain (1054/1993) sekä kirkkojärjestyksen saamen kieltä koskevia säännöksiä. Kirkkohallitus määrää joka viides vuosi seurakuntien edellisen vuoden lopussa läsnä

olleiksi merkittyjen jäsenten kielellisen jakauman perusteella mitkä seurakunnat ovat suomenkielisiä tai ruotsinkielisiä ja mitkä kaksikielisiä. Kirkkolain (1054/1993) 3 luvun 8 §:n mukaan kirkollishallinnossa noudatetaan soveltuvin osin kielilain säädöksiä oikeudesta käyttää suomen ja ruotsin kieltä viranomaisissa, jolloin kirkon ja hiippakunnan viranomaisia koskee soveltuvin osin se, mitä kielilaissa säädetään valtion viranomaisista, ja seurakunnan ja seurakuntayhtymän viranomaisia koskee vastaavasti se, mitä säädetään kunnallisista viranomaisista. Oulun hiippakunnan tuomiokapitulia ja hiippakunnan valtuustoa koskee soveltuvin osin se, mitä saamen kielilaissa (1086/2003) säädetään valtion viranomaisista, ja saamelaisten kotiseutualueella kokonaan tai osittain olevia seurakuntia koskee se, mitä säädetään kunnan viranomaisista. Kirkkolain (1054/1993) 4 luvun 4 §:ssä säädetään seurakunnan toiminnassa käytettävästä kielestä. Sen mukaan jumalanpalveluksia ja muuta seurakunnan toimintaa on ”tarpeen mukaan järjestettävä sekä suomen- tai ruotsinkielisen että muun vähemmistön kielellä”. Kirkon jäsenellä on oikeus saada häntä koskevat kirkolliset toimitukset äidinkielellään suomeksi tai ruotsiksi. Jumalanpalveluksia ja kirkollisia toimituksia voidaan järjestää myös muulla kielellä. Saamelaisten kotiseutualueella seurakunnan tulee järjestää toimintaa sekä palvella seurakunnan jäseniä myös saamen kielellä. Lain ortodoksisesta kirkosta (985/2006) 97 §:ssä säädetään seurakuntien kielestä ja kielilain (423/2003) soveltamisesta kirkollishallintoon soveltuvin osin. Oikeudesta käyttää saamen kieltä viitataan saamen kielilakiin (1086/2003). Jumalanpalveluksia ja muuta toimintaa voidaan järjestää myös muulla kuin seurakunnan kielellä.

Laissa Yleisradio Oy:stä (1380/1993) säädetään julkisen palvelun televisio- ja radio-ohjelmistoista. Lain 7 §:n mukaan ohjelmatoiminnan tulee erityisesti kohdella ”yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielistä väestöä, tuottaa palveluja saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muiden kieliryhmien kielellä”. Valtioneuvoston asetuksella sanomalehdistön tuesta (389/2008) säädetään avustuksesta, jota voidaan myöntää ruotsin, saamen, romanin tai viittomakielellä julkaistavan sanomalehden tai verkkolehden tukemiseen, ruotsinkielisten uutispalvelujen tuottamiseen tai saamenkielisen aineiston tuottamiseen ja julkaisemiseen suomen tai ruotsin kielellä julkaistavan lehden yhteydessä.

Erityisiä viittomakielisten kielellisiä oikeuksia koskevia lakeja ovat laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (133/2010), laki televisio- ja radiotoiminnasta (744/1998), tekijänoikeuslaki (404/1961) ja tekijänoikeusasetus

(574/1995), sillä niissä säädetään viittomakielisten oikeudesta kääntämiseen ja tulkkaukseen. Laissa vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (133/2010) säädetään vammaisen henkilön oikeudesta Kansaneläkelaitoksen järjestämään tulkkauspalveluun eli viittomakielellä tai jollakin muulla puhetta selventävällä menetelmällä tapahtuvaan viestin välittämiseen (2 §, 4 §). Kuulo- tai puhevammaisella henkilöllä tulee olla mahdollisuus saada vähintään 180 ja kuulonäkövammaisella henkilöllä vähintään 360 tuntia tulkkausta kalenterivuoden aikana (6 §). Tulkkauspalvelua voidaan järjestää enemmän, jos se on perusteltavissa asiakkaan tarpeet huomioon ottaen. Lisäksi tulkkausta tulee järjestää perusopetuksen jälkeisiin opintoihin siinä määrin, kuin henkilö tarvitsee selviytyäkseen tutkintoon tai ammattiin johtavista, ammatillisiin opintoihin pääsemistä, työllistymistä tai työelämässä pysymistä varten tarvittavista opinnoista. Lain televisio- ja radiotoiminnasta (744/1998) 19 a §:n mukaan suomen- tai ruotsinkielisiin televisio-ohjelmiin on liitettävä tekstitys sekä muihin ohjelmiin selostus tai palvelu, jossa tekstitetyn ohjelman teksti muutetaan ääneksi. Tekijänoikeuslain (404/1961) 17 §:ssä säädetään oikeudesta valmistaa viittomakielisiä kopioita teoksista. Tekijänoikeusasetuksen (574/1995) 7 a §:ssä säädetään tarkemmin, että oikeus valmistaa teoskappaleita kuuroille ja kuulovammaisille on Kuurojen Liitto ry:llä.

Liikennemerkkien ja niiden lisäkilpien kielestä säädetään liikenneministeriön päätöksen liikenteen ohjauslaitteista (203/1982) 10 §:ssä, jonka mukaan yksikielisessä kunnassa käytetään liikennemerkeissä ja niiden lisäkilvissä kunnan kieltä ja kaksikielisessä kunnassa molempia kieliä siten, että kunnan enemmistön kieli on ylempänä. Poikkeuksen muodostavat opastusmerkit, jotka viitoittavat suuntaa tai erkanevaa suuntaa kohteeseen, joka sijaitsee erikielisessä kunnassa tai kaksikielisessä kunnassa, jonka enemmistön kieli on eri kuin sen kunnan, jossa opastusmerkki sijaitsee. Saamelaisten kotiseutualueella liikennemerkeissä ja lisäkilvissä käytetään suomen kieltä ja saamen kieltä. Liikennemerkeissä ja lisäkilvissä voidaan erityisistä syistä käyttää suomen ja ruotsin kielten lisäksi myös muita kieliä.

Lainsäädännössä on joidenkin palvelujen järjestämisen yhteydessä mainintoja kielilain (423/2003) soveltamisesta suomen- ja ruotsinkielisen väestön kielellisten oikeuksien takaamiseksi. Tällaisia lakeja ovat esimerkiksi postilaki (415/2011), laki ajoneuvojen katsastusluvista (1099/1998) ja laki kuljettajantutkintotoiminnan järjestämisestä (535/1998).

Tuotteiden pakkausmerkintöjen kielestä säädetään ainakin seuraavissa laeissa

ja asetuksissa: asetus elintarvikelisäaineista (521/1992) 10 §, kauppaja teollisuusministeriön asetus elintarvikkeiden pakkausmerkinnöistä (1084/2004) 5 §, laki kosmeettisista valmisteista (22/2005) 11 § ja valtioneuvoston asetus kulutustavaroista ja kuluttajapalveluksista annettavista tiedoista (613/2004) 9 §. Periaatteena on, että tiedot tulee antaa pakkauksissa sekä suomeksi että ruotsiksi. Asetuksen elintarvikelisäaineista (521/1992) ja kauppaja teollisuusministeriön asetuksen elintarvikkeiden pakkausmerkinnöistä (1084/2004) mukaan ruotsin kielen sijasta voidaan käyttää myös norjan- tai tanskankielisiä merkintöjä. Asetuksen elintarvikelisäaineista (521/1992) 10 §:n mukaan muulle kuin kuluttajalle myytävässä tuotteessa merkinnät voidaan tehdä suomen tai ruotsin kielellä tai jollakin kansainvälisessä kaupassa yleisesti käytetyllä kielellä. Kauppaja teollisuusministeriön asetuksen elintarvikkeiden pakkausmerkinnöistä (1084/2004) mukaan sellaisissa Suomessa valmistetuissa elintarvikkeissa, joita myydään vain yksikielisissä kunnissa, voidaan käyttää kyseisten kuntien kielellä olevia merkintöjä. Kaksikielisessä kunnassa voidaan myyntipaikalla pakatuissa tuotteissa käyttää merkinnöissä joko suomen tai ruotsin kieltä.

3.2. Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden kielisopimukset

Euroopan unioni on monikielinen yhteisö, jonka juridisia ja ideologisia periaatteita ovat virallisten kielten yhdenvertaisuus ja monikielisyyden kunnioittaminen (Johansson & Wiberg 2005:29). Näihin arvoihin liittyy myös monikielitaitoisuuden periaate, sillä useiden kielten osaaminen lisää henkilön suvaitsevaisuutta muita kansalaisia ja heidän puhumiaan kieliä kohtaan ja parantaa työllistyvyyttä sekä maantieteellistä liikkuvuutta (Huhta 2005:102). Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2010/C 83/02) 22 artiklan mukaan ”unioni kunnioittaa kulttuurista, uskonnollista ja kielellistä monimuotoisuutta”. Lisäksi perusoikeuskirjan johdannossa unionin arvoja kuvaillaan seuraavasti:

”Unioni perustuu ihmisarvon, vapauden, yhdenvertaisuuden ja yhteisvastuun jakamattomiin ja yleismaailmallisiin arvoihin, ja se on tietoinen henkisestä ja eettisestä perinnöstään. -- Unioni edistää osaltaan näiden yhteisten arvojen vaalimista ja kehittämistä kunnioittaen Euroopan kansojen kulttuurien ja perinteiden monimuotoisuutta sekä jäsenvaltioiden kansallista identiteettiä ja niiden tapaa järjestää hallintonsa kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla.”

Kielipoliittisissa toimenpideohjelmissa Euroopan unioni toimii suurelta osin yhteistyössä Euroopan neuvoston kanssa. Euroopan neuvosto on vaikuttanut erityisen paljon eurooppalaiseen vähemmistökielipolitiikkaan julkaisemiensa sopimusten *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan (European Charter for Regional or Minority Languages)* ja *Kansallisten vähemmistöjen suojelua*

koskevan puiteyleissopimuksen (Framework Convention for the Protection of National Minorities) kautta. Suomi on sitoutunut noudattamaan näitä molempia sopimuksia allekirjoittamalla ja ratifioimalla ne. Molemmat sopimukset tulivat Suomen osalta voimaan vuonna 1998 ja niiden noudattamista valvotaan raporteilla, joita kukin sopimukset ratifioinut valtio on velvollinen toimittamaan Euroopan neuvostolle tietyin väliajoin. Tarkasteluajanjakson pituus on peruskirjalla kolme ja puiteyleissopimuksella viisi vuotta.

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja pyrkii vaikuttamaan valtioiden perinteisten vähemmistökielten asemaan ja käyttöön. Peruskirjan toisessa osassa on yleisiä vähemmistökieliä koskevia periaatteita (7 artikla) sekä kolmannessa osassa on 67 tarkempaa eri osa-alueisiin jaettua velvoitetta, joista kunkin sopimuksen allekirjoittaneen ja ratifioineen valtion tulee valita vähintään 35 (artiklat 8-14). 7 artiklan periaatteita nämä valtiot soveltavat kaikkiin alueillaan puhuttuihin alueellisiin kieliin tai vähemmistökieliin. Suomi on sitoutunut noudattamaan peruskirjan kolmannessa osassa valitsemiaan kohtia saamen kieleen, joka on Suomen alueellinen vähemmistökieli ja ruotsin kieleen, joka on Suomen ”vähemmän puhuttu virallinen kieli” (Asetus 23/1998). 7 artiklan periaatteita Suomi on sitoutunut noudattamaan ”soveltuvien osin romanin kieleen, karjalan kieleen ja Suomen muihin ei-alueellisiin kieliin”. Maininta karjalan kielestä lisättiin mukaan sopimukseen vasta myöhemmin, vuonna 2009. (Ulkoministeriön ilmoitus 81/2009.)

Peruskirjan toisessa osassa (7 artikla) määritellään sopimuksen ratifioineiden valtioiden vähemmistökielipolitiikan päälinjaukset, kuten alueellisten kielten tai vähemmistökielten tunnustaminen kulttuuririkkaudeksi (1a), alueellisten kielten tai vähemmistökielten aseman ja julkisen ja yksityisen käytön tukeminen ja edistäminen (1c, 1d) sekä alueellisten kielten tai vähemmistökielten opetuksen ja tutkimuksen järjestäminen (1f, 1h). Vähemmistökielialueella tulisi myös järjestää muillekin kuin kyseistä kieltä puhuville mahdollisuus halutessaan oppia kieltä (1g) ja tukea ja edistää alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä käyttävien ryhmien yhteyksiä muihin samaa tai samantapaista kieltä käyttäviin ryhmiin myös valtion rajojen ulkopuolelle sekä muihin saman valtion kieliryhmiin (1e, 1i). Lisäksi sopimusvaltiot sitoutuvat poistamaan alueellisiin kieliin tai vähemmistökieliin liittyvän syrjinnän (2 kappale) ja edistämään maansa kieliryhmien keskinäistä yhteisymmärrystä sekä kunnioitusta ja suvaitsevaisuutta alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä kohtaan (3 kappale).

Sopimusvaltioiden alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevaa politiikkaa määriteltäessä tulisi ottaa huomioon asianosaisten kieliryhmien esille tuomat tarpeet ja toivomukset sekä näitä kieliryhmiä tulisi rohkaista perustamaan elimiä, jotka voivat antaa neuvoja alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevissa asioissa (4 kappale). Peruskirjan kolmannen osan artiklojen velvoitteet koskevat koulutusta (8 artikla), oikeusviranomaisia (9 artikla), hallintoviranomaisia ja julkisia palveluja (10 artikla), joukkoviestimiä (11 artikla), kulttuuritoimintaa ja -palveluja (12 artikla), talous- ja yhteiskuntaelämää (13 artikla) sekä yhteyksiä valtakunnanrajojen yli (14 artikla). Kukin sopimusvaltio määrittää ne kielet, joihin peruskirjan kolmannelta osasta valittuja velvoitteita sovelletaan.

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus koskee vähemmistöjen suojelua hieman yleisemmällä tasolla. Hallituksen esityksen (HE 107/1997) mukaan ”Suomessa puiteyleissopimuksen voidaan sen voimaansaattamisvaiheessa katsoa koskevan ainakin saamelaisia, romaneja, juutalaisia, tataareja ja niin sanottuja vanhavenäläisiä sekä *de facto* myös suomenruotsalaisia”. Puiteyleissopimuksen tarkoitus on estää vähemmistöjen syrjintää (4 artikla) ja edistää sellaisia olosuhteita, joissa ”kansallisiin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt voivat ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä säilyttää identiteettinsä oleelliset perustekijät nimittäin heidän uskontonsa, kielensä, perinnäistapansa ja kulttuuriperintönsä” (5 artikla 1 kappale). Jokaisella kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä on myös oikeus vapaasti valita, kohdellaanko häntä kansalliseen vähemmistöön kuuluvana vai ei, ”eikä tästä valinnasta tai siihen liittyvien oikeuksien käyttämisestä saa seurata mitään haittaa” (3 artikla 1 kappale). Puiteyleissopimus sisältää kappaleita kansalliseen vähemmistöön kuuluvan henkilön oikeudesta käyttää omaa kieltään (10 artikla), oikeudesta käyttää vähemmistökielisiä suku- ja etunimiä sekä asettaa nähtäville vähemmistökielisiä kylttejä (11 artikla), kansallisia vähemmistöjä koskevasta tutkimuksesta (12 artikla 1 kappale) ja vähemmistökielen käytöstä tiedotusvälineissä (9 artikla). 14 artiklan 1 kappaleen mukaan ”jokaisella kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä on oikeus oppia vähemmistökieltään”.

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan ja Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen vahvuus on vähemmistökieliin liittyvän tietoisuuden lisääminen (Huss 1999:55). Hyvänä esimerkkinä tästä toimii maininnan lisääminen karjalan kielestä Suomen ei-alueelliseksi

vähemmistökieleksi Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevaan eurooppalaiseen peruskirjaan. Karjalan kielellä ei ole virallista asemaa Suomen lainsäädännössä, joten maininta peruskirjassa paitsi tunnustaa karjalan kielen olemassaolon Suomessa, lisää viranomaisten ja kansalaisten tietoisuutta karjalan kielestä esimerkiksi asiaan liittyvän uutisoinnin kautta. Euroopan neuvoston kielisopimukset voivat myös vaikuttaa sopimukset ratifioivien valtioiden vähemmistökielipolitiikan kehittämiseen, mikäli sellaista ei ole kyseisissä valtioissa aiemmin määritelty (Huss 1999:55).

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan ja Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen heikkoutena on, että Euroopan neuvoston mahdollisuudet valvoa sopimusten noudattamista ovat rajoitetut eikä sopimusten laiminlyönnistä seuraa rangaistuksia. Sopimusten valvontamahdollisuudet rajoittuvat ministerikomitean sopimusvaltiolle antamiin suosituksiin. Ministerikomitean suositukset puolestaan perustuvat sopimusvaltioiden omaan raportointiin. (Moring 2005:89.)

3.3. Yhteenveto Suomen kielellisistä oikeuksista

Perustuslain (731/1999) 17 §:n mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Suomen- ja ruotsinkielisen väestön kielelliset oikeudet turvataan kielilaisissa (423/2003) ja muussa lainsäädännössä yhtäläisin perustein. Saamelaisten kielelliset oikeudet saamelaisten kotiseutualueella turvataan saamen kielilaisissa (1086/2003). Suomen- ja ruotsinkielisen väestön sekä saamenkielisen väestön kielelliset oikeudet määräytyvät pääasiassa alueperiaatteen mukaan, sillä ne perustuvat tiettyjen alueiden määrittelemiseen yksikielisiksi suomen- tai ruotsinkielisiksi sekä kaksikielisiksi suomen- ja ruotsinkielisiksi tai suomen- ja saamenkielisiksi. Lisäksi on kielellisiä oikeuksia, jotka määräytyvät henkilöperiaatteen mukaan. Suomen- ja ruotsinkielisellä on oikeus käyttää viranomaisen kanssa asioidessaan viranomaisen aloitteesta vireille tulleessa asiassa omaa kieltään suomea tai ruotsia ja saada maksuton käänös sellaista asiaa koskevasta toimituskirjasta, vaikka yksikielisen viranomaisen virkakieli olisi eri kuin hänen kielensä (kielilaki 423/2003 10 §, 20 §). Tällöin viranomaisen on velvollinen järjestämään maksuttoman tulkkauksen, jollei se itse huolehdi tulkkauksesta (kielilaki 423/2003 18 §). Saamenkielisillä äidinkielen mukaan määräytyvät kielelliset oikeudet eli toisin sanoen kielelliset oikeudet saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ovat rajoitetumpia ja vastaavat usein kaikilla muillakin ei-suomen- ja ruotsinkielisillä

olevia oikeuksia esimerkiksi kääntämiseen ja tulkkaukseen tietyissä tilanteissa sekä oman äidinkielen opetukseen perusopetusta täydentävänä opetuksena. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella velvollisuus palvella asiakkaita saamen kielellä on saamen kielilaisissa rajattu tiettyihin alueellisiin ja valtakunnallisiin viranomaisiin.

Suomenruotsalaisia ei kohdella vähemmistönä lainsäädännön tasolla, mutta siitä huolimatta heidät luetaan *de facto* kansalliseksi vähemmistöksi Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevaa puiteyleissopimusta sovellettaessa. Gransin (2011:10) mukaan käytäntö poikkeaa usein muustakin lainsäädännöstä:

”From a legal perspective, Swedish is not a minority language, and under the Charter for the Protection of Regional or Minority Languages it is defined as the less widely used official language in Finland. In practice, the Swedish language is frequently discussed in the context of minority rights.”

Suomen lainsäädännössä ei ole määritelty virallisia vähemmistökieliä eikä vähemmistökielen käsitettä. Sen sijaan kielilainsäädännössä keskeistä on kielten ja kieliryhmien jakaminen ”vanhoihin” ja ”uusiin” vähemmistöihin. Kielilainsäädäntö keskittyy pääasiassa vanhoihin vähemmistöihin. (Grans 2011:6.) Uudet vähemmistöt kuuluvat lainsäädännössä perustuslain (731/1999) 17 §:n 3 momentissa mainittuun ryhmään ”muut”, joilla on ”oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan”. Karjalan kielen asema on tässä suhteessa ongelmallinen, koska siihen sovelletaan nykyään Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan yleisiä vähemmistökieliä koskevia periaatteita, sen katsotaan nykyään kuuluvan perinteisesti Suomessa puhuttuihin kieliin. Suomen lainsäädännössä karjalan kieli lasketaan kuitenkin kuuluvaksi perustuslain (731/1999) 17 §:n 3 momentin ryhmään ”muut”, jolloin karjalan kielellä on samat oikeudet lainsäädännössä kuin esimerkiksi maahanmuuttajien kielillä.

Perustuslain (731/1999) 17 §:n 3 momentissa mainitaan nimeltä kaksi ryhmää: romanit ja viittomakieliset. Romanit ja viittomakieliset rinnastetaan perustuslain 17 §:ssä muihin ryhmiin, eli käytännössä muihin vähemmistöihin, joilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Vaikka periaatteen tasolla mm. karjalankielisillä voidaan sanoa olevan samat oikeudet ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan kuin romaneilla ja viittomakielisillä, käytännössä romanien ja viittomakielisten mainitseminen perustuslain 17 §:ssä tuo kyseisille ryhmille mahdollisuuden saada enemmän yhteiskunnan tukea heidän kielensä säilyttämiseen ja kehittämiseen kuin niille ryhmille, jotka sisältyvät ryhmään ”muut”. Olennaista on lain

tulkinta: Gransin (2011:45) mukaan perustuslain 17 §:n 3 momentin tulkinta on vaihdellut ministeriöittäin siten, että toisissa ministeriöissä on katsottu taloudellisen tuen kuuluvan vain niille kielille, jotka on eksplisiittisesti mainittu perustuslaissa. Toisissa ministeriöissä taas tuen on katsottu kuuluvan myös niille kielille, jotka lasketaan kuuluvaksi ryhmään ”muut”. Karjalan kielen aktiivit ja erityisesti Karjalan kielen seura ovat esittäneet lainsäädännön selkiyttämistä tältä osin, mutta päättäjät eivät ole kannattaneet karjalan kielen lisäämistä perustuslain 17 §:n 3 momenttiin. Perusteluna on esitetty, että erikseen mainittujen kielten määrän lisääminen kasvattaisi riskiä aiheuttaa myöhemmin epätasa-arvoa kielten välillä, koska kielellinen tilanne muuttuu ja tulevaisuudessa voi olla uusia oikeuksiaan vaativia kieliryhmiä. Karjalan kielen lisääminen perustuslain 17 §:n 3 momenttiin ei myöskään suoranaisesti parantaisi jo karjalan kielellä nykyään olevia kielellisiä oikeuksia. Hyvä vaihtoehto karjalan kielen tukemiseksi ja tilanteen selkiyttämiseksi voisi olla karjalan kielelle laadittava kielistrategia tai elvytysohjelma. (Grans 2011:60.)

Viittomakieliset ovat ryhmä, joka mainitaan sekä kielellisiä oikeuksia koskevassa lainsäädännössä että vammaisten tukipalveluja koskevassa lainsäädännössä. Viittomakieliset kuurot on nähty Suomen lainsäädännössä perinteisesti vammaisryhmänä, mutta vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen (969/1995) jälkeen heidän asemansa on alettu nähdä myös kieli- ja kulttuuriryhmänä. Siksi molemmat näkökulmat ovat läsnä nykyisessä kielilainsäädännössä. (Kuurojen liitto 2010:25.) Kuurojen tulkkaus- ja käännöspalvelut ovat osa yhteiskunnan vammaispalveluja, kun taas viittomakielisten oikeus saada kouluissa viittomakielen opetusta äidinkielenä vastaa muiden kieli- ja kulttuuriryhmien oikeutta saada oman kielensä opetusta. Lainsäädännössä ei mainita erikseen suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä, mutta kansalaisuuslain (359/2003) 13 §:ssä on maininta, että Suomen kansalaisuuden myöntämisen edellytyksenä ulkomaalaiselle voi olla suomen tai ruotsin kielen tyydyttävän suullisen ja kirjallisen taidon sijaan vastaava suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen taito.

Maahanmuuttajien kielellisten oikeuksien osalta huomionarvoista on, että eri maahanmuuttajaryhmien kohtelu lainsäädännössä eroaa. Eniten huomiota lainsäädännössä kiinnitetään pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kielellisiin oikeuksiin näiden ryhmien integraatiota koskevassa lainsäädännössä kuten laissa kotoutumisen edistämisestä (1386/2010). Suurimpien maahanmuuttajaryhmien kuten venäläisten ja

virolaisten kielellisiin oikeuksiin ei kiinnitetä lainsäädännössä erityistä huomiota, joskin venäjänkielisten tilanteesta raportoidaan Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan ja Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen seurantaraporteissa lähinnä vanhastaan Suomessa asuneen pienen venäläisten ryhmän takia. Sekä puiteyleissopimuksen neuvoa-antava komitea että venäjänkielisten ryhmien omat edustajat ovat kritisoineet venäjänkielisten jaottelua ”vanhavanäläisiin” ja muihin venäläisiin tai venäjänkielisiin (Advisory Committee 2000:5). Viimeisimmän puiteyleissopimuksen täytäntöönpanoraportin (2010:17) mukaan kaikkia venäjänkielisiä ryhmiä kohdellaan kuitenkin palveluiden ja tukimuotojen tarjonnassa yhdenvertaisesti eikä jaottelua tehdä käytännössä.

4. Eri ryhmien kielelliset oikeudet ja niiden toteutuminen

Tarkastelen tässä luvussa Suomessa puhuttavien eri kielten ja kieliryhmien kielellisiä oikeuksia ja niiden toteutumista erilaisten raporttien, selvitysten ja kielipoliittisten toimintaohjelmien avulla. Pyrin muodostamaan yleiskuvauksen kunkin tässä luvussa tarkasteltavan kielen tai kieliryhmän tilanteesta, kielen käyttöaloista ja kielilainsäädännön mahdollistamasta julkisesta käytöstä. Tässä luvussa käsitelen kansalliskieliä suomea ja ruotsia, saamelaiskieliä, romanikieltä, suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä, karjalan kieltä sekä muita kieliä.

1900-luvun loppupuoliskolla Euroopassa kasvanut englannin kielen vaikutus sai monet valtiot huolestumaan kansallisten kieltensä puolesta. Tämän seurauksena kielipoliittinen tietoisuus lisääntyi ja kaikissa Pohjoismaissa laadittiin 2000-luvun alussa kielipoliittiset toimintaohjelmat pääkielten ja joidenkin vähemmistökielten suojelemiseksi. (Hakulinen ym. 2009:45.) Pohjoismaiden kielipoliittisissa ohjelmissa on Tandefeltin (2010:48–49) mukaan paljon samaa, mutta myös omat erityispiirteensä:

”Jokainen nykypäivänä kirjoitettava kielipoliittinen ohjelma joutuu ottamaan kantaa kysymyksiin kielensuunnittelusta, korpuksen ja statuksen huollosta, käyttöalojen menetyksistä ja rinnakkaiskielisyydestä. -- Samalla on selvää, että jokaisessa ohjelmassa on jälkiä oman yhteiskunnan kielellisestä historiasta ja kieli-ilmaston eroista ja jokainen on siinä mielessä ainutkertainen.”

Yllä oleva lainaus pätee myös tässä luvussa tarkastelemini Suomessa ilmestyneisiin neljään eri kielten kielipoliittiseen ohjelmaan. Lainaus pätee myös maaliskuussa 2012 ilmestyneeseen saamen kielen elvytysohjelmaan. Kaikissa käsitellään samantyyppisiä asioita, mutta kielten erilaisista tilanteista johtuen ohjelmien painotuksissa ja keskeisissä kysymyksissä on eroja. Tähän mennessä Suomessa on

ilmestynyt saamen kielen elvytysohjelman lisäksi suomenruotsin, suomen, romanikielen ja viittomakielten toimintaohjelmat, jotka kuvaavat hyvin kunkin kieliryhmän tilannetta, keskeisiä ongelmakohtia ja antavat ongelmien ratkaisemista varten toimenpide-ehdotuksia. Saamen kielen elvytysohjelmassa esitetään toimenpide-ehdotuksia kielen elvyttämiseksi.

Kielipoliittisten toimintaohjelmien lisäksi tämän luvun keskeisiin aineistoihin kuuluvat kansalliskielten ja saamen kielilainsäädännön toteutumisen seurantaan varten kirjoitetut raportit. Kielilain (423/2003) 37 §:n mukaan valtioneuvoston tulee antaa eduskunnalle vaalikausittain kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta ja kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Ensimmäinen kielilainsäädännön soveltamiskertomus ilmestyi vuonna 2006 ja toinen vuonna 2009. Kertomukset on valmisteltu oikeusministeriössä valtioneuvoston asettaman kieliasiain neuvottelukunnan avulla. Kertomusten tavoitteena on toimia kielilainsäädännön toteutumisen seurantavälineenä ja antaa tietoa Suomessa puhutuista kielistä ja eri kieliryhmien tilanteesta. Niiden on myös tarkoitus toimia kieli- ja koulutuspolitiikkaa koskevan päätöksenteon apuvälineinä. Kielilain mukaan kertomuksessa käsitellään suomen ja ruotsin lisäksi ainakin saamen kieltä, romanikieltä ja viittomakieltä, mutta tarpeen mukaan myös muita kieliä. Molemmissa tähän mennessä ilmestyneissä kielilainsäädännön seurantakertomuksissa on lyhyet maininnat venäjän, somalin ja jiddišin kielistä ja vuoden 2006 kertomuksessa lisäksi vielä viron, englannin ja tataarin kielistä. Kertomus pyrkii antamaan monipuolisen kuvan eri kieliryhmien asemasta ja Suomen kielioloista, joten erityisesti ensimmäisessä vuoden 2006 kertomuksessa on pyritty antamaan mahdollisimman paljon perustietoa myös muista kuin kansalliskielistä. Vuoden 2009 kertomus käyttää tältä osin hyväkseen aikaisemman kertomuksen luomaa pohjaa ja keskittyy perustiedon antamisen sijaan edellisen kertomuksen jälkeen tapahtuneisiin muutoksiin.

Muita keskeisiä lähteitä tässä luvussa ovat ELDIA-projektin (European Language Diversity for All) karjalan kieltä koskevat raportit (Grans 2011, Sarhimaa 2011) sekä Opetushallituksen romanien ja maahanmuuttajien koulutusta koskevat raportit ja oppaat (Rajala 2011, Rajala ym. 2011, OPH 2011, Kuusela ym. 2008, Latomaa 2007).

4.1. Kansalliskielet suomi ja ruotsi

Käsittelen kansalliskieliä suomea ja ruotsia tässä luvussa ensin yhteisesti, koska

oikeusministeriön kielilainsäädännön soveltamiskertomukset sisältävät erityisen paljon tietoa kansalliskieliä koskevan kielilainsäädännön toteutumisesta. Luvussa 4.1.1. tarkastelen *Valtioneuvoston kertomusta kielilainsäädännön toteutumisesta 2006* ja luvussa 4.1.2. *Valtioneuvoston kertomusta kielilainsäädännön toteutumisesta 2009*. Kielilainsäädännön soveltamiskertomusten lisäksi esittelen lyhyesti molempien kielten kielipoliittisten toimintaohjelmien keskeisen sisällön. Luvun 4.1.3. aiheena on suomenruotsin kielipoliittinen toimintaohjelma *Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland* ja luvun 4.1.4 aiheena suomen kielen kielipoliittinen toimintaohjelma *Suomen kielen tulevaisuus*.

4.1.1. Kielilainsäädännön soveltaminen 2006

Vuoden 2006 kielilainsäädännön soveltamiskertomuksessa kuvaillaan kielilainsäädännön toteutumista yhteiskunnan eri osa-alueilla ja esitetään myös jonkin verran parannusehdotuksia. Kertomuksessa todetaan, että kielilainsäädännön toteutumisen arviointia vaikeuttaa kunnollisen seurantajärjestelmän puute. Esimerkiksi kuntien tarjoamien palvelujen arvioinnissa ei ole erikseen arvioitu kielellisiä palveluja. Myös asiakkaiden kokemuksia kielellisistä palveluista on tutkittu liian vähän. (OM 2006:35, 55.) Kielilainsäädännön soveltamisen arviointia vaikeutti kertomuksen mukaan lisäksi se, että uusi kielilaki oli kertomuksen kirjoittamisen aikaan ollut voimassa vasta vähän aikaa (id.:68–69).

Kielellisten oikeuksien seurantajärjestelmän puutteista huolimatta on selvää, että kielelliset oikeudet eivät toteudu kaikissa yhteiskunnan tarjoamissa palveluissa lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Kertomuksessa todetaan esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon osalta, että kielellisissä palveluissa esiintyy paikallisia ja alueellisia eroja. Palvelut ovat saatavilla suhteellisen hyvin sekä suomen että ruotsin kielellä Pohjanmaan kaksikielisissä kunnissa ja Turunmaan kaksikielisissä saaristokunnissa. Sen sijaan suuremmissa kaksikielisissä kunnissa erityisesti Uudellamaalla ja Turunmaalla on varsinkin ruotsinkielisen palvelun saatavuudessa ongelmia. (OM 2006:42.) Vanhustenhuolto mainitaan esimerkkinä sosiaali- ja terveydenhuollon osa-alueesta, jonka järjestämisessä kahdella kielellä on erityisen paljon ongelmia suurilla kaksikielisillä paikkakunnilla. Terveydenhuollon palveluissa ongelmia kohdataan viimeistään siinä vaiheessa, kun tarvitaan esimerkiksi hoitoa isommissa alueellisissa sairaaloissa. (id.:45.) Lisäksi kielitaitoisen henkilökunnan puute vaikeuttaa

mielenterveyden, päihdehuollon, lastenpsykiatrian, lastensuojelun ja lasten päivähoiton palvelujen tarjoamista erityisesti ruotsin kielellä (id.:43). Ruotsin kieltä osaavasta henkilökunnasta on puutetta myös tuomioistuimissa ja hallintolainkäyttöelimissä (id.:54). Ruotsinkielisten koulujen opetuksen laatuun verrattuna suomenkielisten koulujen opetuksen laatuun vaikuttaa varsinkin Etelä-Suomessa ja Ahvenanmaalla pätevien luokanopettajien ja aineenopettajien sekä ajantasaisten oppimateriaalien puute (id.:47).

Vuoden 2006 kertomuksessa mainitaan, että kielilaki on saanut aikaan jo jonkin verran muutoksia parantaen hieman molemmilla kansalliskielillä tapahtuvaa viranomaisten tiedotusta ja asiakaspalvelua. Se on myös lisännyt viranomaisten tietoisuutta heidän kielellisistä velvollisuuksistaan. Monet kielellisten oikeuksien toteutumiseen vaikuttavat tekijät ovat kuitenkin sellaisia, joihin ei voi vaikuttaa lainsäädännön avulla. Ensimmäinen tekijä on se, että kansalaiset eivät tunne kielellisiä oikeuksiaan riittävän hyvin ja heillä on paljon väärinkäsityksiä oikeuksistaan. Toinen mainittu tekijä on suomenkielisten korkea kynnys ruotsin kielen puhumiselle. Kolmas tekijä on se, että kun ruotsinkieliset kokevat etteivät he saa palvelua omalla kielellään, he usein pyrkivät tulemaan toimeen heikollakin suomen kielellä. (OM 2006:68.)

Koska kielelliset oikeudet jäävät usein toteutumatta virkamiesten puutteellisen kielitaidon takia, tulisi työhönottoon ja koulujen kieltenopetukseen kiinnittää enemmän huomiota. Kielellisistä oikeuksista tiedottaminen on tärkeää myönteisen ilmapiirin luomiseksi niin kansalaisten kuin viranomaistenkin keskuudessa. Viranomaisten näkökulma kielellisiin ratkaisuihin on usein viranomais-, ei asiakaslähtöinen. Tällöin viranomaisen oman toiminnan järjestäminen on tärkeämpää kuin palvelujen turvaaminen suomeksi ja ruotsiksi. Kaksikielisyyttä ei myöskään aina oteta huomioon palveluita, rekisterejä, tietojärjestelmiä ym. suunnitellessa eikä molempien kansalliskielten huomioon ottaminen ole järjestelmällistä. (OM 2006:68–69.) Kertomuksen johtopäätökset tiivistetään sen viimeisessä luvussa seuraavasti (id.:71):

”Kielellisten oikeuksien tehokkaampi toteutuminen edellyttää nykytilan arviointia, päämäärien asettelua, toimeenpanoa sekä toiminnan seuranta ja arviointia niin viranomaisissa ja tuomioistuimissa kuin valtioneuvostossa kokonaisuutenakin.”

4.1.2. Kielilainsäädännön soveltaminen 2009

Vuoden 2006 kertomuksessa yksi valtioneuvoston antamista parannusehdotuksista oli seurantajärjestelmän kehittäminen, jotta kielilainsäädännön toteutumista voitaisiin

paremmin arvioida. Vastauksena tähän oikeusministeriö ja kieliain neuvottelukunta teettivät vuonna 2008 Kielibarometri-kyselytutkimuksen. Kyselyssä selvitettiin kaksikielisten kuntien asukkaiden kokemuksia ja mielipiteitä suomen- ja ruotsinkielisten palveluiden toimivuudesta. Viranomaisten näkemyksiä selvitettiin ministeriöiden johtavien virkamiesten haastatteluilla ja kyselyillä, jotka suunnattiin kaksikielisten kuntien hallintovastaaville. (OM 2009:12.)

Kielibarometri 2008 -selvityksessä vastaajilta kysyttiin, ovatko he saaneet kunnallisia palveluja omalla kielellään. Suomessa oli kyselyn toteuttamisen aikaan 43 kaksikielistä kuntaa, joista 22 kunnassa oli suomenkielinen vähemmistö ja 21 kunnassa ruotsinkielinen vähemmistö. Suomenkielisestä vähemmistöstä noin 84 prosenttia vastasi saavansa palvelua suomeksi aina tai useimmiten. Ruotsinkielisestä vähemmistöstä niiden, jotka vastasivat saavansa palvelua aina tai useimmiten ruotsiksi, luku oli vain 39 prosenttia. Lisäksi 22 prosenttia ruotsinkielisestä vähemmistöstä vastasi saavansa ruotsiksi palvelua harvoin tai ei koskaan. On luonnollista, että näissä vastauksissa on paikkakuntakohtaisia eroja riippuen vähemmistön koosta ja erityisesti sen prosentuaalisesta määrästä suhteessa paikkakunnan koko väestöön. Kun vähemmistön suhteellinen osuus on pieni, palvelut toteutuvat huonosti varsinkin, kun kyseessä on ruotsinkielinen vähemmistö. (OM 2009:22–23.)

Kielibarometri 2008 -selvityksessä vastaajia pyydettiin arvioimaan julkisen sektorin omalla kielellä toteutettuja palveluja numeroasteikolla neljästä kymmeneen. Suomenkielisen vähemmistön edustajat antoivat omankielisille palveluille keskimäärin yhtä numeroa paremman arvosanan kuin ruotsinkielisen vähemmistön edustajat. Vielä suurempia erot olivat hätäkeskuksen, lähipoliisin ja jätehuollon kohdalla. (OM 2009:24.) Kommentti Kielibarometri 2008 -tutkimuksesta kuvastaa ruotsinkieliseen vähemmistöön kuuluvan epävarmuutta ruotsinkielisestä palvelusta (id.:46): ”Ääritapauksissa (ambulanssi, poliisi) koen tilanteen olevan niin äkillinen, etten uskalla luottaa ruotsinkieliseen palveluun, vaan käytän varmuuden vuoksi suomea.”

Kielellisten oikeuksien toteutumiseen ovat aiheuttaneet muutoksia viime vuosina tapahtuneet tai parhaillaan tapahtumassa olevat hallinnon rakenneuudistukset, kuten kunta- ja palvelurakenneuudistus, valtion aluehallinnon uudistus sekä sektorikohtaiset rakenneuudistukset. Tärkeimpiä sektorikohtaisia uudistuksia ovat syyttäjälaitoksen, ulosottotoimen, poliisin paikallishallinnon sekä käräjäoikeuksien uudistaminen. Näille uudistuksille yhteistä on toiminnan uudelleenjärjestely siten, että

siirrytään yhä suurempiin virka-alueisiin. Virka-alueiden muutokset vaikuttavat kansalaisten kielellisiin oikeuksiin, sillä alueiden muuttuessa myös kansalliskielten suhteet alueilla usein muuttuvat. Riippuu tilanteesta, parantuvatko vai huonontuvatko kielelliset palvelut uudistetuilla virka-alueilla. (OM 2009:27.)

Valtioneuvoston kertomuksessa kielilainsäädännön soveltamisesta 2009 kuvataan kielellisten oikeuksien toteutumista yhteiskunnan eri aloilla huomattavasti laajemmin kuin vuoden 2006 kertomuksessa, mutta loppupäätelmänä on se, että kielelliset oikeudet toteutuvat edelleen monelta osin huonosti. Vuoden 2009 kertomuksen lopussa todetaan, että vuoden 2006 kertomuksessa esitettyihin kielilain täytäntöönpanotoimiin ei pääosin ole ryhdytty, joten nämä toimenpide-ehdotukset esitetään uudelleen. (OM 2009:81.)

4.1.3. Ruotsi

Ensimmäinen Suomessa julkaistu kielipoliittinen ohjelma oli suomenruotsin vuonna 2003 valmistunut *Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Sen laatijana toimi Marika Tandefelt Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotuksen) ruotsin kielen lautakunnan toimeksiannosta. Ohjelman keskeinen ajatus on, että ruotsin kielen hyväkään asema lainsäädännössä ja toisena kansalliskielenä ei takaa sen pysymistä yhteiskunnan kaikilla aloilla käytettynä elinvoimaisena kielenä, jos kieltä ei käytetä tai jos äidinkieliä ja äidinkielen taseisia puhujia ei ole. Toimintaohjelman tarkoitus on ruotsin kielen aseman vahvistaminen ja säilyttäminen äidinkielenä. Toimintaohjelma käsittelee myös kaksikielisyyttä, eli ruotsia toisena äidinkielenä tai äidinkielen kaltaisesti osattuna kielenä. Tandefeltin (2003:13) mukaan ruotsin äidinkielen osaaminen vaihtelee nykyään aivan eri tavalla kuin ennen. Toimintaohjelman tarkoitus on käsitellä sitä, miksi ja milloin nämä puutteet syntyvät ja millaisiin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä niiden korjaamiseksi.

Toimintaohjelmassa käsitellään ruotsin kielen käyttöä yhteiskunnan eri osa-alueilla. Jokaisen luvun lopussa esitetään toimenpide-ehdotuksia vastauksena kyseisessä luvussa mainittuihin ongelmiin. Nämä ehdotukset on tiivistetty ohjelman alussa kymmeneen pääkohtaan, jotka käsittelevät muun muassa kouluun ja opiskeluun liittyviä kysymyksiä, kieliteknologiaa, kielenhuoltoa ja kieliammattilaisten tarvetta. Myös lasten kielenoppimiseen ennen kouluikää kiinnitetään huomiota, koska sitä äidinkielen oppimista, mikä tapahtuu kotona ja päivähoitossa, on myöhäistä yrittää korvata tai

paikata koulussa (Tandefelt 2003:27). Nykyään useilla ruotsinkielisissä kouluissa aloittavilla lapsilla ei ole koulussa tarvittavaa ruotsin kielen taitoa tai kielitaito on puutteellinen, koska monet kaksikieliset tai kokonaan suomenkieliset vanhemmat haluavat laittaa lapsensa ruotsinkieliseen kouluun (id.:43). Ohjelmassa muistutetaan, että ruotsinkielinen koulu ei ole kielikoulu, vaan sen tarkoitus on toimia ruotsinkielisen kulttuurin välittäjänä ja kehittäjänä Suomessa (id.:68).

Tandefeltin (2003:71–72) mukaan se, että ruotsin äidinkielen osaaminen vaihtelee nykyään huomattavasti, näkyy erityisesti ylioppilaskirjoitusten ruotsin äidinkielen kokeen kirjoittaneiden tason heikentymisenä, samoin kuin niiden opiskelijoiden heikompana äidinkielen osaamisena, jotka aloittavat opintonsa ruotsinkielisissä korkeakouluissa. Koska kaikki opetuslalla työskentelevät ovat oppilaidensa kielimalleja, Tandefelt onkin huolissaan siitä, millainen äidinkielen taito tulevilla opettajilla on. Englannin kielen valta akateemisessa maailmassa vaikuttaa äidinkielen osaamiseen mm. ammattisanaston oppimisen kautta. Opettajien tulisi hallita oma opetettava aineensa äidinkielellään, vaikka opiskelu tapahtuisikin jollakin muulla kielellä. (id.:73–75.)

Opettajien lisäksi tärkeitä kielimalleja ovat esimerkiksi kirjailijat ja toimittajat. Siksi näissä ammateissa työskentelevien, kuten muidenkin tekstejä työkseen kirjoittavien, tulisi kiinnittää erityistä huomiota kielenhuoltoon (Tandefelt 2003:154). Ruotsin kielen ammattilaisten kuten äidinkielenopettajien, termityöntekijöiden, nimistön- ja kielenhuoltajien sekä kääntäjien tarve on kasvamassa, kun taas opiskelijoiden kiinnostus alaa kohtaan on hiipunut, joten opiskelijoiden riittävästä rekrytoinnista ruotsin kielen tai pohjoismaisten kielten oppiaineisiin on huolehdittava. Myös ruotsin kielen tutkimukseen Suomessa on kiinnitettävä tarpeeksi huomiota. (id.:100.) Kielenhuollon alalla voidaan tukeutua Ruotsissa tehtyyn tutkimukseen, mutta suomenruotsiin liittyviä ilmiöitä voidaan tutkia parhaiten vain Suomessa (id.:93).

4.1.4. Suomi

Suomen kielen kielipoliittinen toimintaohjelma *Suomen kielen tulevaisuus* ilmestyi vuonna 2009. Aloite suomen kielen toimintaohjelman tekemiselle oli Kotuksen ja sen yhteydessä toimivan suomen kielen lautakunnan. Toimintaohjelman valmistelussa oli lisäksi mukana Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. Toimintaohjelman valmistelu aloitettiin keväällä 2007. Suomen kielen lautakunta oli

tehnyt esityötä ohjelman laatimiseksi jo kautena 2003–2006. Opetusministeriöltä ei ole tullut erillistä tehtävänantoa, mutta se on tukenut ohjelman valmistelua myös myöntämällä työhön erillismäärärahaa. Suomen kielen toimintaohjelma on tarkoitettu ”esityöksi, jonka tavoitteena on luoda pohjaa suomen kielen käyttöä yhteiskunnassa lujittaville toimenpiteille” (Hakulinen ym. 2009:4). Tekijät toivovat ”keskustelun jatkuvan ja ohjelman innostavan etsimään hyviä ratkaisuja eri elämänaloilla niin, että suomi voi elää tulevaisuudessakin täysipainoisesti muiden kielten rinnalla” (ibid.).

Suomen kielen asema Suomen perustuslaissa määritettynä kansalliskielenä on vakaa. Lisäksi suomen kielen asema ja suomenkielisille kuuluvat kielelliset oikeudet on turvattu kielilaille. Suomea käytetään Suomessa yhteiskunnan kaikilla aloilla julkisesti ja yksityisesti. Suomessa suomen kielen käyttöala on kaventunut erityisesti luonnontieteissä, tekniikan alalla sekä kansainvälisissä yrityksissä. Suomen kielen asemasta tieteen kielenä on keskusteltu huolestuneeseen sävyyn jo pitkään ja on selvää, että kielen säilyminen yhteiskunnan kaikilla aloilla vaatii tietoisia toimenpiteitä ja huolenpitoa. (Hakulinen ym. 2009:9–10.)

Toimintaohjelmassa kuvataan suomalaisten kielenkäyttöä elämän sellaisilla eri aloilla, joissa suomen kieli joutuu kilpailemaan englannin kanssa (Hakulinen ym. 2009:11). Ohjelmassa tehdään ehdotuksia suomen kielen aseman turvaamiseksi yhteiskunnan eri aloilla ja pidetään esillä oman kielen merkitystä. Jokaisen luvun keskeisimmät ehdotukset on myös kerätty ohjelman loppuun tiivistelmäksi. Ohjelman lähtökohta on, että suomi on Suomessa tulevaisuudessakin keskeinen kieli yhteiskunnan kaikilla aloilla. Sen kantavana ajatuksena on rinnakkaiskielisyys, mikä tarkoittaa, että suomen kieltä kannustetaan käyttämään aina kun mahdollista ja tarvittaessa muiden kielten rinnalla (ibid.). Kielten rinnakkaiselo sekä yksilön että yhteisön elämässä on nykypäivän kansainvälistyneessä maailmassa välttämätöntä ja mahdollista. Eri kielillä on omat tarkoituksenmukaiset käyttöalansa. Englannin kielen käyttö on tarkoituksenmukaista kansainvälisissä yhteyksissä, kuten vastaavasti suomen kielen käyttö kotimaisissa yhteyksissä. (id.:12.) Samoin kuin suomenruotsin toimintaohjelman, suomen toimintaohjelman tarkoitus ei ole taistella englantia vastaan, vaan puhua äidinkielen puolesta. Lisäksi ohjelmassa mainitaan, että myös muunkielisillä asukkailla tulee olla mahdollisuus oppia suomea ja omaa äidinkieltään. (id.:11–12.)

Ohjelman pääsuositus on, että Suomen valtio asettaa työryhmän laatimaan kielipoliittista ohjelmaa, joka ottaa kokonaisvaltaisesti huomioon Suomessa käytettävät

kielet. Ohjelman osana olisivat tämä suomen kielen ohjelma, aiemmin julkaistu suomenruotsin ohjelma, vähemmistökielten ohjelmat sekä valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta vuodelta 2009. (Hakulinen ym. 2009:12.) Koska suomen kieltä voi tutkia ja huoltaa parhaiten Suomessa, olisi tärkeää huolehtia suomen kieltä tutkivien ja huoltavien instituutioiden resurssien turvaamisesta (id.:36). Ohjelman kirjoittajat pitävät hälyttävänä sitä, että suomen kielen yliopistotasoisien virkojen määrä on pienempi, kuin vieraiden kielten ja toisen kotimaisen kielen virkojen (id.:34). Ohjelmassa otetaan lisäksi kantaa muun muassa yliopistojen opetuksen ja tutkimuksen kieleen, yritysten kieleen, hallinnon kielen selkeyteen ja ymmärrettävyyteen, kieliteknologian kehittämiseen sekä suomenkielisen kulttuurituotannon kehittämiseen ja takaamiseen. Ohjelmassa otetaan kantaa myös moniin erityyppisiin käännöksiin ja kielipoliittista suunnittelua ja kielistrategioita korostetaan useassa kohtaa. Esimerkkejä erityyppisistä käännöksistä ovat EU-tekstit, kauno- ja tietokirjallisuus sekä tietokoneohjelmat ja -pelit.

4.2. Saamelaiskielet

Tässä luvussa tarkastelun kohteena on kielilainsäädännön mahdollistama pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltansaamen julkinen käyttö viranomaisissa kuten esimerkiksi sosiaali- ja terveystalveissa, päivähoitossa ja opetuksessa sekä tiedotusvälineissä. Lisäksi käsittelen saamelaisten kielipesätoimintaa päivähoitosta erillisenä toimintana, koska kielipesätoiminta ei kuulu saamelaisten lainsäädännön säätelemiin kielellisiin oikeuksiin, vaan on selkeästi nykyään valtion tukemaa kielen elvytykseen tähtäävää toimintaa.

4.2.1. Saamen kielilain toteutuminen

Saamen kielilain (1086/2003) 29 §:n mukaan saamen kielen toimiston tulee yhdessä saamelaiskäräjien asettaman saamen kielineuvoston kanssa antaa saamelaiskäräjille vaalikausittain kertomus saamen kielilainsäädännön soveltamisesta sekä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kieliolojen kehityksestä. Ensimmäinen saamen kielilain seurantakertomus *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006* ilmestyi vuonna 2008. Sen tarkoituksena on selvittää saamen kielilain toteutumista saamelaisten kotiseutualueella ja niissä saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisissa viranomaisissa, joita saamen kielilaki koskee. Saamelaiskäräjien tavoitteena on ollut myös laatia

perusselvitys saamen kielioloista, sillä saamen kielten tilasta ei ollut tuolloin saatavilla ajantasaista tietoa.

Ensimmäinen saamen kielilain seurantakertomus on laaja ja yksityiskohtainen selvitys saamen kielilainsäädännön soveltamisesta ja saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Se pohjautuu vuonna 2007 suoritettuun laajamittaiseen lomakekyselyyn. Kyselyn kohderyhmäksi valittuja tahoja olivat saamelaisten kotiseutualueen kunnat ja kuntien työntekijät, saamelaisten kotiseutualueella toimivat valtion yksiköt ja liikelaitokset ja valtion yksiköiden työntekijät, ne saamelaisten kotiseutualueen ulkopuoliset viranomaiset, joiden toimialueeseen saamelaisten kotiseutualue kuuluu sekä saamelaisorganisaatiot ja niiden työntekijät ja saamelaisyhdistykset. Kyselylomakkeita lähetettiin 169 taholle yhteensä 2525 kpl ja lisäksi noin 200 kpl saamenkielistä käännöstä (Näkkäläjärvi 2008:2). Vastauksia saatiin 109 taholta yhteensä 956 kpl. 52 tahoja jätti kokonaan vastaamatta ja kahdeksan tahoja ilmoitti, että kielilaki ei koske heitä (nämä tahot on laskettu mukaan vastausten määrään). (id.:6, 9.)

Lomakkeiden kysymykset vaihtelivat sen mukaan, mille kohderyhmälle ne oli suunnattu, sisältäen myös joidenkin muiden kohderyhmien kanssa yhteisiä kysymyksiä (Näkkäläjärvi 2008:2). Viranomaisten tarkka erittely toimialoittain oli tarpeen kyselyssä, jotta nähtäisiin yksityiskohtaisesti, kuinka saamelaisten kielelliset oikeudet toteutuvat eri viranomaisissa. Kuntien ja valtion työntekijöiden ja viranomaisten kysymyksillä haluttiin selvittää, kuinka hyvin saamen kielilaki jo tunnetaan ja onko siitä seurannut muutoksia viranomaisten toimintaan ja saamen kielen käyttöön. Selvityksen kohteena oli myös viranomaisten ja työntekijöiden saamen kielen taito ja siinä tapahtuneet muutokset vertaamalla osaamista ennen saamen kielilakia 2004 ja sen jälkeen. Kyselyllä haluttiin selvittää viranomaisten suullinen ja kirjallinen saamenkielinen palvelutaso, tulkkauspalveluiden taso ja riittävyys, työntekijöiden mahdollisuudet saamen kielen opiskeluun sekä saamenkielisten asiakirjojen ja viranomaisten saamenkielisen tiedotuksen saatavuus. Lisäksi pyrittiin selvittämään, missä tehtävissä saamen kielen osaamista pidetään etuna tai edellytyksenä tehtävän hoitamiseksi. Saamelaisyhdistyksiltä kysyttiin näkemyksiä saamen kielilain toteutumisesta ja saamen kielen käytöstä. (id.:10–11.)

Selvityksen mukaan saamelaisten kotiseutualueen kuntien ja valtion yksikköjen työntekijöistä ja virkamiehistä 7 % on äidinkieliä saamen puhujia.

Äidinkielisten puhujien määrä on vähentynyt lähes 2 prosenttiyksikköä edellisestä vuoden 2000 selvityksestä. Saamea työssään käyttämään pystyvien osuus on sitä vastoin kasvanut 4,8 prosenttiyksikköä vuodesta 2000. Ryhmään ”pystyy käyttämään saamea työssään” luokiteltiin tutkimuksessa saamea hyvin tai tyydyttävästi osaavat henkilöt, joita oli 3 % vuonna 2000 ja 7,8 % vuonna 2006. Kaiken kaikkiaan 11,9 % kuntien ja valtion viranomaisista pystyi antamaan palvelua saamen kielellä vuonna 2000, kun taas vuonna 2006 luku oli 14,8 % eli 2,9 prosenttiyksikköä enemmän kuin vuonna 2000. Saamea osaamattomien määrä on vastaavasti laskenut myös hieman vuoden 2000 73,4 prosentista vuoden 2006 70,6 prosenttiin. Saamen kielen taitoisten ja saamea osaamattomien väliin jää vielä 10,8 % suuruinen joukko, joka osaa saamen kielen alkeet, mutta ei pysty käyttämään kieltä työssään. (Näkkäljärvi 2008:51–56, 360–361.)

Päivähoidon ja opetustoimen työntekijät muodostavat 36 % eli suurimman joukon niistä saamelaiden kotiseutualueen kuntien ja valtion työntekijöistä, jotka pystyvät antamaan palvelua saamen kielellä (Näkkäljärvi 2008:55, 361). Huolimatta päivähoidon ja opetustoimen saamenkielentaitoisen henkilöstön suuresta osuudesta suhteessa kaikkiin kuntien ja valtion työntekijöihin, jotka voivat antaa asiakaspalvelua saamen kielellä, päivähoidon ja opetustoimen piirissä on huomattavia puutteita saamea osaavan henkilökunnan määrässä (OM 2009:69). Tästä on helppo päätellä, kuinka heikosti saamenkielistä palvelua saa muualla viranomaisissa. Jos rajatulle joukolle palvelua antavia päivähoidon ja opetustoimen työntekijöitä ei oteta huomioon, jäljelle jäävistä kuntien ja valtion työntekijöistä vain 9,5 % pystyy antamaan palvelua saamen kielellä. Tämä määrä on niin pieni, että saamenkielinen asiakaspalvelu voi toteutua kattavasti vain tulkkipalveluiden kautta. (Näkkäljärvi 2008:55–56, 361.) Erityisen heikosti palveluja on tarjolla inarinsaamen ja koltansaamen kielillä (id.:280).

Näkkäljärven (2008:56) selvityksen mukaan saamelaiden mahdollisuudet käyttää saamen kieltä asioidessaan viranomaisissa eivät ole lisääntyneet vuodesta 2000 vuoteen 2006 mennessä. Jotta saamelaiden oikeudet saada palvelua saamen kielellä voisivat toteutua, tulisi saamen kielen taito olla viran/toimen edellytyksenä tai ansiona nykyistä huomattavasti useammin. Vuonna 2006 saamen kielen osaamista ei edellytetty eikä nähty ansiona 87 prosentissa viroista/toimista. Saamen kielen opiskelussa työyhteisöjen tulisi Näkkäljärven (ibid.) mukaan kannustaa erityisesti jo saamen kielen alkeet opiskelleita jatkamaan kielen opiskelussaan pitemmälle, jotta he saavuttaisivat asiakaspalvelussa tarvittavan kielitaidon.

OTT Kaisa Korpijaako-Labba on antanut saamen kielilain toteutumiskertomusta varten lausunnon, jossa hän arvioi saamen kielilain selkeyttä ja soveltamisen perusteita tarkastelemalla niiden kahdeksan viranomaisen tapauksia, jotka ilmoittivat, etteivät ole velvollisia noudattamaan saamen kielilakia (Näkkäljärvi 2008:327–351). Korpijaako-Labban mukaan saamen kielilaki koskee kuitenkin näitä kaikkia kahdeksaa viranomaista – tavalla tai toisella. Korpijaako-Labba (id.:351) toteaa lausuntonsa lopuksi, että Saamen kielilain 2 §:n luettelo viranomaisista, joihin kielilakia sovelletaan, näyttää osittain vanhentuneelta ja antaa siten virheellisen tai harhaanjohtavan kuvan siitä, mihin viranomaisiin ja muihin tahoihin saamen kielilakia tulee soveltaa. Saamen kielilain 2 §:n luetteloa pitäisi siis tarkentaa ja selkeyttää, jotta sen tulkinta olisi helpompaa ja riittävän yksiselitteistä. Kaikille vastaajatahoille ei ollut selvää, että heidän tulee noudattaa kielilakia. Useat vastaajat olivat lukeneet 2 §:n viranomaisluettelon läpi ajatellen, että koska heidän tahoaan ei mainita nimeltä erikseen listassa, saamen kielilaki ei koske heitä. Joissakin tapauksissa vastaajilta jäi huomiotta saamen kielilain 2 §:n numeroitu kohta 8, jonka mukaan saamen kielilakia sovelletaan niihin valtion hallintoviranomaisiin, jotka muutoksenhakuviranomaisina käsittelevät edellisissä kohdissa mainituissa hallintoviranomaisissa vireille tulleita asioita. Vaikka näissä kyselyyn vastanneissa viranomaisissa ei ole esiintynyt sellaista tilannetta, jossa alkujaan esimerkiksi tuomioistuimessa saamen kielellä hoidettu asia joutuisi jatkokäsittelyyn, se ei tarkoita ko. viranomaisen rajautumista saamen kielilain ulkopuolelle. (id.:332–333.)

4.2.2. Saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut

Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella on maksettu erillistä valtionavustusta vuodesta 2002 lähtien. Avustuksen suuruus on ollut 600 000 euroa vuodesta 2004 alkaen. Valtionavustusta maksetaan Saamelaiskäräjien kautta jaettavaksi saamelaisten kotiseutualueen kunnille. Vuonna 2011 saamenkielisten päivähoitopalveluiden osuus summasta oli 117 573,50 euroa. Saamenkielinen päivähoitotoiminta on oikeutettu avustukseen, kun se on päivähoitolain ja -asetuksen mukaan järjestettyä toimintaa mm. henkilöstön rakenteen ja kelpoisuusvaatimusten osalta. (OPM 2012:23.) Vanhuspalvelujen osuus avustuksesta oli suurin, 374 310 euroa. Saamenkieliset vanhuspalvelut ovat tärkeitä, koska omakielisten tukipalvelujen avulla vanhukset ovat voineet asua pitempään kotona oman yhteisönsä keskellä perinteisillä kotiseuduillaan eikä heidän ole tarvinnut siirtyä kaukana

kuntakeskuksessa sijaitsevaan laitoshoitoon. Lisäksi avustusta jaettiin terveystalveluiden, perhe- ja kriisipalveluiden ja hammashoidon järjestämiseen saamen kielellä. Valtionavustuksen tuen piiriin kuului yhteensä 27 työntekijää saamelaisten kotiseutualueella. Erillismääräraha on vaikuttanut saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien turvaamiseen saamelaisten kotiseutualueella. Kuitenkaan määrärahasta huolimatta saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalveluja ei ole riittävästi eikä saamenkielentaitoista pätevää ammattihenkilöstöä aina ole tarpeeksi saatavilla. (id.: 38–39.)

4.2.3. Saamenkielinen lasten päivähoito

Syksyllä 2011 saamenkielisessä päivähoitossa oli saamelaisten kotiseutualueella 114 lasta. Pohjoissaamenkielisessä päivähoitossa oli 87 lasta, koltansaamenkielisessä kielipesäpäivähoitossa 4 lasta ja inarinsaamenkielisessä kielipesäpäivähoitossa 23 lasta. Saamelaisten kotiseutualueella saamenkielentaitoista päivähoiton henkilöstöä oli 28 henkilöä. Saamenkielisiä päiväkoteja toimi Utsjoen kunnassa kirkonkylällä ja Karigasniemellä, Inarin kunnassa ryhmäperhepäiväkodit Ivalossa ja Inarissa sekä Enontekiön kunnassa ryhmäperhepäiväkotit Hetassa. Lisäksi Utsjoen Nuorgamissa saamenkielinen päivähoito on järjestetty ostopalveluna Norjasta ja Enontekiön Karesuvannossa Ruotsista. Saamenkielistä päivähoitoa järjestetään lisäksi Rovaniemellä, Oulussa ja Helsingissä. (OPM 2012:24.)

Saamenkielisen päivähoiton haasteena on sekä saamenkielistä päivähoitoa tarvitsevien lasten että saamenkielentaitoisen pätevyysvaatimukset täyttävän päivähoitohenkilöstön vähyys. Myös saamenkielisestä varhaiskasvatukseen sopivasta materiaalista on puutetta. Jos kunnassa on saamenkielistä päivähoitoa tarvitsevia lapsia vain muutama, matkat päivähoitopaikan, vanhempien työpaikan ja kodin välillä saattavat olla pitkät ja vaikeuttaa arjen sujuvuutta. Lisäksi saamenkielisen päivähoiton ongelmana on lasten saamen kielen taitojen suuri vaihtelevuus, jonka seurauksena lasten päivähoitossa käyttämäksi kieleksi saattaa muodostua suomi. (OPM 2012:24–25.)

4.2.4. Saamelaisten kielipesätoiminta

Kielipesämenetelmä on lähtöisin Uudesta-Seelannista, jossa sitä on käytetty maorin kielen elvyttämiseen 1980-luvun alusta lähtien. Menetelmä sai alkunsa tilanteessa, jossa maorin siirtyminen uusille puhujasukupolville oli katkennut ja nuorimmat kielenpuhujat

olivat keski-ikäisiä. (King 2001:119, 121.) Maorien kielipesätoiminta on ollut mallina monille muille maailman alkuperäiskansoille. Kielipesät ovat olleet keskeisiä tekijöitä myös saamelaiskielten elvytyksessä. Kielipesä (*language nest*) on vähemmistökielisille lapsille tarkoitettu kielikylpymenetelmällä toimiva päivähoitopaikka. Kielipesän hoitajat puhuvat lapsille alusta asti ainoastaan vähemmistökieltä. Kielipesämenetelmä hyödyntää lasten suurta kielellistä kapasiteettia, jonka ansiosta lasten vähemmistökielen ymmärtämisen taito alkaa kehittyä hyvin nopeasti siitä lähtien, kun lapset tulevat kielipesään. Aktiivinen kielenkäyttö seuraa perässä hitaammin. (Pasanen 2003:33–34.) Kielipesätoiminnan tavoitteena on lasten toiminnallinen kaksikielisyys ja siten vähemmistökielen siirtyminen uudelle puhujasukupolvelle. (Pasanen, luento 26.11.2010.)

Kielipesän ero tavalliseen kielikylpymenetelmään verrattuna on kohderyhmä ja päämäärä: kielikylpy on enemmistökielisille lapsille suunnattu kielenopetusmenetelmä, jonka tarkoituksena on toisen kielen omaksuminen. Kielikylpymenetelmä sai alkunsa Kanadassa vuonna 1965 tilanteessa, jossa Kanada muuttui virallisesti kaksikieliseksi ja englanninkielisten lasten vanhemmat ymmärsivät, että lapset eivät saavuta riittävän hyvää ranskan kielen taitoa perinteisen kielenopetuksen avulla. Suomessa ensimmäinen kielikylpymenetelmää käyttävä päiväkotiryhmä aloitti Vaasassa vuonna 1987. Se oli tarkoitettu suomenkielisille lapsille ruotsin kielen oppimista varten. (Pasanen 2003:56–57.)

Saamelaisten kielipesätoiminta käynnistyi varsinaisesti vuonna 1997, jolloin Inariin perustettiin ensimmäinen inarinsaamen kielipesä. Ivalossa toimi inarinsaamen kielipesä vuosina 1997–2000 ja uudelleen taas vuodesta 2010 alkaen. Koltansaamen kielipesä toimi Sevettijärvellä vuoden 1993 puolivuotisen kokeilun jälkeen vuosina 1997–2000. Nykyään koltansaamen kielipesiä on kaksi, toinen Ivalossa vuodesta 2008 ja toinen Sevettijärvellä vuodesta 2010 alkaen. Sodankylän Vuotsossa on toiminut pohjoissaamen kielipesä 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Pohjoissaamen kielipesille olisi enemmänkin tarvetta, koska suuri osa saamelaisista asuu nykyään saamelaisalueen ulkopuolella. (Pasanen, luento 26.11.10.)

Suomen kulttuurirahasto myönsi kesällä 2010 avustuksen kahden uuden inarinsaamen ja yhden uuden koltansaamen kielipesän perustamiseksi. Toinen uusi inarinsaamen kielipesä suunniteltiin perustettavaksi Inarin kirkonkylälle, sillä kielipesään oli enemmän halukkaita tulijoita kuin vanhaan pesään mahtui. (Pasanen

2010.) Tämä kielipesä aloitti toimintansa 14.3.2011 (Suomen kulttuurirahasto 2011). Kielipesille saatiin vihdoin pysyvä rahoitus, sillä opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa kielipesien rahoituksesta vuoden 2011 alusta lähtien. Vuonna 2011 opetus- ja kulttuuriministeriön inarinsaamen, koltansaamen ja pohjoissaamen kulttuuri- ja kielipesätoiminnalle myöntämä tuki on 350 000 euroa. (OPM 2012:24.)

Saamen kielipesien toimintaa on haitannut pysyvän rahoituksen puute; rahoitukselle on saatu lisää jatkoa aina vähän kerrallaan (inarinsaamen kielipesän rahoituksesta ks. Olthuis 2003:571–572). Eräs ongelma kielipesien rahoituksessa on ollut sen asema päivähoidon ja kielenopetuksen välimaastossa. Kielipesän ollessa kyseessä ei ole voitu vedota kuntien lakisääteiseen velvollisuuteen järjestää lapsille äidinkielistä päivähoitoa, sillä saamen kieli ei ole lasten äidinkieli ennen kielipesään tuloa. (id.:572.) Kielipesässä olleet lapset oppivat saamen kielen niin hyvin, että saamen kielen opettaminen koulussa toisena äidinkielenä suomen ohella on kuitenkin perusteltua. Kielipesätoiminta ei ole myöskään aina ole täyttänyt lainsäädännön vaatimuksia lasten päivähoidosta esimerkiksi henkilöstön pätevyysvaatimusten osalta (OPM 2012:24).

4.2.5. Saamen kielen opetus kouluissa

Saamelaiskielten asema opetuksessa on turvattu lainsäädännöllä saamelaisen kotiseutualueella, jossa perusopetuslain (628/1998) 10 § velvoittaa saamelaisalueen kuntia antamaan saamen kieltä osaavien oppilaiden opetuksen pääosin saamen kielellä. Sitä ei ole kuitenkaan määritelty, mitä tämä ”pääosin” tarkoittaa. Näkkäljärven ja Rahkon (2007:255) mukaan saamelaiskäräjät pitää kyseistä lain sananmuotoa huonona, sillä siihen sisältyvä tulkinnanvara antaa koulutuksen järjestäjälle mahdollisuuden päättää saamenkielisen opetuksen laajuudesta ja halutessaan vähentää sitä.

Saamelaisen kotiseutualueella saamen kieli voi olla opetuskieli, äidinkielen oppiaine tai vieraan kielen oppiaine. Saamen kielen opetukseen äidinkielenä liittyy suomen kielen opetus saamenkielisille tarkoitetun oppimäärän mukaan, mikä tarkoittaa käytännössä oppituntien jakamista suomen ja saamen kielten kesken. Tällöin ruotsin kieli on valinnaisena aineena. Saamelaisen kotiseutualueen kouluissa on mahdollista opiskella saamen kieltä ensimmäisillä vuosiluokilla alkavana vapaaehtoisena A2 kielenä (toinen vieras kieli). Luokilla 7-9 saamen kielen opetus jatkuu valinnaisena aineena, joten mahdollisuus oppia saamen kieltä vieraana kielenä jatkuu koko perusopetuksen

ajan. (OPM 2012:26.) Saamelaisten kotiseutualueella saamelaisopetusta annetaan samoissa kouluissa kuin suomenkielistä opetusta (Näkkäljärvi & Rahko 2007:255–256). Saamelaisten kotiseutualueen kunnat saavat saamen kielessä ja kielellä järjestämäänsä opetukseen valtion avustuksen, joka kattaa lähes sataprosenttisesti opettajien palkkauskulut (id.:257). 90 % kaikesta saamelaisopetuksesta annetaan saamelaisalueella, vaikka yli 60 % saamelaisista asuu kotiseutualueen ulkopuolella. Näin ollen yli 50 % perusopetusikäisistä saamelaislapsista on saamenkielisen ja saamen kielen opetuksen ulkopuolella. (id.:254–256.)

Saamelaisten kotiseutualueella oikeus omankieliseen opetukseen toteutuu kohtalaisesti perusopetuksen alakoulun luokilla. Inarinsaamenkielinen opetus on lisääntymässä lukuvuonna 2009–2010 järjestetyn inarinsaamen kielen vuoden mittaisen eri alojen ammattihenkilöstölle tarkoitetun täydennyskoulutuksen ansiosta. Inarinsaamenkielistä opetusta annetaan lukuvuonna 2011–2012 14 oppilaalle ja inarinsaamenkielinen opetus kattaa lähes kaikki opetettavat aineet. Inarinsaamenkielisen opetuksen toteutuksella on silti edelleen vaikeuksia ja koltansaamenkieliselä opetuksella on erityisen suuria vaikeuksia. Koltansaamenkielistä opetusta saa joissakin oppiaineissa perusopetuksen alimmilla luokilla lukuvuonna 2011–2012 viisi oppilasta. Yläkoulussa annetaan saamenkielistä opetusta Inarissa ja Utsjoella. Utsjoella saamenkielistä opetusta annetaan kaikilla luokilla, mutta Inarissa saamenkielinen opetus vähenee ylemmillä luokka-asteilla. (OPM 2012:28.)

Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen toteutumista haittaa pula opettajista ja oppimateriaaleista. Opetushallitus myöntää saamelaiskäräjille vuosittain avustusta saamen kielen ja saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseen. Määrärahaa nostettiin vuonna 2011, jonka seurauksena kyseisenä vuonna pystyttiin valmistamaan aikaisempaa enemmän inarinsaamenkielisiä oppimateriaaleja lisääntyneen inarinsaamenkielisen perusopetuksen tarpeisiin. Saamelaiskäräjät valmistaa oppimateriaalit ja jakaa ne päätöksensä mukaisesti kouluille ilmaiseksi. Määräraha ei kuitenkaan riitä oppimateriaalien valmistamiseen kaikkiin aineisiin ja kaikille luokka-asteille. Lisäksi on ollut puutetta materiaalien valmistajista ja kääntäjistä. Puute vaikuttaa erityisesti koltansaamenkielisten materiaalien valmistamiseen. Suurin puute oppimateriaaleista on lukiossa, ammatillisessa opetuksessa, aikuiskoulutuksessa sekä inarinsaamen ja koltansaamen kielissä. (OPM 2012:32–33.) Opettajista on eniten pulaa aineenopetuksessa sekä inarinsaamen ja koltansaamen kielissä. Kun koulut ja

opetusryhmät ovat pieniä, opettajien täytyy opettaa monia eri aineita saadakseen opetusvelvollisuutensa täyteen. Näin ollen on vaikea löytää opettajia, jotka olisivat päteviä kaikissa opettamisissaan aineissa. (id.:28.)

Saamelaisten kotiseutualueen lukioissa saamen kieltä voi opiskella äidinkielenä ja joko lukiossa alkavana lyhyenä (B3) vieraana kielenä tai pitkänä alimmilla luokilla alkaneena vieraana kielenä. Ylioppilaskirjoituksissa on mahdollista suorittaa kaikista kolmesta saamen kielestä äidinkielen ja lyhyen (B3) vieraan kielen koe. Koltansaamesta on mahdollista suorittaa äidinkielen koe ensimmäisen kerran keväällä 2012. Saamen kielen äidinkielen koe järjestetään yksiosaisena (vain esseekoe), minkä takia saamen äidinkielen koetta ei ole koettu samanarvoiseksi kaksiosaisiin suomen ja ruotsin äidinkielen kokeisiin verrattuna. Toinen eriarvoisuutta aiheuttava seikka on se, että saamen vieraan kielen koe järjestetään ainoastaan lyhyen vieraan kielen kokeena, vaikka moni opiskelija on aloittanut saamen kielen opiskelun perusopetuksen alimmilla luokilla. (OPM 2012:27.)

Lukiolaissa ei turvata oikeutta saamenkieliseen lukio-opetukseen (Näkkäläjärvi & Rahko 2007:255). Saamenkielisen lukio-opetuksen antaminen on lukiolain mukaan kyllä mahdollista, mutta käytännössä se ei toteudu niin kauan kuin ylioppilastutkinnossa ei ole mahdollista suorittaa muita kokeita kuin äidinkielen tai vieraan kielen koe saamen kielellä. Usein saamenkielistä opetusta saaneet oppilaat vaihtavat suomen opetuskieleksensä joko luokilla 7-9 tai viimeistään lukiossa, jotta he varmistaisivat selviytymisensä ylioppilaskirjoituksissa. (id.:261.)

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella saamen kielen opetusta on hyvin vähän, saamenkielistä opetusta ei lainkaan. Saamen kielen opetus on kotiseutualueen ulkopuolella täydentävää opetusta ja siihen on mahdollista saada erillistä valtionavustusta. Opetuksen järjestämiseen ei ole velvoitetta lainsäädännössä ja opetus on oppilaille vapaaehtoista. Opetusryhmän koon tulee olla lukukauden tai kurssimuotoisessa opetuksessa kurssin alkaessa vähintään 4 oppilasta ja avustusta maksetaan enintään 2 viikkotunnista. Opetusryhmän koko voi olla myös 2 oppilasta, jos opetuksen järjestäjällä on saamenkielisiä oppilaita vähemmän kuin 4. Opetusryhmässä saattaa olla monen eri luokka-asteen oppilaita, ja myös oppilaiden kielen osaamisen tasot vaihtelevat. Saamen kielen opetusta annetaan valtionavustuksella Oulussa, Rovaniemellä, Kirkkonummella ja Vantaalla. Lisäksi virtuaaliopetusta on järjestetty pienessä määrin Inarin kunnasta käsin. Virtuaaliopetusta saaneet oppilaat ovat olleet eri

puolilta Suomea. (OPM 2012:29–30.) Lukuvuonna 2010–2011 virtuaaliopetusta sai 2 peruskoululaista ja 9 lukiolaista (Aikio-Puoskari 2011). Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisen saamen kielen opetuksen ongelmana on opettajien puute, oppilaiden määrän vähäisyys, opetuksen järjestämisen vapaaehtoisuus ja se, että saamelaisperheet eivät ole pyytäneet saamen kielen opetuksen järjestämistä. Saamelaiskäräjät on esittänyt saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisen saamen kielen opetuksen turvaamiseksi virtuaaliopetuksen mahdollistamista kouluihin, joissa on vain yksi tai harvoja saamen kielen opetusta haluavia oppilaita sekä sellaisen rahoitusjärjestelyn luomista, joka mahdollistaisi kokoaikaisen saamen kielen opettajan palkkaamisen sellaisille paikkakunnille, joissa on huomattava saamelaisväestö. (OPM 2012:30–31.)

4.2.6. Aikuisten kielenoppiminen

Inarinsaamen kielipesä on vaikuttanut myös aikuisten halukkuuteen oppia inarinsaamen kieltä. Kielipesä toi mukanaan nk. kadotetun sukupolven ongelman, jolla tarkoitetaan sitä, että inarinsaamen kieltä osaavia työikäisiä aikuisia oli liian vähän suhteessa inarinsaamea osaavien lasten määrään. Tilannetta paikkaamaan järjestettiin lukuvuonna 2009–2010 Suomen kulttuurirahaston tuella inarinsaamen kielikurssi aikuisille Oulun yliopiston Giellagas-instituutin, inarinsaamen yhdistyksen Anarâškielâ servi ry:n ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen yhteistyönä. Sen tavoitteena oli kouluttaa inarinsaamen taitoisiksi eri alojen ammattilaisia, kuten esimerkiksi opettajia, lastenhoitajia ja pappeja. 17 kurssilaisesta ainakin 7 oli menossa täydennyskoulutuksen jälkeen suoraan inarinsaamenkieliseen työhön. Loput palasivat vanhoihin työpaikkoihinsa ja voivat käyttää työssään inarinsaamen taitoa vaihtelevasti. Kurssi sisälsi inarinsaamen perus- ja aineopinnot (50 op) sekä kursseja saamelaiskulttuurista, työharjoittelun ja kieliharjoittelua vanhempien kielenpuhujien kanssa. (Pasanen 2010.)

Saamelaiskielten yliopistollista koulutusta ja tutkimusta on Suomessa Oulun, Lapin ja Helsingin yliopistoissa. Oulun yliopistolla ja siellä toimivalla Giellagas-instituutilla on valtakunnallinen saamen kielen ja kulttuurin opetuksen ja tutkimuksen erityistehtävä saamen kielen ja kulttuurin tutkijoiden ja asiantuntijoiden sekä saamen kielen aineenopettajien kouluttamisessa. Oulun ja Lapin yliopistoissa on varattu eri koulutusohjelmista aloituspaikkoja joko saamen kieltä äidinkielenään puhuville tai saamen kielen taitoisille. (OPM 2012:33) Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa alkoi syksyllä 2011 lukuvuoden mittainen ja 40 opintoviikon laajuinen inarinsaamen kielen ja

kulttuurin opintolinja. Pohjoissaamen kielen ja kulttuurin opintolinjalla on voinut jo 1990-luvun alusta lähtien vuosittain hankkia pohjoissaamen kielen taidon. Lukuvuonna 2011–2012 molemmilla saamen kielen koulutuslinjoilla opiskelee 12 opiskelijaa. Vuodesta 2011 molemmilla opintolinjoilla noudatetaan Oulun yliopiston saamen kielen tutkintovaatimuksia. Syksyllä 2012 koulutuskeskuksessa aloitetaan vastaava koltansaamen kielen ja kulttuurin opintolinja. Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa järjestetään myös ammatillista koulutusta, erilaisia saamen kielen, saamelaisen käsityön ja saamelaisen kulttuurin lyhytkursseja sekä saamen kielen virtuaalikursseja. (id.:32.)

4.2.7. Saamen kieli tiedotusvälineissä

Saamelaiset parhaiten tavoitettava tiedotusväline on Yleisradion alaisuudessa toimiva saamenkielinen radiokanava YLE Sámi radio. Säännölliset saamenkieliset radiolähetykset alkoivat vuonna 1947 ja nykyään kanavalla on saamenkielistä ohjelmaa arkipäivisin kahdeksan tunnin ajan. Kanavan keskeisintä ohjelmistoa ovat uutis- ja ajankohtaislähetykset. Lisäksi kanavalla on kulttuuriohjelmia, viihdettä, lastenohjelmaa, hartausohjelmia sekä saamenkielistä musiikkia. Valtaosa ohjelmista on pohjoissaamen kielellä; inarin- ja koltansaamen kielillä on viikoittaista ohjelmaa, mm. uutiset kerran viikossa. Kanava on kuultavissa myös internetissä ja uutisia sekä kerran viikossa lähetettävää lastenohjelmaa *Binna Báanna* voi kuunnella lisäksi YLE Arenassa. (Näkkäljärvi 2008:46–47, YLE Sápmi.)

Ođđasat eli saamenkieliset tv-uutiset aloittivat lähetyksensä vuonna 2002. Uutislähetykset ovat pääosin pohjoissaamenkielisiä ja YLE Sámi radio tuottaa ne pohjoismaisena yhteistyönä NRK Sámi radion ja SVT Sápmin kanssa. (Näkkäljärvi 2008:47.) Saamenkieliset tv-uutiset lähetetään Pohjois-Lapissa FST5-kanavalla arki-iltaisin sekä koko maassa tekstitettyinä saman kanavan myöhäisillassa ja uusintana seuraavana aamuna YLE TV2 -kanavalla (YLE Sápmi). Uutisten lisäksi syksystä 2007 alkaen on lähetetty 15-minuuttista lastenohjelmaa *Unna Junná*. Ohjelma on pohjoissaamen kielellä, mutta siinä on myös koltan- ja inarinsaamenkielistä sisältöä. Ohjelmaa tehtiin yhteistyössä Ruotsin SVT yleisradioyhtiön kanssa ja lähetetään YLE TV2 -kanavalla sekä uusintana FST5-kanavalla. (Näkkäljärvi 2008:47.) Syksyllä 2007 ohjelmia tehtiin ja lähetettiin 15 kertaa ja vuosina 2008–2010 30 kertaa. Maaliskuussa 2010 SVT ilmoitti, ettei jatka yhteistyötä ohjelman teossa enää vuoden 2010 jälkeen. Yhteistyön loputtua YLE Sápmilla on resursseja tehdä vuosina 2011 ja 2012 vain 15

uutta ohjelmaa vuodessa. (OPM 2012:48.) Sekä saamenkieliset tv-uutiset että lastenohjelma *Unna Junná* ovat myös katsottavissa internetissä YLE Areenassa (YLE Sápmi).

Suomessa ei ilmesty yhtään varsinaista Suomessa toimitettua sanoma- tai aikakauslehteä pohjoissaamen kielellä. Norjassa ilmestyy pohjoissaamenkielinen sanomalehti *Ávvir*, jolla on jonkin verran tilaajia myös Suomessa. Inarinsaamen kielen yhdistyksen Anarâškielâ servi ry:n inarinsaamenkielinen verkkolehti *Kierâš* on ilmestynyt vuodesta 2007 lähtien joka toinen viikko. Lehdestä ilmestyy aina myös painettu versio. Inarinsaamenkielinen aikakauslehti *Anarâš* ilmestyy rahatilanteesta riippuen 3-5 kertaa vuodessa. (OPM 2012:48.) Koltansaameksi ei ilmesty sanoma- tai aikakauslehtiä. Sanomalehti Lapin Kansa julkaisee tammikuusta 2012 alkaen päivittäin uutisia ja muita juttuja pohjoissaamen kielellä. Saamenkielinen materiaali julkaistaan sekä painetussa lehdessä että sen verkkoversiossa. Lapin Kansa on saanut vuoden kestävään kokeiluhankkeeseen rahoitusta liikenne- ja viestintäministeriöltä. (id.:49.)

4.3. Romanikieli

Romanikielen kielipoliittinen ohjelma julkaistiin vuonna 2009 ja sen laatijana toimi Kotuksen romanikielen lautakunta. Koska Suomen romanikieli on vakavasti uhanalainen kieli, toimintaohjelmassa annettujen ehdotusten tavoitteena on kielen elvyttäminen lisäämällä sen käyttöä ja parantamalla sen asemaa. Romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa esitetään, että kielellisten oikeuksien kehittämiseksi romanikielelle tulisi laatia kielilaki. Myös Alueellisia tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan ratifiointia tulisi Suomen romanikielen osalta laajentaa koskemaan myös joitakin sen kolmannen luvun artikloista. Muut ohjelman suositukset koskevat romanikielen julkista ja kirjallista käyttöä esimerkiksi opetuksessa ja joukkoviestimissä. Romanikielisen kirjallisuuden määrää halutaan kasvattaa ja radion romanikielistä ohjelmatarjontaa lisätä. Myös televisioon tulisi saada romanikielinen uutislähetys ja muutakin ohjelmaa.

Romanikielen julkinen käyttö on perinteisesti ollut hyvin vähäistä, koska romanikieli on haluttu pitää romaniyhteisön sisäisessä käytössä, ikään kuin salakielenä, eikä sitä ole haluttu paljastaa ulkopuolisille (Lindstedt ym. 2009:11). Romanikielen julkinen ja kirjallinen käyttö on alkanut lisääntyä 1900-luvun loppupuolelta lähtien. Romanikielen kirjallisen käytön piiriin on tähän mennessä kuulunut lähinnä hengellisiä

tekstejä sekä oppikirjoja. (id.:13–14.) Myös sanakirjoja on ilmestynyt sekä romanikielen lyhyt kielioppi (Granqvist 2011) ja oppikirjoja aikuisille. Julkisia palveluja ei ole tarjolla romanikielellä. Hallintolain 26 §:n mukaan viranomaisen on velvollinen järjestämään tulkkipalveluja, jos romanikieltä käyttävä ei osaa suomen tai ruotsin kieltä. Romanit eivät tietävästi ole sellaisia kuitenkaan toivoneet. (id.:17.) Viranomaistekstejä on romanikielellä julkaistu hyvin vähän. Julkaistut viranomaistekstit ovat olleet lähinnä työministeriön, opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön SEIS-projektin (Suomi eteenpäin ilman syrjintää) materiaaleja ja lasten oikeuksiin liittyviä materiaaleja. Joistakin viranomaisten internet-sivuista on tehty romanikielisiä käännöksiä (Hedman, haastattelu 28.3.2012). Lisäksi on julkaistu materiaaleja, jotka ovat osittain romanikielisiä. Tällaisia ovat sosiaali- ja terveysministeriön alaisen Romaniasian neuvottelukunnan jotkut julkaisut, joissa on romanikielinen tiivistelmä. (ibid., Granqvist, luento 22.10.2010.)

Radio Suomi on lähettänyt *Romanihelmet – Romano Miritz* -nimistä viikoittaista 15-minuuttista uutisohjelmaa vuoden 1995 marraskuusta lähtien. Uutisohjelma on toiminut romanikielen sanaston kehittäjänä ja modernisoijana lisäämällä nykyajan tarpeisiin sopivan sanaston määrää. Romaniyhdistysten julkaisemissa lehdissä on jo vuosien ajan ilmestynyt joitakin romanikielisiä kirjoituksia suomenkielisten tekstien ohella. Romaniyhdistysten lehtiä ovat Romano Missio ry:n *Romano Boodos*, Elämä ja valo ry:n *Elämä ja valo* sekä Suomen romaniyhdistys ry:n tiedotus- ja jäsenlehti *Zirikli*. (Lindstedt ym. 2009:17.) Lisäksi romanikieltä on käytetty jumalanpalveluksissa, joita on pidetty eri puolilla maata (ibid.). Kulttuuripalveluja on saatavana hyvin niukasti romanikielellä: romanikieliset kirjasto-, tieto- ja museopalvelut puuttuvat kokonaan. Romaniaiheisiä näyttelyitä on järjestetty silloin tällöin. (id.:19.)

Romanikielen opetuksessa, romanikielisen oppimateriaalin tuottamisessa ja romanikielen opettajien koulutuksessa on vielä paljon puutteita, joiden korjaamiseksi tulisi käyttää enemmän voimavaroja (Lindstedt ym. 2009:21). Saamelaisen kotiseutualueen ulkopuolisen saamenopetuksen tavoin romanikielen opetus on järjestetty maahanmuuttajien äidinkielen opetuksen tavoin täydentävänä opetuksena. Opetuksen järjestäminen on kunnille vapaaehtoista ja opetusta on järjestetty yleensä virallisen tuntikehyksen ulkopuolella. Kunnille myönnetään valtionavustusta, jos opetusryhmässä on vähintään 4 oppilasta. Vuoden 2010 alusta lähtien opetusryhmän koko voi olla myös 2 oppilasta, jos oppilaita on kunnassa vähemmän kuin 4.

Opetusryhmän vähimmäiskoon pienentämisen jälkeen keväällä 2010 romanikielen opetusta sai 174 oppilasta, kun keväällä 2009 oppilaita oli ollut 104. Rehtoreille lähetetyn kyselyn mukaan lukuvuonna 2010–2011 17,3 % kaikista romanioppilaista saa romanikielen opetusta. Eniten romanikielen opetusta annettiin Etelä-Suomessa ja vähiten Pohjois-Suomessa, jossa opetusta ei ollut lainkaan. Oulun kaupungilla on kuitenkin suunnitelmia romanikielen opettajien kouluttamisesta tilanteen parantamiseksi. (Rajala ym. 2011:66.) Romanilasten vanhemmat eivät välttämättä tiedä lastensa mahdollisuudesta saada opetusta romanikielellä, eivätkä ole siksi osanneet vaatia sitä. Romaneilla on myös eriäviä mielipiteitä siitä, pitäisikö romanikieltä opettaa koulussa. (Mäki 2007:283.) Romanikielen kokeen suorittaminen ylioppilaskirjoituksissa on periaatteessa mahdollista, mutta käytännössä lukion oppimateriaalien puute estää ylioppilaskoetta varten vaadittavan opetussuunnitelman laatimisen eikä kokeen suorittaminen ole näin ollen mahdollista (id.:285).

Ongelmana romanikielen opetuksen järjestämisessä sekä peruskoulussa että lukiossa on puute koulutetuista opettajista ja eri-ikäisille sopivista oppimateriaaleista. Oppimateriaalit ovat myös hyvin yksipuolisia. Romanikielen pätevistä opettajista on pulaa, koska romanikieltä ei aikaisemmin ole voinut opiskella yliopistossa. Opetuksen kehittämisessä olisi tärkeää jatkumon rakentaminen. Tämän ajattelun mukaan kielenopetusta tulisi saada jo varhaiskasvatuksessa, esimerkiksi kielipesien avulla. Yksi tärkeä ohjelmassa esitetty parannusehdotus on romanikielen opettajien yliopistotasaisen koulutuksen saaminen jatkuvaksi ja toimivaksi. (Lindstedt ym. 2009:21–23.) Myös romanikielen tutkimusta yliopistoissa tulee ohjelman mukaan lisätä (id.:29).

Romanikielen ja -kulttuurin edistäminen sekä romanien koulutuksen kehittäminen kuuluvat Opetushallituksen toimialaan. Opetushallituksen tehtäviä romanien koulutuksen kehittämiseksi ovat mm. opetussuunnitelman perusteiden laadinta, valtionavustuksen myöntäminen romanikielen opetukseen yleissivistävässä koulutuksessa, romanikielen kielipesätoiminnan tukeminen, romanikielen kesäkoulujen järjestäminen, oppimateriaalien ja opettajien tukimateriaalien tuottaminen, opettajien täydennyskoulutus sekä erilaiset opetuksen kehittämishankkeet. (Nissilä 2011a:12.) Opetushallituksessa on näitä tehtäviä varten romaniväestön koulutus -ryhmä. Opetushallituksella on meneillään vuosina 2008–2012 romanioppilaiden perusopetuksen tukemisen kehittämishanke. (OPH.) Kunnilla on mahdollisuus hakea avustusta romanioppilaiden perusopetuksen tukemiseen. Valtionavustuksen piirissä oli

31 kuntaa vuonna 2010. Mukana olevat paikkakunnat ovat sellaisia, joissa asuu huomattavan paljon romaneja, joten kehittämistoiminta kattaa arviolta yli 80 % kaikista perusopetusikäisistä romanioppilaista. (Rajala 2011:8.) Valtionavustusta saaneiden kuntien tuli laatia romanioppilaiden perusopetuksen kehittämissuunnitelma ja vakiinnuttaa toimenpiteet osaksi koulun käytäntöjä. Romanikielen oppimisen edistäminen on yksi kehittämistoiminnan osa-alueista. Muita osa-alueita ovat mm. romanikodin ja koulun välisen yhteistyön kehittäminen, romanikulttuurin tuntemuksen lisääminen sekä erityistä tukea tarvitsevien romanioppilaiden opetuksen kehittäminen. (id.:9.) Kehittämistyö on joillakin paikkakunnilla lisännyt innostusta romanikieleen ja sen opetukseen koulussa. Lisäksi on ryhdytty valmisteluihin romanikielen kielipesän perustamiseksi paikkakunnalle. (id.:10.)

Vuosina 2005–2008 järjestettiin Elämä ja valo ry:n hallinnoima romanikielen elvytysprojekti, jonka tavoitteena oli vaikuttaa romaniväestön asenteisiin romanikielen säilyttämiseksi, lisätä romanikielistä kommunikaatiota ja motivoida myös nuoria käyttämään aktiivisemmin romanikieltä. Elvytysprojekti sai rahoitusta Suomen kulttuurirahastolta, Svenska Kulturfondenilta ja Opetusministeriöltä. Muita yhteistyötahoja olivat Opetushallitus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopisto ja Romano Missio ry. Elvytysprojektin aikana perustettiin kuusi romanikielen kielikerhoa eri puolille Suomea sekä ensimmäinen romanikielen kielipesä aloitti toimintansa Lahdessa. Kielikerhojen vetäjille järjestettiin koulutusta Opetushallituksen järjestämissä kesäkouluissa, Heinolan Opekosssa sekä vuosittain yhdestä kahteen koulutuspäivää Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa. Romaniväestön asenteisiin pyrittiin vaikuttamaan tiedottamalla romanikielen elvytysprojektista sekä romanikielen merkityksestä ja uhanalaisuudesta erilaisissa romaniväestön tapahtumissa, kotikäynneillä ja romanilehdissä. (Hedman & Hedman-Valentin 2008.)

Opetushallitus on tukenut romanikielen kielipesätoimintaa vuodesta 2009, jolloin kielipesätoiminta aloitettiin pilottina kolmella paikkakunnalla. Vuonna 2011 näitä kielipesiä oli toiminnassa 14. Kielipesille voi hakea avustusta Opetushallitukselta. (Nissilä 2011b:90.) Romanikielen kielipesät eroavat saamelaiden kielipesätoiminnasta, jota esittelin luvussa 4.2.4. Romanikielen kielipesätoiminta ei ole lasten päivähoitoa, vaan kielipesätoiminta on tarkoitettu kaikenikäisille (ibid.). Sinne voivat tulla esimerkiksi äidit lastensa kanssa. Joissakin kielipesissä on toimintaa useampana päivänä viikossa, kun taas toiset ovat enemmän kielikerho-tyyppisiä (Hedman, haastattelu

28.3.2012). Romanikielen kielipesätoiminta painottuu romanikielen suulliseen käyttöön, mutta käytännöt vaihtelevat tässäkin kielikylpy-tyyppisestä toiminnasta kerhotoimintaan, jossa käytetään myös suomea (ibid., Nissilä 2011b:90). Kielikerhoilla ja kielipesillä on puutetta materiaaleista sekä ohjaajista (Hedman, haastattelu 28.3.2012).

Romanikielen opettajien tähänastinen koulutus on ollut täydennyskoulutuksen luonteista eikä se ole tähännyt mihinkään tutkintoon. Opetushallitus on järjestänyt vuodesta 1992 lähtien romanikieltä opettaville henkilöille täydennyskoulutusta kesäkursseilla. Järvenpään seurakuntaopistossa on ollut vuodesta 2003 alkaen mahdollista suorittaa romanikulttuurin ohjaajan ammattitutkinto näyttötutkintona. Romanikieli on romanikulttuurin ohjaajan koulutuksessa yhtenä valinnaisena osana. (Lindstedt ym. 2009:22, Granqvist, luento 22.10.2010.) Romanikielen opetus aloitettiin Helsingin yliopistossa syksyllä 2011 siten, että romanikielestä voi aluksi suorittaa perus- ja aineopinnot.

Asiantuntijaelimenä kielenhuollossa toimii Kotimaisten kielten keskuksen yhteydessä vuonna 1997 perustettu romanikielen lautakunta, jonka tehtävänä on päättää romanikielen käyttöä koskevista periaatteellisista ja yleisluontoisista suosituksista, jotka koskevat sekä kielen rakennetta että sanastoa. Tavoitteena on kehittää kieltä paremmin nyky-yhteiskunnan viestintään sopivaksi, koska sanaston kehitys pysähtyi toisen maailmansodan jälkeisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Kielenhuollolle omat haasteensa asettaa myös romanikielen runsas variaatio. Kotimaisten kielten keskuksen romanikielen voimavaroista valtaosa on kohdistettu kielentutkimukseen ja kielenhuollon tehtäviä on suoritettu vain kun niille on aikaa. (Lindstedt ym. 2009:31.) Suomen ainoat vakinaiset romanikielen tutkimukseen ja huoltoon suunnatut resurssit ovat olleet Kotuksen kaksi tutkijanvakanssia. Vuoden 2012 alusta Kotimaisten kielten keskuksen tutkijanvakanssit siirtyivät Helsingin yliopistoon. Romanikielen vakanssien siirto yliopistoon vaikuttaa romanikielen tutkimukseen, sillä opetustehtävien lisääntyminen vähentää tutkimukseen käytettävissä olevaa aikaa (Hedman, haastattelu 28.3.2012).

4.4. Suomalainen viittomakieli

Viimeisimpänä ilmestynyt kielipoliittinen toimintaohjelma on 24.9.2010 julkaistu *Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma* (Kuurojen liitto 2010). Ohjelman

laatijoina olivat Kuurojen liitto ja Kotuksen viittomakielen lautakunta. Maininta viittomakieltä käyttävien oikeuksista tuli perustuslakiin 1995 perusoikeusuudistuksen (969/1995) yhteydessä. Se ei ole kuitenkaan taannut viittomakielisten oikeuksien toteutumista riittävän hyvin ja lainsäädännössä on edelleen puutteita, joten uuden kielipoliittisen ohjelman laatiminen tuli ajankohtaiseksi. Ohjelmassa tuodaan esille lainsäädännön puutteista ja soveltamisongelmista johtuvia ongelmia viittomakielen käyttäjän näkökulmasta ja annetaan toimenpidesuosituksia lainsäätäjille ja viranomaisille ja muille tahoille. Lisäksi ohjelmassa pyritään kuvaamaan käynnissä olevaa muutosta ja arvioimaan sen merkitystä ja pyritään antamaan tietoa kieliasioista sekä viittomakielisille että muulle yhteiskunnalle. (Kuurojen liitto 2010:5.) Pyrkimyksenä on vahvistaa suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen asemaa ja siten ”vahvistaa viittomakieltä käyttävien kieli- ja kulttuuri-identiteettiä sekä kehittää viittomakieltä ja viittomakielistä kulttuuria” (id.:7). Kielipoliittinen ohjelma toimii tässä työkaluna. Ohjelmassa halutaan myös ”selkiyttää kysymystä viittomakielen omistajuudesta ja herättää keskustelua kielestä ja sen merkityksestä”. (ibid.)

Viittomakielinen yhteisö rakentuu kielen, kulttuurin ja identiteetin varaan, joten se on kieli- ja kulttuurivähemmistö (Kuurojen liitto 2010:9). Puhuttuihin kieliin verrattuna erityisen haasteen viittomakielisen kulttuurin välittymiselle aiheuttaa se, että 90 % kuuroista lapsista syntyy kuuleville vanhemmille ja 90 % kuuroille vanhemmille syntyvistä lapsista on kuulevia. Viittomakieli ja kuurojen kulttuuri eivät siis välity sukupolvelta toiselle samalla tavalla kuin muut kielet ja kulttuurit, vaan ne opitaan kuurojenkouluissa ja kuurojen yhteisön parissa. (Londen 2005:83.)

Viittomakielisten kuurojen asema Suomen lainsäädännössä vammaisryhmän ja kieli- ja kulttuuriryhmän välimaastossa aiheuttaa haasteita viittomakielisten kielellisten oikeuksien toteutumiselle. Viittomakieliset kuurot ovat oikeutettuja vammaispalveluihin kuuluviin tulkkaus- ja käännöspalveluihin, kun taas viittomakielisillä on oikeus muiden kieli- ja kulttuuriryhmien oman äidinkielen opetuksen tavoin saada kouluissa viittomakielen opetusta äidinkielenä. Saman oikeuden mukaan myös viittomakielisten perheiden kuulevilla lapsilla, jotka ovat oppineet viittomakielen äidinkielenään, pitäisi olla oikeus viittomakielen opetukseen äidinkielenä. Käytännössä tämä oikeus ei kuitenkaan toteudu (Kuurojen liitto 2010:18).

Vammaisnäkökulma näkyy myös opetuksessa, sillä kuurot lapset sijoitetaan usein erityisopetuksen luokkiin, joissa opettaja ei välttämättä osaa viittomakieltä

muutamia tukiviittomia enempää. Tällöin kielen ja kulttuurin välittyminen opetuksen kautta ei ole mahdollista. Viittomakielisten opettajien saaminen näihin erityisluokkiin ei ole mahdollista pätevyysvaatimusten takia, vaikka Jyväskylän yliopistossa onkin mahdollista opiskella luokanopettajaksi viittomakielisessä koulutusohjelmassa. (Kuurojen liitto 2010:37–38.)

1990-luvun puolen välin jälkeen lisääntyneet sisäkorvaistutukset ja niiden asentaminen kuuroille lapsille ovat herättäneet kritiikkiä kuurojen viittomakielisten keskuudessa. He kokevat, että leikkauksella puututaan yksilön synnynnäisiin ominaisuuksiin ja jopa häiritään yksilön henkilökohtaista oikeutta olla sellainen kuin on. Kuurot eivät myöskään omassa yhteisössään koe itseään vammaisiksi, koska muiden viittomakielisten kanssa kommunikointiongelmia ei ole:

”Identiteetiltään vahvasti viittomakieliset henkilöt eivät yleensä näe kuuroutta vikana, joka täytyy korjata, vaan inhimillisenä ominaisuutena, johon luontevana ratkaisuna on viittomakieli ja visuaalisesti orientoitunut elämäntapa. Heidän kokemuksensa on, että viittomakieliseen yhteisöön ja sen kulttuuriin kasvetaan luonnollista tietä ja sillä tavoin saatu identiteetti koetaan rikkautena.”

Kuurojen liitto ja Kuuloliitto ovat ilmaisseet mielipiteen, että sisäkorvaistutteen ei pitäisi korvata viittomakieltä kommunikaation välineenä. (Kuurojen liitto 2010:16.) Sisäkorvaistutteen saaneesta pienestä lapsesta ei voi etukäteen tietää, hyötyykö lapsi siitä niin, että puhekieli pääsee kehittymään hyvin. Puutteellinen kielen kehitys vaikuttaa negatiivisesti lapsen koko elämään, joten olisi tärkeää, että lapselle tarjottaisiin mahdollisuus sekä puhe- että viittomakielen oppimiseen. (id.:32.)

Sisäkorvaistutukset ovat vähentäneet viittomakieliseen perusopetukseen osallistuvien lasten määrää 2000-luvulle tultaessa, sillä sisäkorvaistutteen saaneet lapset ohjataan nykyään useimmissa tapauksissa yleisopetuksen piiriin. Oppilasmäärien väheneminen vaikeuttaa viittomakielisten lasten omakielisen opetuksen järjestämistä ja lisää huolta viittomakielen siirtymisestä tuleville sukupolville ja ylipäätään sen säilymisestä elävänä kielenä. (Kuurojen liitto 2010:36.) Viittomakielisen opetuksen lisääminen ja kehittäminen on tärkeää, jotta viittomakieli säilyisi. Viittomakielisten lasten oikeudet oman kielen opetukseen toteutuvat parhaiten kokonaan viittomakielellä tapahtuvassa opetuksessa. Siksi tällaisia luokkia tai kouluja tulisi perustaa lisää. Tällöin myös sisäkorvaistutteen saaneet ja kuurojen vanhempien viittomakieliset kuulevat lapset voisivat osallistua viittomakieliseen opetukseen suomen- tai ruotsinkielisen yleisopetuksen sijaan. Lasten viittomakielen oppimista voitaisiin tukea myös

kielipesätoiminnan avulla (id.:38, 40).

Viittomakielisten kielellisten oikeuksien toteutumiseksi ovat viittomakielisen opetuksen lisäksi tärkeitä tulkkauspalvelut, viranomaisten tiedotus viittomakielellä sekä jotkin sellaiset peruspalvelut, joissa tulkin käyttäminen on vaikeaa. Tällaisia palveluja ovat päivähoito-, vanhus-, mielenterveys- sekä päihdepalvelut, sillä näitä palveluja käytettäessä suora kommunikaatio palvelua antavan henkilön ja asiakkaan välillä on tärkeää (Kuurojen liitto 2010:51–52). Ohjelmassa tuodaan esille huoli tulkkauspalveluiden laadusta, sillä palvelujen laatu saattaa vaihdella suurestikin tulkin kielitaidon mukaan. Harva viittomakielen tulkiksi opiskeleva osaa kieltä ennestään eikä viittomakielen tulkin nelivuotinen ammattikorkeakoulututkinto aina riitä tarpeeksi hyvin uuden kielen opettelemiseen alusta asti. (id.:44–45.) Viittomakielistä tiedotusta tulisi parantaa sekä viittomakielisten ja viittomakielelle käännettyjen tv-ohjelmien määrää lisätä. Viittomakielisten uutisten lisäksi tulisi olla myös muuta ohjelmaa. Lisäksi suomen- ja ruotsinkielisten ohjelmien tekstittämistä tulisi lisätä vastaamaan Euroopan parlamentin esittämiä suosituksia. (id.:58, 60.) Myös viittomakielisille kirjastopalveluille olisi tarvetta (id.:55). Viittomakielen tutkimusta ja huoltoa on kehitettävä ja sen riittävästä ja pysyvästä rahoituksesta huolehdittava (id.:61–62, 65–66).

Viittomakieltä koskevat säädökset ovat nykyisessä lainsäädännössä hajallaan eri laeissa ja niiden käytäntöön soveltamisessa on puutteita. Viittomakielten kielipoliittisen ohjelman laatijat ehdottavatkin (Kuurojen liitto 2010:27, 30) viittomakielisten kielellisten oikeuksien turvaamiseksi kielilain laatimista viittomakielelle ja viittomakielen kieliasiaain neuvottelukunnan perustamista. Lisäksi he toivovat Suomen edistävän viittomakielten ja muiden vähemmistökielten asemaa kansainvälisellä tasolla, esimerkiksi Euroopan Neuvoston vähemmistökielisopimusten avulla. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) on viittomakielille kansainvälisesti merkittävä, koska useissa maissa viittomakieliä ei ole ymmärretty tai tunnustettu itsenäisiksi kieliksi (id.:28). Sopimuksen 2 artiklassa kieliksi määritellään puhutut ja viitotut kielet. Sopimuksessa on mainintoja myös viittomakielten opetuksen (artikla 24), viittomakielisen informaation saavutettavuuden (artikla 21) ja viittomakielisen kulttuurin edistämisestä (artikla 30). Tähän mennessä sopimuksen on allekirjoittanut 153 ja ratifioinut 112 valtiota (UN 2012). Suomi on allekirjoittanut sopimuksen vuonna

2007 ja siten sitoutunut ratifioimaan sen. Ennen sopimuksen ratifiointia useita lakeja joudutaan muuttamaan, jotta sopimuksen edellytykset toteutuisivat. (Kuurojen liitto 2010:29.)

4.5. Suomenruotsalainen viittomakieli

Suomenruotsalaiset viittomakieliset ovat ”vähemmistö vähemmistössä” (Kuurojen liitto 2010:21), joten heidän asemansa ja kielellinen tilanteensa on vielä heikompi kuin suomalaisten viittomakielisten. Suomenruotsalainen viittomakieli on vakavasti uhanalainen kieli. Suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjät ovat pääasiassa vanhoja ja keski-ikäisiä. Koska suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjiä on niin vähän, kontaktit muiden viittomakielten ja puhuttujen kielten kanssa ovat välttämättömiä. Suomalaista viittomakieltä tarvitaan kaikilla julkisilla kielen käyttöaloilla. Myös kodeissa käytetään paljon suomalaista viittomakieltä, koska suomenruotsalaisilla kuuroilla on usein suomalainen kuuro puoliso. Suomenruotsalaiset viittomakieliset ovat usein tekemisissä myös ruotsalaisen viittomakielen kanssa joko opiskelujen, Ruotsissa asuvien ystävien ja sukulaisten sekä Ruotsin television viittomakielisten ohjelmien takia. Lisäksi suomenruotsalaiset viittomakieliset ovat tekemisissä kirjoitetun ruotsin ja erityisesti pääkaupunkiseudulla myös kirjoitetun suomen kanssa. (Hoyer 2004:6–7.)

Suomenruotsalaiselta viittomakieleltä puuttuvat monet sellaiset käyttöalat, joilla suomalaista viittomakieltä käytetään. Suomenruotsalaista viittomakieltä ei voida käyttää tulkkaustilanteissa, koska suomenruotsalaisen viittomakielen tulkkeja ei ole eikä sellaiseksi voi opiskella. Myöskään matkapuhelimen kautta toteutettua etätulkkausta ei ole saatavana suomenruotsalaisella viittomakielellä (OM 2009:73). Suomenruotsalaista viittomakieltä ei käytetä Yleisradion viittomakielisissä tv-uutisissa. Suomenruotsalaista viittomakieltä käytetään internetissä tiedottamiseen huomattavasti vähemmän kuin suomalaista viittomakieltä. (Hoyer 2012:81.)

Yksi kaikkein merkittävimmistä suomenruotsalaiselta viittomakieleltä puuttuvista käyttöaloista on perusopetuksen puuttuminen suomenruotsalaisella viittomakielellä lukuun ottamatta Pohjanmaalla Pedersören kunnassa toimivaa koulua, joka on ”ainoa ruotsinkielinen kuulovammaisten erityisopetukseen erikoistunut koulu” (OM 2011:45). Pedersöressä on suomenruotsalaista viittomakieltä osaavaa henkilökuntaa sekä päiväkodissa että perusopetuksen luokilla 1-6, mutta sieltä puuttuu viittomakielisen kulttuurin omaksumiselle ja kehittymiselle tärkeä viittomakielinen

ympäristö, koska viittomakielisiä oppilaita opetetaan integroituina kuulevien opetusryhmiin (Hedén ym. 2005:121). Opetuksen ongelmana on, että suomenruotsalaista viittomakieltä osaavia opettajia ja oppimateriaaleja ei ole tarpeeksi. Pedersören koulutusjärjestelyistä ei myöskään ole apua Etelä-Suomen suomenruotsalaisille viittomakielisille.

Hoyerin (2004:5) mukaan Porvoon kuurojenkoulu oli lakkauttamiseensa vuonna 1993 saakka tärkein suomenruotsalaista viittomakieltä säilyttävä tekijä. Porvoon kuurojenkoulun lakkauttamisen myötä suomenruotsalaisilla viittomakielisillä ei ole enää paikkaa, jossa kieli voisi luonnollisesti välittyä ikäluokalta toiselle (id.:6). Porvoon kuurojen koulun lakkauttaminen on vähentänyt suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjien määrää lisäämällä heidän muuttoaan Ruotsiin saamaan opetusta ruotsalaisessa kuurojenkoulussa. Moni ruotsalaiseen kuurojenkouluun lähtenyt päättää jäädä Ruotsiin koulunkäynnin päätyttyä. Hoyerin (2004:6) mukaan suomenruotsalaisten viittomakielisten Ruotsiin muutto oli aikaisemminkin tavallista, koska Suomessa ei ollut mahdollista suorittaa ammatillisia opintoja suomenruotsalaisella viittomakielellä. Ruotsiin lähtemisen lisäksi vaihtoehtoina suomenruotsalaisten viittomakielisten koulunkäynnille on käydä lähikouluun tulkkipulan vuoksi todennäköisesti suomalaista viittomakieltä osaavan tulkin avustuksella tai mennä suomalaiseen kuurojenkouluun. Monet suomenruotsalaiset vanhemmat eivät pidä suomalaista kuurojenkoulua hyvänä vaihtoehtona kuuroille lapselleen, koska suomalaisessa kuurojenkoulussa heidän lapsensa oppii lukemaan ja kirjoittamaan ensin suomeksi ja vanhempien äidinkielestä ruotsista tulee lapselle vasta kolmas kieli suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen ja suomen kielen jälkeen. Suomalaisessa kuurojenkoulussa lapsi ei pääse myöskään osalliseksi suomenruotsalaisesta kuurojen ja kuulevien kulttuurista. (Londen 2005:105.)

Suomenruotsalaisen viittomakielen kielenhuolto kuuluu Kotimaisten kielten keskuksen yhteydessä toimivan viittomakielen lautakunnan alaan, mutta käytännössä kielen käyttöä koskevien suositusten antaminen on vaikeaa kielen suuren variaation takia (OM 2011:44). Suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimuksella ja materiaalien valmistamisella ei ole käytettävissä pysyviä resursseja. Suomenruotsalaiseen viittomakieleen kohdistuneet tutkimus- ja kehittämistoimet ovat tähän mennessä olleet luonteeltaan lyhyitä määräaikaista projekteja. Suomenruotsalaista viittomakieltä ja sen eroja suomalaiseen viittomakieleen verrattuna tutkittiin vuosina 1998–2002 toteutetussa

Kuurojen liiton sanakirjaprojektissa. Projektin tuloksena valmistui pienimuotoinen sanakirja *Se vårt språk! Näe kielemme!* (Hoyer 2004:11–12.) Suomenruotsalaiseen viittomakieleen kohdistuneet kehittämistoimet ovat liittyneet lähinnä tiedotuksen lisäämiseen suomenruotsalaisella viittomakielellä. Lisäksi kirkkohallituksella on ollut käynnissä käännöstyö jumalanpalvelustekstien sekä kaste- ja hautaansiunaamiskaavojen kääntämisestä suomenruotsalaiselle viittomakielelle. (OM 2011:45.)

4.6. Karjalan kieli

Karjalan kieltä puhutaan kahden valtion, Venäjän ja Suomen alueella, jonka takia karjalan kielen resurssit ovat jakautuneet näiden valtioiden alueelle. Karjalan kieltä on elvytetty Venäjän Karjalassa jo parinkymmenen vuoden ajan. Myös Suomen puolella aloitettiin karjalan kielen elvytys 1990-luvulla (Sarhimaa 2011:7). Pyöli (2007:154–157) vertailee karjalan kielen livvin variantin tilannetta Karjalassa ja Suomessa UNESCO:n asiantuntijaraportin (2003) kriteerien mukaan ja toteaa, että karjalan kielen elvytyседелlytykset on Karjalassa saatu huomattavasti paremmalle tasolle kuin Suomessa. Karjalan kieltä on normitettu Karjalassa, mutta kirjakielen normit eivät juurikaan ole tuttuja Suomen karjalankielisille (id.:155). Jeskanen (2005:265) huomauttaa, että Suomessa julkaistujen karjalankielisten lehtikirjoitusten oikeinkirjoituksesta ja kieliasusta huomaa, että karjalan kielen normit eivät ole vakiintuneet Suomessa. Monet Suomen karjalaiset pitävät myös usean karjalan kirjakielen variantin olemassaoloa esteenä karjalan kielen kehittymiselle moderniksi normitetuksi kieleksi (Sarhimaa 2011:6). Karjalan kielen kirjallista materiaalia on olemassa rajan takana, mutta materiaalit eivät useinkaan ole levinneet Suomen puolelle. Toisaalta kaikki Karjalassa valmistettu materiaali ei ole sellaisenaan käyttökelpoista Suomessa. Esimerkiksi karjalan opettamiseen lapsille koulussa tarkoitettut materiaalit eivät välttämättä motivoi aikuisia kielenopiskelijoita Suomessa. (Pyöli 2007:157.)

Karjalan kielen oppimateriaalien laadinta on aluillaan Suomessa (Pyöli 2007:157, Sarhimaa 2011:7). Viime vuosina on ilmestynyt jo jonkin verran materiaalia kielenopiskelun ja kieleen tutustumisen tueksi (Sarhimaa 2011:3). Ensimmäinen aikuisille tarkoitettu karjalan kielen oppikirja ilmestyi Suomessa vuonna 2006. Vuonna 2005 valmistui Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ja Suomalais-ugrilaisen seuran julkaiseman kaikki karjalan kielen murteet sisältävän kuusiosaisen *Karjalan kielen sanakirjan* viimeinen osa. Sanakirja on saatavilla myös verkkoversiona osoitteessa

<http://kaino.kotus.fi/kks> (Torikka 2009). Vuonna 2006 ilmestyi karjala-suomi-karjala-sanakirja, joka oli Karjalassa ilmestyvästä *Oma mua* -lehdestä kerätyillä uudissanoilla, tietotekniikan termeillä ja sanastokomission kehittämällä termeillä täydennetty käänös Karjalassa vuonna 1996 ilmestyneestä karjala-venäjä-sanakirjasta (Pyöli 2007:157). Suomessa on julkaistu myös suomi-livvi-sanakirja vuonna 2008 ja livvin kielioppi vuonna 2011.

Karjalan kielelle on olemassa sekä alun perin karjalaksi kirjoitettua että muista kielistä kuten suomesta ja venäjistä käännettyä kirjallisuutta. Myös sekä aikuisille että lapsille on ilmestynyt karjalankielisiä äänikirjoja (Sarhimaa 2011:3). Käännöskirjallisuuteen kuuluu Kalevalan livvinkielinen käänös, runoja, romaaneja sekä lastenkirjoja, kuten käänökset kahdesta Tove Janssonin Muumi-kirjasta sekä Mauri Kunnaksen Koirien Kalevalasta. Karjalan kielen seura on julkaissut muutamia kokoelmia järjestämiensä kirjoituskilpailujen parhaista kirjoituksista. Uuden testamentin käänös livviksi ilmestyi vuonna 2003 ja vienankarjalaksi vuonna 2011. (ibid., Karjalan kielen seura.)

Karjalan kieltä ei ole toistaiseksi voinut opiskella Suomessa perusopetuksessa tai lukiossa, vaikka lainsäädäntö mahdollistaa karjalan kielen opettamisen äidinkielenä maahanmuuttajien täydentävän opetuksen tavoin tai vieraana kielenä. Kuitenkin tammikuussa 2012 uutisoitiin, että yksityinen Itä-Suomen koulu aloittaa karjalan kielen opetuksen valinnaisena vieraana kielenä syksyllä 2012 (Etelä-Saimaa 25.1.2012). Nurmeksessa on toiminut karjalan kielen kielipesä vuodesta 2009. Mahdollisuudesta perustaa uusia kielipesiä eri paikkakunnille sekä aloittaa karjalan kielen opetus kouluissa on keskusteltu. (Sarhimaa 2011:7, Grans 2011:48.) Karjalan kielen kursseja järjestetään joka vuosi eri puolilla Suomea kansalais- ja työväenopistoissa. Lisäksi karjalan kieltä voi opiskella Karjalan liiton järjestämällä kesäkursseilla, joita on järjestetty vuoroin Suomessa, vuoroin Karjalassa. Yliopistoissa karjalan kielestä on järjestetty kursseja aikaisemmin pääasiassa suomen kielen opiskelijoille. (Pyöli 2007:156) Karjalan kielen koulutetuista opettajista on puutetta Suomessa, koska karjalan kieltä ei ole aikaisemmin voinut opiskella yliopistossa satunnaisia kursseja lukuun ottamatta (id.:159).

Karjalan kielelle perustettiin Itä-Suomen yliopistoon professuuri vuonna 2009 (Sarhimaa 2011:7). Karjalan kieltä voi nykyään opiskella Itä-Suomen yliopistossa sivuaineena ja siitä on mahdollista suorittaa perus-, aine- ja syventävät opinnot (Itä-

Suomen yliopisto). Karjalan kielestä on tallennettu nauhoitteita sekä muuta kieliaineistoa (suurelta osin Kotuksessa Karjalan kielen sanakirjaa varten) ja tehty opinnäytteitä lähinnä yliopistojen suomen kielen laitoksilla (Pyöli 2007:155). Suomessa puhuttava karjalan kieli on yksi tällä hetkellä Euroopan Unionin rahoittamassa ELDIA-projektissa (European Language Diversity for All) tutkittavista neljästätoista eurooppalaisesta vähemmistökielestä (ELDIA). Karjalan kielellä ei ole kielenhuollon tehtävien hoitamista varten lautakuntaa Kotimaisten kielten keskuksessa. Karjalan kielen seuran alaisuudessa toimii kuitenkin epävirallinen karjalan kielen kielenhuollon ryhmä, *Kieličuppu* (suomeksi kielinurkka) (Sarhimaa 2011:6).

Sarhimaan (2011:8) mukaan Suomessa puhuttava karjalan kieli tarvitsee tutkimusta erityisesti kielen elinvoimaisuudesta: kielen käytöstä, puhujien ja kieltä ymmärtävien määrästä sekä ylipäänsä siitä, onko karjalan kielellä mahdollista puhua kaikista aiheista. Karjalan kielen puhujamäärästä virallisestikin esitetyt luvut ovat arvioita. Virallisesti esitetyt luvut ovat yleensä peräisin Jeskasen (2005) selvityksestä. Tutkijoiden käsitykset karjalan kielen todellisesta puhujamäärästä ja puhujien ikärakenteesta vaihtelevat huomattavasti. Pyöli (2007:154) suhtautuu epäilevästi Jeskasen (2005:278) esittämiin lukuihin ja kertoo huomanneensa, että karjalan kielen puhuminenkin on välillä suhteellista: sitä voidaan käyttää eräänlaisena keskustelun avauskielenä, jolloin tervehdysten ja kuulumisten vaihdon jälkeen siirrytään käyttämään suomen kieltä, tavallisimmin puhujien paikallismurretta. Sarhimaan (2011:7) mukaan yleinen oletus on, että karjalan kielen puhujat ovat iäkkäämpiä henkilöitä, mutta on käynyt myös ilmi, että vielä on jäljellä huomattava määrä nuoremman sukupolven karjalaisia, jotka käyttävät karjalan kieltä silloin tällöin tai ainakin ymmärtävät sitä hyvin tai melko hyvin.

Karjalan kieltä tukemaan ja edistämään on perustettu useita yhdistyksiä. Merkittävimpiä karjalan kielen yhdistyksiä ovat Karjalan kielen seura, Karjalan liitto ja Karjalan sivistysseura (Grans 2011:47). Karjalan kielen yhdistykset ja pitäjäseurat tukevat karjalankielistä julkaisutoimintaa, järjestävät erilaisia tapahtumia ja karjalan kielen kursseja sekä pitävät yllä yhteyksiä Suomen karjalankielisten ja karjalan kielen harrastajien sekä Venäjän karjalaisten välillä. Kiinnostus karjalan kieleen on lisääntynyt viime aikoina ja karjalan kielen yhdistysten toiminnassa on mukana huomattava määrä karjalan kielen aktiiveja (Jeskanen 2005:265, Pyöli 2007:157, 162–163, Sarhimaa 2011:8). Gransin (2011:45–46) mukaan karjalan kielellä on parhaillaan käynnissä

pienimuotoinen elpyminen (*revival*) ja myös karjalan kielen näkyvyys on lisääntynyt. Grans (id.:46) pitää lainsäädännön roolia vähäisenä tässä kehityksessä, mikä onkin varsin odotuksenmukaista, kun ottaa huomioon karjalan kielen heikon aseman Suomen lainsäädännössä. Sen sijaan Grans (ibid.) arvelee erityisesti Karjalan kielen seuran aktiivien työn vaikuttaneen myönteiseen kehitykseen. Myös maininnan Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan yhteydessä aikaansaamalla kansainvälisellä huomiolla on voinut olla vaikutusta.

Karjalan kielen seura ry perustettiin vuonna 1995. Se on toiminut aktiivisesti karjalan kielen aseman edistämiseksi ja karjalan kielen elvyttämiseksi ja on siten merkittävä kielipoliittinen toimija karjalan kielen alalla. Karjalan kielen seura on ollut useita kertoja yhteydessä päättäjiin karjalan kielen aseman parantamisesta Suomen lainsäädännössä. Karjalan kielen seura on toiminnallaan vaikuttanut suurimman osan karjalan kielen puhujien kielellisten oikeuksien parantamiseen tähtäävien talousarvioaloitteiden ja kirjallisten kysymysten syntymiseen (Grans 2011:47). Karjalan kielestä on mm. pyritty saamaan maininta perustuslain (731/1999) 17 §:n 3 momenttiin romanikielen ja viittomakielen rinnalle sekä on pyritty saamaan taloudellista tukea erilaisiin karjalan kielen elvytystoimiin, kuten karjalan kielen kouluopetukseen, kielipesien perustamiseen ja viikoittaisen karjalankielisen ohjelman saamiseksi Yleisradioon. Useimmat aloitteet ja ehdotukset on torjuttu, mutta seuran yritykset ovat myös tuottaneet tulosta, kun karjalan kieli lisättiin Suomessa puhuttavaksi ei-alueelliseksi kieleksi Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjaan. Karjalan kielen seura vaikutti myös karjalan kielen professuurin perustamiseen. (id.:48.) Karjalan kielen seuran muusta toiminnasta voisi mainita esimerkiksi vuonna 2008 karjalan kielen osaamiskeskuksen perustamisen Joensuuhun ja karjalankielisen lehden *Karjal Žurnualu* julkaisemisen aloittamisen toukokuussa 2011. (Karjalan kielen seura.) *Karjal Žurnualu* ilmestyy myös verkkolehtenä osoitteessa <http://verkolehti.karjal.fi>, jonne päivitetään karjalan kieleen liittyviä uutisia ja muita kirjoituksia useammin kuin painettu lehti ilmestyy.

4.7. Muut kielet

Perustuslain (731/1999) 17 §:n mukaan kansalliskielten suomen ja ruotsin, saamen, romanin sekä viittomakielen lisäksi myös muilla ryhmillä, kuten esimerkiksi maahanmuuttajilla, on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Maahanmuuttajien kielellisiin oikeuksiin liittyy lisäksi pyrkimys kotoutumisen edistämiseen, jonka tavoitteena on parantaa maahanmuuttajan mahdollisuuksia osallistua yhdenvertaisena jäsenenä yhteiskunnan toimintaan. Tämän vuoksi maahanmuuttajien kielellisiin oikeuksiin kuuluvat käännös- ja tulkkauspalveluiden sekä oman äidinkielen opetuksen lisäksi oikeus oppia kansalliskieltä suomea tai ruotsia. Kouluissa järjestetään maahanmuuttajaoppilaille oman äidinkielen opetusta sekä suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta. Maahanmuuttajaoppilaille voidaan järjestää myös muuta opetusta tukevia opintoja sekä peruskouluun tai ammatillisiin opintoihin valmistavaa opetusta, johon sisältyy suomen tai ruotsin opintoja. Aikuisille maahanmuuttajille järjestetään kotoutumiskoulutusta, johon kuuluu suomen tai ruotsin opetusta.

Maahanmuuttajien oman äidinkielen opetusta alettiin antaa Suomessa 1970-luvulla pakolaisoppilaille (Ikonen 2007:41). Tuolloin opetuksesta käytettiin nimeä *kotikielen opetus* (Latomaa 2007:36). Termistä kotikielen opetus luovuttiin vuonna 1987, jolloin Opetusministeriön työryhmä esitti, että muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien lasten oman kielen opetusta tulisi nimittää *vieraskielisten lasten äidinkielen opetuksiksi*. Työryhmän mukaan nimitys kotikieli oli eriarvoistava, sillä kotikielellä ei ollut samanlaista statusta eikä siihen liitetty samanlaisia positiivisia mielikuvia kuin äidinkieleen. (id.:36–37.) Vuodesta 1987 saakka oman äidinkielen opiskelu on ollut mahdollista kaikille maahanmuuttajaoppilaille maahantulon syystä riippumatta (Ikonen 2007:41). Nykyään opetussuunnitelman perusteissa käytetään nimitystä *maahanmuuttajien äidinkielen opetus* (Latomaa 2007:37). Lainsäädännössä käytetään nimitystä *vieraskielisten oppilaiden äidinkielen opetus*.

Maahanmuuttajien äidinkielen opetus on perusopetusta täydentävää opetusta ja sen oppimäärä ei vastaa laajuudeltaan äidinkielen ja kirjallisuuden oppimäärää. Maahanmuuttajien äidinkielen opetuksen järjestäminen on kunnille vapaaehtoista ja kunnat voivat hakea sen järjestämiseen valtiolta erillistä tukea. Valtionavustuksen saamisen ehtona on, että opetusryhmän koon tulee olla lukukauden alkaessa vähintään neljä oppilasta. Valtionavustusta maksetaan enintään kahdesta viikkotunnista. (Kuusela ym. 2008:24.) Opetusryhmässä saattaa olla monen eri luokka-asteen oppilaita, ja myös oppilaiden kielen osaamisen tasot vaihtelevat. Opetusryhmässä voi olla myös ulkomailta muuttaneita suomalaisoppilaita. Oppitunnit on järjestetty kouluissa virallisen tuntikehyksen ulkopuolella ja opetukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Opetukseen

osallistuvien oppilaiden koulupäivät venyvät usein pitkiksi ja opetukseen osallistuminen saattaa vaatia useamman koulun yhteisten opetusryhmien takia kuljetuksia toiseen kouluun. Nämä seikat vähentävät oppilaiden kiinnostusta osallistua oman kielen opetukseen. (Youssef 2007:369–371.) Yleisimmät syyt, miksi maahanmuuttajien äidinkielen opetusta ei järjestetty, olivat opettajan puute tai oppilaiden liian vähäinen määrä (Kuusela ym. 2008:24).

Alla olevassa taulukossa on esitetty suurimmat kieliryhmät maahanmuuttajien oman äidinkielen opetuksessa vuonna 2010. Kielet ovat pääosin samoja kuin 3. luvun puhujamäärätaulukossa suomen ja ruotsin jälkeen, mutta kielten järjestys ei ole sama. Venäjän paikka listan kärjessä on odotuksenmukainen, mutta muilta osin maahanmuuttajien oman äidinkielen opetuksessa näyttäisivät jotkut pakolaistaustaiset maahanmuuttajaryhmät sijoittuvan opetusta saavien oppilaiden määrässä lähemmäksi listan alkupäätä verrattuna muista syistä maahan tulleisiin.

Kieli	Kevät 2010	Syksy 2010
venäjä	3884	3604
somali	2099	2063
albania	912	952
arabia	1020	901
vietnam	606	596
viro	597	567
kurdi	551	540
persia	358	379
kiina	370	347
englanti	301	274
espanja	261	266
thai	236	247
Yhteensä 54 kieltä	Oppilaita 13 032	Oppilaita 12 566

Taulukko 3. Suurimmat kieliryhmät maahanmuuttajien oman äidinkielen opetuksessa vuonna 2010. Lähde: OPH.

Esiopetusikäiset maahanmuuttajat voivat saada esiopetusta perusopetukseen valmistavana opetuksena, muun esiopetuksen yhteydessä tai niiden yhdistelmänä (OPH 2011:12). Esiopetuksessa suomen tai ruotsin kielen opetusta sai vuonna 2006 noin 50 %

ja oman äidinkielen opetusta vain 10 % maahanmuuttajataustaisista oppilaista (Kuusela ym. 2008:21). Annetun oman äidinkielen opetuksen määrän alhaisuuteen vaikuttaa todennäköisesti se, että toisissa kunnissa varhaiskasvatus ja esiopetus kuuluvat sosiaalitoimen alaisuuteen ja toisissa kunnissa opetustoimen alaisuuteen. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöllä ei ole samanlaista järjestelmää oman äidinkielen opetukseen kuin opetus- ja kulttuuriministeriöllä. (Pöyhönen ym. 2010:110.)

Oman äidinkielen opetus on vähäistä ammatillisessa opetuksessa ja sitä annetaan vain joillakin paikkakunnilla (Kuusela ym. 2008:28, Pöyhönen ym. 2010:110). Ammatillisen opetuksen järjestäjillä ei ole velvollisuutta antaa oman äidinkielen opetusta eikä opetuksen määristä ei ole myöskään saatavilla tilastoja (OPH 2011:20).

Perusopetukseen valmistava opetus on tarkoitettu niille maahanmuuttajaoppilaille, joilla ei ole tarvittavia suomen tai ruotsin kielen taitoja opetukseen perusopetuksen ryhmässä osallistumista varten. Valmistavaa opetusta annetaan tavallisesti yhden lukuvuoden ajan perusopetuksen oppiaineissa sovelletun perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan. Opetuksen aikana oppilaat integroidaan ikäänsä vastaaviin suomen- tai ruotsinkielisiin perusopetuksen ryhmiin. Opetusryhmässä voi olla eri-ikäisiä ja oppimisvalmiuksiltaan ja oppimistaustaltaan erilaisia oppilaita. Valmistavalle opetukselle ei ole määrätty vähimmäisryhmäkoko, joten ryhmän voi perustaa vaikka yhdelle maahanmuuttajaoppilalle. Lainsäädäntö ei velvoita valmistavan opetuksen järjestämiseen, joten opetuksen järjestäminen on opetuksen järjestäjän päätettävissä. Kunnille maksetaan valtionosuutena perusopetukseen valmistavasta opetuksesta perusopetuksen yksikköhinta kaksinkertaisena. (OPH 2011:11–12.) Kuntien on mahdollista hakea avustusta maahanmuuttajaoppilaiden tukiopetuksen järjestämiseen. Tukiopetusta voidaan antaa koulun opetuskielen lisäksi myös oppilaan omalla äidinkielellä. (OPH 2011:14.)

Suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetus on tarkoitettu oppilaille, joiden äidinkieli ei ole suomi, ruotsi tai saame ja joiden suomen tai ruotsin osaaminen ei ole äidinkielen veroista kaikilla kielitaidon osa-alueilla. Maahanmuuttajaoppilaiden oman äidinkielen opetuksen tavoin suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetuksella ei ole vakiintunutta asemaa ja sen järjestäminen vaihtelee suuresti kunnittain. Opetuksen järjestäjällä ei ole myöskään velvollisuutta järjestää suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta. Suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetus on tarkoitettu järjestettäväksi joko koulun normaalista valtionosuudesta osana koulun muuta opetusta tai erillisellä

valtionavustuksella koulun tukiopetukseen varatuista resursseista. Maahanmuuttajaoppilaan tukiopetukseen on mahdollista hakea valtionavustusta siihen saakka, kun oppilas on osallistunut opetukseen enintään 6 vuotta. Opetuksen järjestäjät saavat myös korotettua valtionosuutta perusopetuksessa opiskelevista vieraskielisistä oppilaista. (OPH 2011:14.)

Noin 12 prosenttia maahanmuuttajaoppilaista saa suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta koko äidinkieli ja kirjallisuus -oppimäärän verran. Tavallisimmin maahanmuuttajaoppilaat osallistuvat osan äidinkieli ja kirjallisuus -oppimäärän tunneista äidinkielen opetukseen ja osan tunneista erilliseen suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetukseen. Lisäksi on arvioitu, että noin neljäsosa maahanmuuttajaoppilaista ei saa ollenkaan erillistä suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta. Syitä olla järjestämättä erillistä suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta on kouluilla resurssipula sekä se, että oppilaiden suomen kielen taidot ovat niin hyvät, että he voivat osallistua suomen tai ruotsin äidinkielen opetukseen. Ruotsi toisena kielenä -opetusta annetaan erillisessä ryhmässä lähinnä vastaanottokeskuspaikkakunnilla, joissa maahanmuuttajaoppilaille järjestetään perusopetukseen valmistavaa opetusta. Ruotsinkielisillä ja kaksikielisillä paikkakunnilla valtaosa maahanmuuttajaoppilaista (72 %) ei saa ollenkaan ruotsi toisena kielenä -opetusta ja osallistuu ainoastaan ruotsi äidinkielenä -opetukseen. Joillakin paikkakunnilla yksittäiset oppilaat saavat opetusta yhdistetyn ruotsi äidinkielenä ja ruotsi toisena kielenä -mallin mukaan. Ruotsi toisena kielenä -opetusta voidaan antaa myös tukiopetuksessa. (OPH 2011:14.)

Muiden kielten kuin kansalliskielten ja saamen käyttämisestä sekä tulkkaus- ja käännöspalveluiden tarpeesta viranomaisissa ja oikeuslaitoksessa ei ole tehty kattavia selvityksiä, mutta on käynyt ilmi, ettei tulkkaus- ja käännöspalveluiden järjestäminen toteudu aina lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Maahanmuuttajat tarvitsevat tulkkaus- ja käännöspalveluita, omakielistä tiedotusmateriaalia ja omakielisiä palveluja erityisesti maahantulon alkuvaiheen palvelutilanteissa. Jotkut maahanmuuttajat eivät esimerkiksi iän vuoksi kykene oppimaan kansalliskieliä riittävän hyvin selviytyäkseen asioinnista omatoimisesti, joten he tarvitsevat tulkkaus- ja käännöspalveluja alkuvaiheen jälkeenkin. Tulkkaus- ja käännöspalveluita annetaan Kertomuksen 2006 mukaan noin 70 kielellä. Erityisesti harvinaisia kieliä äidinkielenään puhuvista tulkeista, joilla on vaativien mm. sosiaali- ja terveydenhuollon asiakaspalvelutilanteiden edellyttämä kielitaito, on pulaa. Terveydenhuollossa on myös puutetta naispuolisista

tulkeista. Lisäksi tulkkaus- ja käännöspalveluiden toteutumista vaikeuttavat viranomaisten liian pienet määrärahat. Tulkkausta on toisinaan järjestetty jollakin muulla asiakkaan osaamalla kielellä, kuten englanniksi tai ranskaksi. Sosiaali- ja terveydenhuollossa pakolaisperusteisen oleskeluluvan saaneet saavat kohtuullisesti tulkkauspalveluita, kun taas muut maahanmuuttajat joutuvat usein turvautumaan puolison, lasten, sukulaisten ja ystävien apuun. (OM 2006:62–64.)

Maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseksi tärkeitä oikeuksia kielellisiin palveluihin ovat oikeus tulkkaukseen kotoutumisen alkukartoituksessa ja kotoutumisen edistämiseen sisältyvässä ohjauksessa ja neuvonnassa sekä kotoutumiskoulutukseen sisältyvä suomen tai ruotsin kielen opetus. Vaikka maahanmuuttajan oman äidinkielen säilyttämisen tukeminen on mainittu kotoutumisen tavoitteeksi lain kotoutumisen edistämisestä 3 §:ssä, kotoutumiskoulutukseen ei sisälly oman äidinkielen opiskelun tukemista, vaan se jää yksilön omalle vastuulle (Pöyhönen ym. 2010:75).

Lain Yleisradio Oy:stä (1380/1993) 7 §:n mukaan yhtiön ohjelmatoiminnan tulee tuottaa palveluja soveltuvin osin myös maan muiden kieliryhmien kuin suomen, ruotsin, saamen, romanin ja viittomakielellä. YLE:llä on englannin- ja venäjänkieliset toimitukset, jotka tuottavat päivittäin uutisia englannin ja venäjän kielillä. Uutisia lähetetään radiossa pääkaupunkiseudulla kuuluvalla YLE Mondo -kanavalla ja ne ovat lisäksi kuultavissa internetissä sekä digi-tv:n kautta. Englanninkieliset uutiset lähetetään myös päivittäin YLE 1 -kanavalla ja venäjänkieliset uutiset kolme kertaa päivässä YLE Puhe -kanavalla. Suomessa tuotettujen englannin- ja venäjänkielisten uutisten lisäksi YLE Mondo -kanavalla edelleenlähetetään useiden ulkomaisten radiokanavien ohjelmia eri kielillä sekä lähetetään maahanmuuttajille tarkoitettuja uutisia selkosuomeksi. (YLE News, YLE Novosti po-russki, YLE.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää vuosittain avustusta maahanmuuttajien ja muiden kansallisten vähemmistöjen oman kulttuuritoiminnan tukemiseen. Lisäksi saman avustuksen piiriin kuuluu rasminvastainen työ ja maahanmuuttajien kotoutumista taiteen ja kulttuurin avulla edistävä työ. Avustusta voivat saada maahanmuuttajien ja kansallisten vähemmistöjen kuten romanien omat yhdistykset ja työryhmät. Saamenkielisen kulttuurin tukemiseen ja saamelaisjärjestöjen toimintaan osoitetaan erillinen määräraha saamelaisjärjestöjen kautta jaettavaksi. Vuonna 2012 avustusta jaettiin yhteensä 650 000 euroa ja avustuksen saajien joukossa oli runsaasti eri maahanmuuttajaryhmien järjestöjä, kuten esimerkiksi somaliyhdistyksiä. Osa jaetuista

avustuksista oli suunnattu selkeästi jonkin kielen edistämiseen: Helsingin juutalainen seurakunta sai tukea heprean kielen opetusohjelmaan, Arabialais-suomalaisten perheiden yhdistys arabian kielen kerhotoimintaan ja Eesti Lastering -järjestö vironkielisten lasten päivätoimintaan. Lisäksi tukea saivat mm. venäjänkielinen kirjallisuus- ja kulttuurilehti *LiteraruS* sekä Spektr Kustannus Oy venäjänkielisten tieto- ja tapahtumasivujen toimittamiseen *Spektr*-lehdessä. (OPM.)

5. Kielellisten oikeuksien merkitys uhanalaisten kielten elvytyksessä

Ihmisten käyttäytyminen on olennainen tekijä uhanalaisen kielen elvytyksen onnistumisessa, sillä hyväkään asema lainsäädännössä ei voi pelastaa uhanalaista kieltä, jos sillä ei ole puhujia, jotka käyttävät kieltä. Jotta puhujat pystyisivät käyttämään kieltään, tulee seuraavien kolmen ehdon toteutua: puhujilla tulee olla 1) riittävä kielellinen kompetenssi, 2) mahdollisuudet käyttää kieltä, 3) halukkuus käyttää kieltä. (Grin 2003:43.) Kielipolitiikalla voidaan vaikuttaa kielenopetukseen ja sitä kautta puhujien kielellisen kompetenssin kehittymiseen sekä luoda joitakin mahdollisuuksia kielen julkiselle käytölle esimerkiksi hallinnon ja opetuksen piirissä sekä tiedotusvälineissä. Kielipolitiikalla voidaan myös luoda edellytyksiä kielen käytölle tukemalla kielenhuoltoa ja -tutkimusta sekä mm. opetukseen tarkoitettujen vähemmistökielisten materiaalien valmistusta. Puhujien halukkuuteen käyttää kieltä on sen sijaan vaikeampaa vaikuttaa ja vaikuttaminen onnistuu kielipolitiikan avulla lähinnä epäsuoraan parantamalla uhanalaisen kielen asemaa ja luomalla kielelle uusia käyttötilanteita. Kielen parempi asema ja uudet käyttötilanteet vaikuttavat kielen puhujien asenteisiin omaa kieltään kohtaan. Puhujien asenteet vaikuttavat heidän tekemiinsä kielellisiin valintoihin.

Mäki (2007:279) toteaa, että ”kielen elinvoimaisuutta voidaan turvata lainsäädännöllä vain tiettyyn pisteeseen asti”. Tämä piste näyttäisi löytyvän kielenkäyttäjien valinnoista, sillä mitä yksityisempää kielen käyttö on, sitä vähemmän siihen voidaan lainsäädännöllä vaikuttaa. Julkisessakin käytössä voidaan järjestää vain mahdollisuuksia käyttää kieltä. Valinnan enemmistö- ja vähemmistökielen käytön välillä tekevät lopulta puhujat itse. Koska vähemmistökielen puhujat ovat yleensä kaksikielisiä, heidän täytyy valita kulloinkin käytettävä kieli niissä tilanteissa, joissa molempien kielten käyttö olisi mahdollista (Grin 2003:43). Jos vähemmistökielen

käyttö ei ole mahdollista kaikilla käyttöaloilla, vähemmistökielen puhujat valitsevat helposti enemmistökielen käytön myös niillä käyttöaloilla, joilla vähemmistökielen käyttö olisi mahdollista.

Vähemmistökielen puhujien asenteet omaa kieltään kohtaan ovat olennaisia uhanalaisen kielen säilymisessä. Käsittelin asenteiden merkitystä uhanalaisen kielen elvytyksessä aikaisemmin luvussa 2.2.2. Positiiviset asenteet eivät kuitenkaan välttämättä aina riitä synnyttämään halukkuutta käyttää kieltä eivätkä ”korreloi kielenvalinnan ja aktiivisen toiminnan kanssa” (Pasanen 2008:55–56). Uhanalaisen kielen puhujat saattavat suhtautua positiivisesti kieleensä ja sen elvytykseen, mutta eivät silti esimerkiksi puhu kieltä lapsilleen tai muuten edistä sen elpymistä (id.:49). Usein ihmiset eivät näe omien valintojensa merkitystä laajemmassa mittakaavassa, kuten Pasanen (2003:27–28) toteaa karjalan kielen tilanteesta Karjalassa: ”Kielen katoamista ei mielletä konkreettiseksi uhaksi, koska siitä ei koidu konkreettista vahinkoa kellekään. Kielen lisäksi koko karjalaisten kulttuuri ja ajattelutapa ovat vaarassa hävitä, mutta yksittäinen kielenpuhujia ei tunnu näkevän sillä yhteyttä omiin kielenvalintoihinsa.” Uhanalaisen kielen elvytys ei onnistu, jos se jää vain pienen aktivistijoukon keskuuteen eikä etene laajemmalle puhujayhteisöön (Pasanen 2008:50).

Sekä saamen, romanin että karjalan kielen kohdalla yksi merkittävä kysymys on, miten kielen käyttöä kodeissa saataisiin lisättyä. Toisaalta merkittävä kysymys on myös se, että onko lasten vanhempien sukupolvessa jäljellä kieltä niin hyvin osaavia henkilöitä, että kielen välittäminen lapsille ylipäättään on mahdollista. Se, valitsevatko vanhemmat kotikieleksi vähemmistö- vai enemmistökielen, riippuu suuresti määrin kielten asemasta yhteiskunnassa ja kielellisistä oikeuksista (Lindgren 2000a:239). Sama pätee myös tilanteessa, jossa toisen vanhemman äidinkieli on vähemmistökieli ja toisen enemmistökieli.

Tarkasteluni kohteena oleville Suomessa puhuttaville uhanalaisille kielille saamelle, romanille, karjalalle ja suomenruotsalaiselle viittomakielelle sekä tässä asiassa selkeästi myös suomalaiselle viittomakielelle yhdistävä tekijä on perinteisesti ollut heikko asema yhteiskunnassa ja kielellisten oikeuksien puute. Kielten stigmatisoitumisesta on kaikkien näiden kielten osalta runsaasti esimerkkejä kirjallisuudessa: saamen osalta jo aiemmin mainitsemani Aikio (1988:136) ja Lindgren (2000a:196–199), romanikielen Åkerlund (2002:127), viittomakielen Jokinen (2002:68) ja karjalan kielen Jeskanen (2005:251–254). Näissä esimerkeissä toistuvat samat teemat:

pakkosulauttaminen, vähemmistökielen puhumisen tai viittomisen kieltäminen, häpeä, pilkkaaminen, eriarvoisuuden tunne, vähemmistökielen puhumisen välttäminen julkisesti ja jopa yksityisesti. Mayn (2006:259) mukaan kaikkein uhanalaisimpia kieliä puhuvat ne vähemmistöryhmät, jotka ovat muutenkin kaikkein heikoimmassa asemassa yhteiskunnallisesti ja poliittisesti. Uhanalaisen kielen elvytyksen tulisikin lähteä kielen aseman parantamisesta ja pyrkiä vaikuttamaan sen avulla puhujien arvostukseen omaa kieltään kohtaan.

Uhanalaisen kielen puhujien asenteisiin voidaan pyrkiä vaikuttamaan kielen aseman parantamisen ja uusien kielen käyttömahdollisuuksien luomisen lisäksi tiedotuksella. Tiedotuksella on tärkeä merkitys sekä vähemmistön itsensä että enemmistön asenteisiin vaikuttamisessa. Ensinnäkin jos vähemmistön asema on heikko tai sitä luullaan jonkin toisen kieliryhmän osaksi, sekä vähemmistö itse että enemmistö tarvitsevat tiedotusta vähemmistön ja sen kielen olemassaolosta. Näin on esimerkiksi karjalan kielen ja suomenruotsalaisen viittomakielen kohdalla, sillä niitä on pitkään pidetty virallisella tasolla murteina eikä erillisinä kielinä. Karjalan kieli on ollut viime vuosina aikaisempaa enemmän esillä tiedotusvälineissä, jonka seurauksena yleinen tietoisuus vaikuttaa lisääntyneen siitä, että karjalan kieli on erillinen kieli ja sen puhujia on myös Suomessa. Myös suomenruotsalaista viittomakieltä pidetään nykyään erillisenä kielenä valtiovallan tasolla (ks. esim. kansalaisuuslain 359/2003 13 §). Vaikka vähemmistö itse pitäisikin omaa kieltään erillisenä kielenä, kielen aseman oleminen esillä tiedotusvälineissä nostaa vähemmistön arvostusta omaa kieltään kohtaan. Toiseksi vähemmistö tarvitsee tietoa kielensä uhanalaisuudesta ja siitä, että kieli on vaarassa kuolla, jos puhujat itse eivät osallistu aktiivisesti kielen elvytykseen. Tällainen tiedotus on hyödyllistä tilanteessa, jossa puhujat itse eivät ymmärrä kielensä tilanteen vakavuutta. He saattavat ajatella, että kieli on vielä täysin elinvoimainen, vaikka he itse eivät osaakaan puhua sitä. Lisäksi tarvitaan myös tietoa kielen elvytyksestä, jotta uhanalaisen kielen puhujat saataisiin osallistumaan kielen elvyttämiseksi järjestettyyn toimintaan, kuten tuomaan lapsiaan kielipesiin. Romanikielen elvytysprojekti on hyvä esimerkki puhujien asenteisiin vaikuttamisesta tiedotuksen avulla. Myös kaksikielisyydestä ja oman äidinkielen merkityksestä tiedottaminen on hyödyllistä etenkin pienten lasten vanhemmille, jotka vielä miettivät, millä kielellä lapsi menee päivähoitoon tai millä kielellä lapsi saa opetusta tai äidinkielen opetusta koulussa (OPM 2012:63, Tandefelt 2003:ix).

Kielisuunnittelun eri toimijoiden välinen yhteistyö on tärkeää uhanalaisen kielen elvytyksessä. Olthuis (2003:570–571) pitää uhanalaisen kielen elvytyksessä tärkeänä kielensäilyttäjien ketjun rakentamista, sillä kielen säilymistä edistävät tekijät löytyvät kielen puhujien arkipäivästä. Kielensäilyttäjien ketjun osia ovat koti ja suku, päiväkotia, koulu sekä yhteiskunta. Ketjun eri osien saumaton yhteistyö on tärkeää, joten elvytyksessä tulisi vahvistaa ketjun kaikkia osia. Jos kielensäilyttäjien ketju päästetään katkeamaan, se vie kielen ja kulttuurin mukanaan vajaan sadassa vuodessa (Olthuis 2003:572). Myös Pasasen (2003:108) mukaan olennaista on nähdä elvytysprosessi kokonaisuutena. Yksittäisen tekijän, kuten Pasasen pro gradu -tutkielmassaan (2003) tarkasteleman kielipesän vaikutukset uhkaavat jäädä vähäisiksi ilman perheiden, yhteisön, koulun ja enemmistön tukea. Pyölin (2007:162–163) mukaan karjalan kielen elvytyksessä tulisi kiinnittää enemmän huomiota eri tason toimijoiden voimien kokoamiseen yhteen, sillä aktiivinen ruohonjuuritason ja akateeminen maailma eivät aina välttämättä kohtaavat käytännön tasolla. Kielen elvytyksessä tarvitaan sekä kielenpuhujien ja harrastajien innostuneisuutta että tutkijoiden tietoa ja osaamista.

5.1. Lainsäädännön vaikutus kielen käyttöaloihin

Esitän seuraavaksi yhteenvedon lainsäädännön mahdollistamasta saamen, romanin, karjalan kielen ja suomenruotsalaisen viittomakielen julkisesta käytöstä ja sellaisista uhanalaisen kielen elvytykselle tärkeistä kielen käyttöaloista, joihin on mahdollista vaikuttaa lainsäädännöllä ja valtion taloudellisella tuella. Tarkoituksena on tarkastella Suomessa puhuttavien uhanalaisten kielten tilannetta kunkin kielen käyttöalan osalta sekä arvioida kunkin kielen käyttöalan mahdollisuuksia uhanalaisen kielen elvytyksessä.

5.1.1. Julkiset palvelut

Saamen kielilaissa (1086/2003) säädetään saamenkielisten oikeudesta käyttää omaa kieltään valtion tai kunnan viranomaisissa asioidessaan saamelaisien kotiseutualueella sekä joissakin viranomaisissa saamelaisien kotiseutualan ulkopuolella. Saamen kielen käyttämisestä julkisissa palveluissa on säädöksiä myös muussa lainsäädännössä. Saamen kielellä on kuitenkin heikko asema sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevassa lainsäädännössä. Sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisissa sovelletaan saamen kielilakia ja saamenkielisellä asiakkaalla ja potilaalla on saamen kielilain mukaan

oikeus käyttää omaa kieltään asioidessaan kyseisissä viranomaisissa (Näkkäljärvi 2008:31). Saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja tuetaan erillisellä valtionavustuksella, jota jaetaan kunnille saamelaiskäräjien kautta. Saamelaisten kielelliset oikeudet eivät usein toteudu julkisissa palveluissa saamenkielentaitoisen henkilökunnan puutteen takia. Inarinsaamen- ja koltansaamenkieliset palvelut toteutuvat erityisen heikosti, koska kyseisiä kieliä osaavaa henkilökuntaa on niin vähän.

Laissa vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (133/2010) säädetään viittomakielisten oikeudesta Kansaneläkelaitoksen järjestämään tulkkauspalveluun. Suomenruotsalaisten viittomakielisten oikeus tulkkauspalveluun ei kuitenkaan toteudu, koska suomenruotsalaisen viittomakielen tulkiksi ei voi opiskella missään oppilaitoksessa eikä tulkkeja näin ollen ole. Romanikielillä ja karjalankielillä ei ole mahdollista saada julkisia palveluja omalla kielellä. Jos romanikielinen tai karjalankielinen henkilö ei osaa suomen (tai ruotsin) kieltä, hänellä on kuitenkin hallintolain (434/2003) ja hallintolainkäyttölain (586/1996) mukaan oikeus kääntämiseen ja tulkkaukseen asiassa, joka on tullut vireille viranomaisen aloitteesta. Tämä sama oikeus on tosin kaikilla muillakin kieliryhmillä kuten maahanmuuttajilla.

5.1.2. Päiväkoti ja koulu

Lasten kielenoppimisen lisääminen kielipesien, päiväkodin ja kouluopetuksen avulla ei tee vielä kielestä elinvoimaista käytössä olevaa kieltä. Päiväkoti ja koulu eivät saisi korvata kotia lasten kielen ensisijaisena oppimisaikana. Uhanalaisen kielen elvytyksessä päiväkodilla ja koululla on merkitystä ensisijaisesti tukemassa kotona tapahtuvaa kielenoppimista sekä parantamassa kielen arvostusta. Uhanalaisen kielen opettaminen koulussa mahdollistaa lukutaidon oppimisen kyseisellä kielellä, luo kielelle uusia käyttötilanteita ja synnyttää tarpeen sanaston kehittämiseksi, jotta kieltä voitaisiin käyttää opetettavien aineiden tunneilla ja oppikirjoissa. Olthuisin (2003:575) mukaan inarinsaamenkielisen kouluopetuksen alkamisen seurauksena inarinsaamen kielelle luotiin oppikirjoja varten biologian ja maantieteen sanastot. Myös muiden oppiaineiden sanastoja on luotu ja vakiinnutettu tarpeen mukaan. Tilanteessa, jossa vanhempien vähemmistökielen osaaminen on heikko tai olematon, lapsilla voi olla mahdollisuus oppia kieltä koulussa tai kielipesässä. Tällöin tulee kiinnittää huomiota siihen, ettei kieli jää pelkästään oppitunneille, vaan kielen käytölle tulee löytyä tilanteita myös koulun ulkopuolelta. Lasten motivoiminen käyttämään kieltä kielipesän ja koulun ulkopuolella

on tärkeää, sillä enemmistökielisen kulttuurin ympäröimänä eläville kaksikielisille lapsille ja nuorille enemmistökielen käyttäminen on luontevampaa. Maggan ja Skutnabb-Kankaan (2003:48) mukaan vähemmistökieli tarvitsee aina enemmän tukea kuin enemmistökieli. Esimerkiksi vähemmistökielinen koulutus ei estä enemmistökielen oppimista kunnolla, koska enemmistökieli saa joka tapauksessa tukea ympäröivästä yhteiskunnasta. Kielten tasa-arvo ei tarkoita sitä, että molemmille kielille tulisi antaa sama määrä aikaa ja resursseja.

Kielipesätoiminta eroaa tavallisesta vähemmistökielisten lasten lakisääteisestä päivähoidosta tai kouluopetuksesta, koska sen tavoitteena on uhanalaisen vähemmistökielen elvytys. Inarinsaamen kielipesistä saadut kokemukset kertovat kielipesätoiminnan mahdollisuuksista, sillä kielipesätoiminnalla on ollut monenlaisia seurauksia inarinsaamen elvytyksessä koko puhujayhteisön kannalta. Kielipesätoiminnan ansiosta inarinsaame on saanut uuden kieltä osaavan nuorten puhujien joukon, mikä synnytti tarpeen inarinsaamenkieliselle kouluopetukselle. Olthuisin mukaan (2003:572) kielipesätoiminnan jatkuminen on myös edellytys inarinsaamenkielisen kouluopetuksen säilymiselle. Kielipesätoiminta on parantanut inarinsaamen kielen arvostusta ja muutamat perheet ovat kielipesän ja inarinsaamen kouluopetuksen seurauksena alkaneet puhua lapsilleen inarinsaamea (Pasanen 2008:62). Inarinsaamen kielipesä on vaikuttanut myös aikuisten halukkuuteen oppia inarinsaamen kieltä, jonka seurauksena aikuisten inarinsaamen opiskelumahdollisuuksia on kehitetty. Kielipesätoiminnan vahvuutena onkin parhaimmillaan, että se voi lisätä puhujayhteisön kiinnostusta omaa kieltään kohtaan ja tuoda kielen olemassaoloa näkyvämmäksi myös valtaväestölle. Tällainen vaikutus on varmasti omalta osaltaan myös romanikielen kielikerhoilla ja -pesillä sekä karjalan kielen kielipesällä, mikäli toiminta saadaan vakiinnutettua pysyväksi. Karjalan kielen kielipesä saattaisi myös mahdollistaa karjalan kielen opetuksen aloittamisen koulussa. Karjalan kieltä voitaisiin opettaa kielipesässä olleille lapsille koulussa esimerkiksi toisena äidinkielenä samalla tavoin kuin saamelaisoppilaille, joiden äidinkielen oppimäärä on alakoulussa jaettu saamen ja suomen kielten kesken.

Oman kielen opetus on kielellinen oikeus, jonka toteutumisessa on sekä saamelaisten että romanien kohdalla huomattavia puutteita. Puute oppimateriaaleista ja opettajista vaikeuttaa sekä saamelaiskielten että romanikielen opetusta. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisen saamenopetuksen ja romanikielen opetuksen

järjestämisestä täydentävänä opetuksena maahanmuuttajien oman kielen opetuksen tavoin seuraa opetuksen heikompi asema koulussa. Oppilaille tämä tarkoittaa usein pitempiä koulupäiviä, koska saamen ja romanin opetus on järjestetty perinteisesti usein varsinaisen tuntikehyksen ulkopuolella, sekä kuljetuksia toiseen kouluun, mikäli opetusryhmä on järjestetty yhdessä toisen koulun kanssa. Nämä seikat vähentävät oppilaiden halukkuutta osallistua oman kielen opetukseen. Nykyään vuoden 2010 alusta voimaan tulleella opetusministeriön asetuksella (1777/2009) säädettävän vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden oman äidinkielen opetuksen tulee olla sijoitettuna oppilaiden työjärjestykseen ja järjestää työpäivän aikana. Tarkastelemistani selvityksistä (OPM 2012 ja Rajala ym. 2011) ei käy ilmi, onko asetus muuttanut tilannetta. Toisaalta asetuksen voimaantulosta on vielä sen verran vähän aikaa, että voi olla liian aikaista tehdä asiasta johtopäätöksiä. Sen sijaan opetusryhmän minimikoon lasku kahteen niissä tilanteissa, jos kunnassa ei ole neljää saamenkielistä tai romanikielistä oppilasta, on lisännyt ainakin romanikielen opetusta saavien oppilaiden määrää (id.:66).

Suurin ongelma saamen kielen opetuksessa on se, että saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolinen opetus tavoittaa vain pienen osan kotiseutualueen ulkopuolella asuvista saamelaislapsista. Sekä saamelaisalueen ulkopuolista saamenopetusta että romanikielen opetusta tulisi kehittää siten, että opetus tavoittaisi kohderyhmänsä yhä paremmin. Tämä vaatii koulun ja kodin välisen yhteistyön ja tiedottamisen parantamista, sillä vanhemmat eivät usein ole tietoisia lastensa mahdollisuudesta saada oman kielen opetusta koulussa eivätkä sen vuoksi osaa vaatia opetusta lapsilleen. Saamen kielen elvytysohjelman laatinut työryhmä (OPM 2012:58–59) esittää saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisen saamen kielen opetuksen lisäämiseksi virtuaaliopetuksen kehittämistä ja lainsäädännön muuttamista siten, että kokoaikaisen saamen kielen opettajan palkkaaminen olisi mahdollista saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella niissä kunnissa, joissa on huomattava saamelaisväestö. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisen saamenopetuksen ja romanikielen opetuksen viikkotuntimäärä on myös liian alhainen kielen elvytyksen kannalta, sillä pari tuntia kielen opetusta viikossa ei riitä kielen oppimiseen kunnolla. Pasasen (2008:67) mukaan kieli voi siirtyä koulun kautta uusille puhujille, jos vähemmistökieli on kouluissa opetuksen kielenä tai sitä on mahdollista oppia kielikylpyopetuksessa.

Saamelaisten kotiseutualueen saamen kielen opetuksessa ongelmallista on, että

oppilaiden oikeus osallistua saamenkieliseen opetukseen on rajattu vain äidinkieleltään saamenkielisiin oppilaisiin. Kouluopetus ei edistä kielen elvytystä, jos saamelaisperheiden suomen kieltä äidinkielenään puhuville lapsille, ja kuten kielipesissä myös suomalaisten perheiden lapsille, ei tarjota mahdollisuutta kielikylpyopetukseen koulun alaluokilla. Kielikylpyopetus parantaisi kielipesien ohella lasten mahdollisuuksia oppia saamen kieli kodin ulkopuolella. Saamen kielen elvytysohjelman toimenpide-ehdotuksissa (OPM 2012:59) tuodaan esille idea saame toisena kielenä -oppimäärän luomisesta oppilaille, joiden saamen kielen taito ei ole äidinkielen veroinen ja jotka ovat tähän mennessä osallistuneet saamen vieraan kielen opetukseen. Saame toisena kielenä -oppimäärän oheen voisi liittää myös saamenkielistä opetusta joissakin oppiaineissa, jolloin kyseisestä opetuksesta muodostuisi suunnitelmallinen kielenelvytysväylä perusopetukseen.

Elvytyksen edistämiseksi ja saamen kielen aseman tukemiseksi tulisi lisätä saamenkielisen opetuksen määrää saamelaisten kotiseutualueella erityisesti perusopetuksen ylemmillä luokilla ja lukiossa. Lukiossa saamenkielisen opetuksen lisääminen ei kuitenkaan onnistu niin kauan kuin ylioppilastutkinnossa ei ole mahdollista suorittaa saamen kielen äidinkielen ja vieraan kielen kokeiden lisäksi muita kokeita saamen kielellä. Pasanen (2003:31) kuvaa Karjalassa puhuttavan karjalan kielen esimerkin kautta vaaraa, joka uhkaa silloin, kun vähemmistökieltä opetetaan korkeintaan muutama tunti viikossa:

”Karjalan kielen minimaalinen huomioiminen luo *illusion* kielen tukemisesta, eikä illusion takaa osata tai haluta nähdä totuutta: tunti, tai edes muutama tunti viikossa ei takaa minkäänlaista karjalan kielen taitoa lapsille, joiden kotona puhutaan yleensä pelkkää venäjää. Kielen kokonaan tukematta jättäminen sitä vastoin olisi selvä epäkohta ja saattaisi havahduttaa ihmiset ennemmin tai myöhemmin.”

Saamelaisalueen ulkopuolisessa saamenopetuksessa ja romanikielen opetuksessa tulisi pyrkiä järjestämään edes se kaksi tuntia kielenopetusta viikossa mahdollisimman monelle saamelais- ja romanioppilaalle. Muutaman viikkotunnin kielenopetus on parempi kuin ei lainkaan opetusta, sillä vähemmistökielen läsnäolo koulujärjestelmässä vaikuttaa positiivisesti kielen arvostukseen ja saattaa lisätä kiinnostusta kieltä kohtaan. Kielenopetuksen alkaminen on myös merkki kielen parantuneesta yhteiskunnallisesta asemasta.

Suomenruotsalaisen viittomakielen käyttöä päiväkodissa ja koulussa vaikeuttaa vähemmistön pieni koko, vähemmistön sijoittuminen eri puolille Länsi- ja Etelä-Suomen rannikkoseutuja sekä suomenruotsalaista viittomakieltä osaavien

opettajien ja tulkkien puute. Sellaisista koulutusjärjestelyistä, joissa suomenruotsalaiset kuurot lapset ovat integroituina lähikouluunsa tulkin tai viittomakieltä osaavan opettajan avulla, puuttuu kuitenkin suomenruotsalaisen viittomakielen ja viittomakielisen kulttuurin välittymiselle elintärkeä viittomakielinen ympäristö. Suomenruotsalaista viittomakieltä käyttäviä tai tarvitsevia lapsia on arvioitu olevan alle 20 (OM 2011:44), joten kokonaan suomenruotsalaisen viittomakielisen koulutusmuodon järjestäminen on vaikeaa.

5.1.3. Tiedotusvälineet

Tiedotusvälineillä on kielen käyttöalana sekä suuria mahdollisuuksia että suuria haasteita. Kielen käyttöalojen laajentaminen tiedotusvälineisiin eli radioon, televisioon ja sanoma- ja/tai aikakauslehtiin on tärkeä tekijä, joka lisää paitsi kielen käyttöä, myös erityisen paljon kielen arvostusta. Joukkotiedotus on kielen käyttöala, jolla muutosten aikaansaaminen on hidasta, koska radio- ja televisio-ohjelmien tuottaminen ja lähettäminen sekä lehden toimittaminen ja painaminen vaativat huomattavasti resursseja ja siten myös yhteiskunnan tukea. Tuen saaminen puolestaan vaatii päättäjien positiivista asennetta kielen elvytystä kohtaan. Tässä, kuten kaikessa muussakin kielipolitiikassa ja vähemmistökielten tukemisessa, olennainen on kysymys yhteiskunnan resurssien jakamisesta (ks. Grin 2003). Internet on julkaisukanavana edullisempi, mutta laadukkaan sisällön tuottaminen sinnekin vaatii kuitenkin henkilöresursseja.

Internetin mahdollisuudet uhanalaisen kielen elvytyksessä on syytä huomioida, mutta internet ei kykene korvaamaan perinteisempiä tiedotusvälineitä kielen arvostuksen lisäämisessä eikä sen avulla voida saavuttaa varsinkaan iäkkäämpää väestöä. Lisäksi erityinen saamelaisväestöä koskettava ongelma on, että nopeiden tietoliikenneyhteyksien saatavuus saamelaisten kotiseutualueella on toistaiseksi puutteellinen (OPM 2012:47). Internetin mahdollisuuksia kielen elvytyksessä ovat kielenopiskelumateriaalien levittäminen ja hajallaan ja varsinkin eri valtioissa asuvien kielenpuhujien yhteydenpidon helpottaminen. Hyvä esimerkki tällaisesta toiminnasta on karjalan kielen opiskelusivusto opastajat.net, jossa on karjalan kielen opiskelumateriaalia, karjalankielisiä tekstejä kuten esimerkiksi lehtikirjoituksia sekä karjalankielinen keskustelufoorumi. Television mahdollisuuksista uhanalaisen kielen puhujien saavuttamisessa kertoo esimerkiksi se, että jotkut Lindgrenin (2000a:197, 221)

haastattelemista pääkaupunkiseudun saamelaisista kertoivat katsovansa saamelaisia tv-ohjelmia, vaikka eivät millään muulla tavoin seuranneet saamelaista mediaa, lukeneet saamelaista kirjallisuutta tai käyneet saamelaisissa kulttuuritapahtumissa.

Joukkotiedotuksen alalla on kaikkien Suomessa puhuttavien uhanalaisten kielten kohdalla puutteita. Saamelaiskielten osalta suurin puute on, että pohjoissaamen kielellä ei ilmesty yhtään sanomalehteä. Televisioon kaivattaisiin myös enemmän saamenkielistä ohjelmaa. Televisioon ja radioon tulisi saada enemmän ohjelmaa romanikielellä viikoittaisen 15-minuuttisen radio-ohjelman lisäksi. Karjalan kielelle tulisi saada oma radio-ohjelma. Karjalan kielen seura on käynyt neuvotteluja YLE:n kanssa karjalankielisen viikoittaisen radio-ohjelman aloittamisesta (Sarhimaa 2011:7). Myös viittomakielellä tulisi olla televisiossa uutisten lisäksi muutakin ohjelmaa.

5.1.4. Kielenhuolto ja -tutkimus

Kotimaisten kielten keskuksella on ollut perinteisesti vahva rooli sekä vähemmistökielten kielenhuollossa että niiden tutkimuksessa. Kotuksen toiminnan uudelleenjärjestelyjen seurauksena keskuksen vähemmistökieliin liittyvät toiminnot siirrettiin vuoden 2012 alussa yliopistoihin. Kotuksen yhteyteen jäivät edelleen kielenhuoltoon keskittyvät vähemmistökielten lautakunnat. Toiminnan uudelleenjärjestämisen tarkoituksena oli vähäisten resurssien kokoaminen yhteen. Saamen kielen resurssit siirrettiin Oulun yliopistoon ja viittomakielten resurssit Jyväskylän yliopistoon. Romanikielellä ei ollut ennestään resursseja missään yliopistossa, joten siirto Helsingin yliopistoon vaikuttaa ainoastaan kasvattamalla romanikielen yliopisto-opetuksen määrää tutkimuksen kustannuksella. Karjalan kielen tutkimus on keskitetty Suomessa Itä-Suomen yliopistoon, mutta karjalan kielen kielenhuoltoa varten ei ole perustettu virallista toimielintä. Karjalan kielenhuollon tehtäviä hoitaa Suomessa ainoastaan Karjalan kielen seuran alaisuudessa toimiva epävirallinen kielenhuollon ryhmä, *Kieličuppu*. Karjalan kielen osalta tärkeää olisi myös Karjalassa kehitettyjen kirjakielen normien tekeminen tunnetuksi Suomen karjalankielisille.

5.1.5. Järjestö- ja projektitoiminta

Eräs uhanalaisten kielten elvytyksen tukimuoto on avustusten maksaminen erilaisille vähemmistökielten parissa toimiville projekteille ja elvytystyötä tekeville järjestöille. Järjestöt puolestaan voivat käyttää varoja esimerkiksi vähemmistökielisen

julkaisutoiminnan tukemiseen. Tällainen avustus on opetus- ja kulttuuriministeriön vuosittain myöntämä avustus maahanmuuttajien ja muiden kansallisten vähemmistöjen kuten romanien oman kulttuuritoiminnan tukemiseen. Saamenkielisen kulttuurin tukemista ja saamelaisjärjestöjen toimintaa varten maksetaan erillinen määräraha saamelaiskäräjien kautta jaettavaksi. Inarissa inarinsaamen kielen yhdistys Anarâškielâ servi on pitänyt yllä inarinsaamen kielen kielipesätoimintaa saamiensa avustusten turvin ennen kielipesätoiminnan rahoituksen vakiinnuttamista. Karjalan kielen seura on työskennellyt monipuolisesti karjalan kielen elvytyksen edistämiseksi ja mm. tukenut karjalankielistä julkaisutoimintaa ja toiminut karjalan kielen edunvalvojana. Projekteista esimerkkinä toimii vuosina 2005–2008 toteutettu romanikielen elvytysprojekti, jonka seurauksena romanikielelle perustettiin kielikerhoja ja kielipesä sekä koulutettiin kerhojen vetäjiä. Järjestöjen toiminta tapahtuu pääasiassa vapaaehtoisvoimin, joten järjestötoimintaan osallistuminen on vähemmistökielen puhujille hyvä mahdollisuus päästä vaikuttamaan oman kielensä tilanteeseen. Toisaalta elvytys ei onnistu, jos se jää vain pienen järjestöaktiivien piiriin puuhasteluksi, vaan sen tulee levitä laajemmin puhujayhteisön keskuuteen.

5.2. Kielisuunnittelu kielen elvytyksessä

Käsittelin 2. luvussa kielisuunnittelun osa-alueita statuksen suunnittelua, korpuksen suunnittelua ja mallin omaksumisen suunnittelua sekä niiden vaikutusta toisiinsa. Kielisuunnittelun kaikilla kolmella osa-alueella on merkitystä uhanalaisen kielen elvytyksessä. Statuksen suunnittelun keskeisiä kysymyksiä on, tunnustetaanko jonkin kielen olemassaolo valtiovallan tasolla ja onko kielellä asema myös lainsäädännössä. Karjalan kielen tilanne on esimerkki siitä, että kielen olemassaolon tunnustaminen ei vielä yksinään riitä kielen tilanteen parantumiseen, jos kielellä ei ole asemaa lainsäädännössä. Statuksen suunnitteluun liittyy myös kysymys kielen ja murteen erosta. Jos kieltä pidetään jonkin toisen kielen murteena, kielen elvytystoimenpiteille ei ole mahdollista saada valtion tukea esimerkiksi kielenopetuksen järjestämiseen. Suomessa puhuttavista uhanalaisista kielistä karjalan kieltä on pidetty pitkään suomen kielen murteena ja suomenruotsalaista viittomakieltä suomalaisen viittomakielen murteena. Näiden kielten erillisyydestä on käyty keskustelua sekä tutkimuskirjallisuudessa (Jeskanen 2005, Hoyer 2004) että julkisuudessa ja molempien kielten asema onkin parantunut virallisella tasolla lähivuosina.

Kielisuunnittelun osa-alueiden statuksen suunnittelun, korpuksen suunnittelun ja mallin omaksumisen suunnittelun yhteys näkyy uhanalaisen kielen elvytyksessä monin eri tavoin. Hoyer (2012:76) korostaa, että sanakirjan muodossa tehtävällä leksikografisella työllä eli kielen dokumentoinnilla ja kuvauksen muodostamisella on enemmän vaikutusta kielen statukseen kuin kielen korpuksen. Hoyer (id.) käsittelee väitöskirjassaan kolmea uhanalaista viittomakieltä, suomenruotsalaista, albanialaista ja kosovolaista viittomakieltä, mutta oman näkemykseni mukaan hänen havaintonsa ovat yleistettävissä laajemminkin uhanalaisten kielten elvytykseen. Hoyer (id.:77) toteaa, että kielen dokumentointi ja kuvaus ovat statuksen suunnittelua. Sanakirjat ja kieliopit ovat myös osa tärkeää perustutkimusta vähän tutkitulle kielelle (id.:73). Fishmanin (2006:316) mukaan on tyypillistä, että tilanteissa, joissa kielten asemat valtajärjestelmässä eroavat toisistaan paljon, heikomman kielen aseman kohentaminen on helpompi aloittaa korpuksen suunnittelusta. Korpuksen suunnittelun toimenpiteet eivät tunnu yhtä uhkaavilta kuin statuksen suunnittelun toimenpiteet, joten niihin on helpompi saada viranomaisten suostumus.

Mallin omaksumisen suunnittelu on tärkeää uhanalaisen kielen elvytyksessä, koska kielen käyttöaloja lisäämällä voidaan vaikuttaa kielen käyttöön ja arvostukseen. Mallin omaksumisen suunnittelun ja statuksen suunnittelun yhteys näkyy siinä, että kaikki tutkijat eivät pidä näiden kahden kategorian pitämistä erillään tärkeänä (esim. Sulkala 2010:17).

Luvussa 2. mainittujen kielipolitiikan ja kielisuunnittelun määritelmien (Grin 2003:30, Rubin & Jernudd 1971:xvi) mukaan kielipolitiikassa ja kielisuunnittelussa on kyse yhteiskunnan resurssien jakamisesta mahdollisimman suuren hyvinvoinnin kokonaismäärän saavuttamiseksi. Lainsäädäntö toimii tässä oppaana, mutta lainsäädännön soveltamisessa jää silti toisinaan paljon päättäjien ja muiden lakeja soveltavien hyvän tahdon varaan. Toisinaan lainsäädännössä jää tulkinnanvaraa, mikä huonontaa vähemmistöjen kielellisiä oikeuksia. Esimerkiksi perusopetuslain (628/1998) 10 §:n 2 momentin mukaan saamelaisten kotiseutualueella saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä ja kuulovammaisille tulee antaa tarvittaessa opetusta viittomakielellä. Ilmaukset ”pääosin”, ”tarvittaessa” ja yleisesti lainsäädännössä käytetty ”soveltuvien osin” voidaan määritellä eri tavoin riippuen siitä, kuka lakia soveltaa ja mitkä ovat hänen päämääränsä. Silloin kun lainsäädäntö ei velvoita parantamaan uhanalaisten vähemmistökielten tilannetta, vaikkapa juuri

nimenomaisesti tukemalla kielipesiä, tulosten aikaansaamiseksi kielen elvytyksessä tarvitaan ainakin jonkin verran ”hyvää tahtoa”. Professori Lea Laitinen (2003:83–84) toteaa virkaanastujaisesitelmässään seuraavasti:

”Usein uhanalaisen kielen tuho voitaisiin estää pikkurahalla ja ripauksella valtaväestön hyvää tahtoa. Hyvä esimerkki tästä on Suomessa juuri nyt yhden alkuperäiskielemme, inarinsaamen tilanne. Inarinsaamelaiset ovat elvyttäneet äidinkieltään onnistuneesti muun muassa kielipesämetodilla, jonka avulla alle kouluikäiset lapset oppivat isovanhempiensa kielen. Suomen valtio ei kuitenkaan tue tätä toimintaa, vaikka siihen tarvittava summa on häviävän pieni. Se, kuinka kielen käy, ratkeaa valtion budjetissa.”

Jos uhanalaisen kielen asema on heikko lainsäädännössä, kielen asemaa tulisi pyrkiä parantamaan lainsäädännössä siten, että kielen tukemiselle saataisiin ”hyvän tahdon” sijaan myös velvoitteita. Inarinsaamen kielen tapauksessa se, että kielipesien rahoitus on vihdoin saatu järjestymään, toimii rohkaisevana esimerkkinä uhanalaisen kielen aseman parantumisesta. Kielen aseman parantuminen on mahdollista yhteiskunnan tuen ja kielen puhujien ahkeran työn yhteisellä vaikutuksella kielen elvytyksen hyväksi.

6. Lopuksi

Olen tässä tutkielmassani luonut katsauksen kielipolitiikan ja kielisuunnittelun sekä niiden välisen suhteen määrittelyyn ja keskeisiin käsitteisiin tutkimuskirjallisuudessa, kielellisten oikeuksien ja kielellisten ihmisoikeuksien käsitteistöön ja teoriaan sekä kielten uhanalaisuuteen ja uhanalaisten kielten elvytykseen vaikuttaviin tekijöihin. Olen muodostanut yleisesityksen Suomen kielellisestä tilanteesta ja kielellisiä oikeuksia säätelevästä lainsäädännöstä sekä esittänyt kuvaukset kansalliskielten suomen ja ruotsin, saamen, romanin, suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen, karjalan kielen sekä muiden kielten julkisesta käytöstä ja kielellisistä oikeuksista. Olen myös pohtinut lainsäädännön ja kielellisten oikeuksien vaikutusta uhanalaisten kielten elvytyksessä.

Kielipolitiikan ja kielisuunnittelun päämääränä tulee olla yhteiskunnan resurssien jakaminen mahdollisimman suuren hyvinvoinnin kokonaismäärän saavuttamiseksi. Uhanalaisten kielten elvytys on tästä näkökulmasta perusteltua, koska kielellinen monimuotoisuus lisää yhteiskunnan hyvinvoinnin kokonaismäärää ja pyrkimys kielivähemmistöjen assimilaatioon puolestaan vähentää sitä. Uhanalaisen kielen puhujien asenteet omaa kieltään kohtaan ovat avainasemassa uhanalaisen kielen säilymisessä. Tämän vuoksi uhanalaisen kielen elvytyksessä tulisi pyrkiä vaikuttamaan

tekijöihin, jotka parantavat kielen arvostusta. Kielen virallinen asema lainsäädännössä ja mahdollisuudet käyttää kieltä mahdollisimman monella eri käyttöalalla parantavat uhanalaisen kielen puhujien arvostusta omaa kieltään kohtaan, mikä puolestaan lisää puhujien halukkuutta käyttää omaa kieltään ja parhaassa tapauksessa intoa edistää kielen elvytystä. Kielilainsäädäntö ja kielelliset oikeudet vaikuttavat yksilöiden kielellisiin valintoihin ja sitä kautta uhanalaisten kielten elvytykseen.

Suomen lainsäädännössä on määritelty toisille ryhmille enemmän kielellisiä oikeuksia kuin toisille. Uhanalaisten kielten kohdalla tämä vaikuttaa siihen, kuinka paljon tukea kukin kieli voi valtiolta saada. Perustuslain 17 §:n 3 momentin soveltaminen vaikuttaa siihen, saako jokin kieli tukea vai ei, sillä kyseisessä momentissa mainitaan erikseen romani, viittomakieli ja lisäksi ”muut ryhmät”. Tuen on katsottu toisinaan kuuluvan vain erikseen mainituille ryhmille, jolloin esimerkiksi Suomen karjalankieliset jäisivät tuen ulkopuolelle. Lainsäädännön mahdollistamia kielen käyttöaloja ovat mm. asiointi viranomaisissa, päiväkotit, koulu, tiedotusvälineet, kielentutkimus ja -huolto sekä kulttuuri- ja järjestötoiminta. Suomessa puhuttavien uhanalaisten kielten kielellisten oikeuksien toteutumisessa on puutteita useilla kielen käyttöaloilla. Näiden puutteiden korjaaminen parantaisi kyseisten kielten elvytyksen mahdollisuuksia. Puutteiden korjaaminen ei kuitenkaan riitä, jos kielen asema ja kielelliset oikeudet lainsäädännössä ovat heikot. Tällöin tarvitaan määrätietoista työtä kielen aseman parantamiseksi ja kielen elvyttämiseksi.

Tutkielman tavoitteena oli eri laeissa hajallaan olevan Suomen kielilainsäädännön kokoaminen yhteen ja tiedon antaminen Suomen kielellisestä tilanteesta sekä Suomessa puhuttavien kielten julkisesta käytöstä. Lisäksi tarkoituksena oli pohtia kielilainsäädännön ja kielellisten oikeuksien vaikutusta uhanalaisten kielten elvytykseen. Tutkielmassani tarkastelun kohteena oleva ilmiö – Suomen kielellisiä oikeuksia säätelevä lainsäädäntö sekä kaikkien Suomessa puhuttavien kielten kielelliset oikeudet ja lainsäädännön mahdollistama kielen julkinen käyttö – on aihepiirinä erittäin laaja. Olen kuitenkin aiheen laajuudesta huolimatta pyrkinyt muodostamaan mahdollisimman kattavan kuvauksen tarkastelun kohteena olevasta ilmiöstä. Tällainen lähestymistapa luo haasteita tutkimuksen rajaukselle, sillä mukaan täytyy pystyä ottamaan riittävästi esimerkkejä ja yksityiskohtia. Uhanalaisten kielten elvytyksen näkökulma on läsnä teoriaosuuden 2.2. luvun ja 5. luvun pohdinnan lisäksi yksittäisten uhanalaisten kielten osuuksissa, joten tutkielma antaa myös ajankohtaista tietoa

uhanalaisten kielten elvytyksen nykytilasta. Kuitenkin kaikkien Suomessa puhuttavien uhanalaisten kielten osalta tarvittaisiin tarkempaa tietoa puhujien määrästä, puhujien ikärakenteesta, puhujien kielitaidosta ja kielen todellisesta käytöstä. Näistä aiheista on tehty tai on tekeillä joitakin selvityksiä, mutta paljon on vielä jäljellä tutkittavaa.

Työn kuluessa oli ilahduttavaa ja rohkaisevaa huomata, kuinka monen uhanalaisen kielen asema on parantunut suhteellisen lyhyenkin ajan kuluessa ja kielen käyttö on levinnyt uusille käyttöaloille usein juuri sillä tavoin, kuin aikaisemmissa kielen tilannetta koskevissa kirjoituksissa ehdotettiin tai toivottiin. Saamen, romanin, karjalan ja suomenruotsalaisen viittomakielen esimerkit osoittavat, että kielen yhteiskunnallista asemaa voidaan parantaa aktiivisella työllä kielen hyväksi. Kielen aseman parantuminen ei kuitenkaan vähennä tarvetta elvytystoimenpiteille, sillä elvytyksen ja assimilaation kilpajuoksu jatkuu elvytystoimista huolimatta. Positiiviset esimerkit osoittavat, että kielen elpyminen on mahdollista yhteiskunnan tuen ja puhujien oman aktiivisuuden yhteisellä vaikutuksella.

Lähteet

- ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES 2000. *Opinion on Finland*.
- AIKIO, MARJUT 1988. *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Helsinki: SKS.
- AIKIO-PUOSKARI, ULLA 2011. *Sámegeiela ja sámegeielat oahpahus Suoma skuvllain 2010–2011. Saamen kielen ja saamenkielinen opetus Suomen kouluissa*. Inari: Saamelaiskäräjät. http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=1490&Itemid=10 (Luettu 15.4.2012)
- Asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta 23/1998*. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023>
- Asetus kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen voimaansaattamisesta ja sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 2/1998*. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980002>
- BRADLEY, DAVID & MAYA BRADLEY, toim. 2002. *Language Endangerment and Language Maintenance*. Cornwall: RoutledgeCurzon.
- BRADLEY, DAVID 2002. Language Attitudes: the Key Factor in Language Maintenance. Bradley, David & Maya Bradley, toim. *Language Endangerment and Language Maintenance*, 11–23. Cornwall: RoutledgeCurzon.
- CILLIA, R. DE & B. BUSCH 2006. Language Policies: Policies on Language in Europe. Brown, Keith, toim. *The Encyclopedia of Language and Linguistics, Vol. 7, Leb–Mei*, 575–583. Amsterdam: Elsevier.
- Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml> (Luettu 16.4.2012)
- COOPER, ROBERT L. 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CRYSTAL, DAVID 2000. *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DIXON, ROBERT M. W. 1997. *The Rise and Fall of Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DORIAN, NANCY C. 1993. Discussion Note: A Response to Ladefoged's Other View of Endangered Languages. *Language* 69:575–579.

- ELDIA (European Language Diversity for All). <http://www.eldia-project.org> (Luettu 5.4.2012)
- ERONEN, RIITTA 2011. Kotimaisten kielten keskus. *Kielikello 4/2011*.
- ETELÄ-SAIMAA 25.1.2012. *Itä-Suomen koulu alkaa opettaa karjalan kieltä ensimmäisenä Suomessa*. <http://www.esaimaa.fi/Online/2012/01/25/It%C3%A4-Suomen+koulu+aloittaa+karjalan+kielen+opetuksen+ensimm%C3%A4isen%C3%A4+Suomessa/2012112826811/4> (Luettu 1.4.2012)
- Euroopan unionin perusoikeuskirja 2010/C 83/02. *Euroopan unionin virallinen lehti, nro C 83*. 30. maaliskuuta 2010.
- FAINGOLD, EDUARDO D. 2004. Language Rights and Language Justice in the Constitutions of the World. *Language Problems & Language Planning* 28:1, 11–24.
- FETTES, MARK 1997. Language Planning and Education. Wodak, R. & D. Corson, toim. *Encyclopedia of Language and Education, Volume 1: Language Policy and Political Issues in Education*, 13–22. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- FISHMAN, JOSHUA A. 1991. *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.
- FISHMAN, JOSHUA A. 2006. Language Policy and Language Shift. Ricento, Thomas, toim. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*, 311–328. Malden: Blackwell Publishing.
- GRANQVIST, KIMMO 2010. Suomen romanikieli – mitä tekevät valtio ja kunnat? Me ja muut? Kielipolitiikan teoriaa ja käytäntöä, 22.10.2010, Helsinki.
- GRANQVIST, KIMMO 2011. *Lyhyt Suomen romanikielen kielioppi*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 24. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk24/>
- GRANS, LISA 2011. *Legal and Institutional Framework Analysis: Karelian and Estonian in Finland*. Working Papers in European Language Diversity 10. Mainz: European Language Diversity for All (ELDIA). <http://phaidra.univie.ac.at/o:104756>
- GRIN, FRANÇOIS 2003. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- GRIN, FRANÇOIS 2005. Linguistic Human Rights as a Source of Policy Guidelines: Critical Assessment. *Journal of Sociolinguistics* 9/3:448–460.
- HAKULINEN, AULI, JYRKI KALLIOKOSKI, SALLI KANKAANPÄÄ, ANTTI KANNER, KIMMO KOSKENNIEMI, LEA LAITINEN, SARI MAAMIES & PIRKKO NUOLIJÄRVI 2009. *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 155. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- HE 107/1997. *Hallituksen esitys eduskunnalle kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä*. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1997/19970107>
- HEDMAN, HENRY & HELLEVI HEDMAN-VALENTIN 2008. *Romanikielen elvytysprojektin loppuraportti 2005–2008*. Vantaa: Elämä ja Valo-järjestö.
- HEDRÉN, JOHAN, KARIN HOYER, MONICA LONDEN, LENA WENMAN, HÅKAN WESTERHOLM & JAN-OLA ÖSTMAN 2005. Finlandssvenska teckenspråkiga i dag. Östman, Jan-Ola, toim. *FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk*. Nordica Helsingiensia 4. Teckenspråkstudier 1:113–122. Helsingfors: Nordica, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.
- HINTON, LEANNE 2001. Language Revitalization: An Overview. Hinton, Leanne & Ken Hale, toim. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*, 3–18. Elsevier: Academic Press.
- HORNBERGER, NANCY H. 2006. Frameworks and Models in Language Policy and Planning. Ricento, Thomas, toim. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*, 24–41. Malden: Blackwell Publishing.
- HOYER, KARIN 2004. The Sociolinguistic Situation of Finland-Swedish Deaf People and Their Language, Finland-Swedish Sign Language. Van Herreweghe, Mieke & Myriam Vermeerbergen, toim. *To the Lexicon and Beyond: Sociolinguistics in European Deaf Communities*, 3–23. Washington D.C.: Gallaudet University Press.
- HOYER, KARIN 2012. *Dokumentation och beskrivning som språkplanering – perspektiv från arbete med tre tecknade språk*. Nordica Helsingiensia 29. Teckenspråkstudier 3. Helsingfors: Nordica, Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- HUHTA, MARJATTA 2005. Eurooppalainen kielipolitiikka ja kielitaitovaranon kehittyminen. Johansson, Marjut & Riitta Pyykkö, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*, 98–114. Helsinki: Gaudeamus.
- HUSS, LEENA 1999. *Reversing Language Shift in the Far North: Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Studia Uralica Upsaliensia 31. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- IKONEN, KRISTIINA 2007. Oman äidinkielen opetuksen kehityksestä Suomessa. Latomaa, Sirkku,

- toim. *Oma kieli kullaan kallis. Opas oman kielen opetukseen*, 41–56. Helsinki: Opetushallitus.
- ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO. *Karjalan kieli ja kulttuuri*. <http://www.uef.fi/filttdk/karjalan-kieli-ja-kulttuuri> (Luettu 1.4.2012)
- JESKANEN, MATTI 2005. Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. Palander, Marjatta & Anne-Maria Nupponen, toim. *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*, Studia Carelica Humanistica 20:215–285. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- JOHANSSON, MARJUT & RIITTA PYYKKÖ 2005, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*. Helsinki: Gaudeamus.
- JOHANSSON, MARJUT & RIITTA PYYKKÖ 2005. Johdanto: monikielisyyden ja kielipolitiikka. Johansson, Marjut & Riitta Pyykkö, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*, 9–26. Helsinki: Gaudeamus.
- JOHANSSON, MARJUT & MATTI WIBERG 2005. Institutionaalinen monikielisyyden Euroopan unionissa: monesta kohti yhtä? Johansson, Marjut & Riitta Pyykkö, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*, 29–47. Helsinki: Gaudeamus.
- JOKINEN, MARKKU 2002. Viittomakieliset – yksi suomalaisista kielellisistä identiteeteistä. Laihala-Kankainen, Sirkka, Sari Pietikäinen & Hannele Dufva, toim. *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti*, 65–89. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- KAPLAN, ROBERT B. & RICHARD B. BALDAUF 1997. *Language Planning from Practice to Theory*. Clevedon: Multilingual Matters.
- KARJAL ŽURNALU. <http://verkolehti.karjal.fi> (Luettu 5.4.2012)
- KARJALAN KIELEN SEURA. <http://www.karjalankielenseura.fi> (Luettu 5.4.2012)
- Kielilaki* (148/1922). <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220148>
- KIELILAKIKOMITEA 2000. *Kansalliskielten historiallinen, kulttuurinen ja sosiologinen tausta*. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://www.om.fi/6523.htm> (Luettu 16.4.2012)
- KIELILAKIKOMITEA 2001. *Uusi kielilaki*. Kielilakikomitean mietintö 2001:3. Helsinki: Oikeusministeriö.
- KING, JEANETTE 2001. Te Kōhanga Reo. Māori Language Revitalization. Hinton, Leanne & Ken Hale, toim. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*, 119–128. Elsevier: Academic Press.
- KLOSS, HEINZ 1969. *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. Quebec: International Centre for Research on Bilingualism.
- KLOSS, HEINZ 1971. Language Rights of Immigrant Groups. *International Migration Review*, Vol. 5, No. 2:250–268.
- KRAUSS, MICHAEL 1992. The World's Language in Crisis. *Language* 68:4–10.
- KRAUSS, MICHAEL 1998. The Scope of the Language Endangerment Crisis and Recent Response to It. Matsumura, Kazuto, toim. *Studies in Endangered Languages. Papers from the International Symposium on Endangered Languages Tokyo, November 18–20, 1995*. ICHL Linguistic Studies Vol. 1:101–113. Tokyo: Hituzi Syobo.
- KUNNAS, NIINA 2006. Yksi, kaksi vai monta kirjakieltä? Vienankarjalaisten kanta kielidebattiin. *Virittäjä* 110:229–247.
- KUUROJEN LIITTO 2010. *Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma*. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 60. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 158. Helsinki: Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KUUSELA, J., A. ETELÄLAHTI, Å. HAGMAN, R. HIEVANEN, K. KARPPINEN, L. NISSILÄ, U. RÖNNBERG & M. SINIHARJU 2008. *Maahanmuuttajaoppilait ja koulutus – tutkimus oppimistuloksista, koulutusvalinnoista ja työllistymisestä*. Helsinki: Opetushallitus.
- LADEFOGED, PETER 1992. Another View of Endangered Languages. *Language* 68:809–811.
- Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta 969/1995*. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19950969>
- LAITINEN, LEA 2003. Kielentutkimus ja äidinkieli. Virkaanastujaisesitys Helsingin yliopistossa 4. joulukuuta 2002. *Virittäjä* 107:83–87.
- LAPPALAINEN, HANNA, MARJA-LEENA SORJONEN & MARIA VILKUNA 2010, toim. *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1262, Tiede. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 160. Helsinki: SKS.
- LATOMAA, SIRKKU 2007. Kotikielestä äidinkielen ja kaksikielisyyteen. Latomaa, Sirkku, toim. *Oma kieli kullaan kallis. Opas oman kielen opetukseen*, 36–40. Helsinki: Opetushallitus.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 2000a. *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 801. Helsinki: SKS.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 2000b. Kielten emansipaatio ennen ja nyt. Sulkala, Helena, toim. *Kieli- ja kulttuurikontaktit. Kielikontaktit – kieli ja kulttuuri päiväkodissa, koulussa ja*

- opettajankoulutuksessa -seminaari 6.–7.5.1999:100–121. Oulu: Interreg II Karjala-ohjelma.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 2001. Oikeus omaan kieleen. *Virittäjä* 105:239–255.
- LINDSTEDT, JOUKO ym. 2009. *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 156. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- LO BIANCO, JOSEPH 2010. Language Policy and Planning. Hornberger, Nancy H. & Sandra Lee McKay, toim. *Sociolinguistics and Language Education*, 143–174. Bristol: Multilingual Matters.
- LONDEN, MONICA 2005. ”Hör man inte så hör man inte”. Om att välja modersmål för sitt barn. Östman, Jan-Ola, toim. *FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk*. Nordica Helsingiensia 4. Teckenspråkstudier 1:81–112. Helsingfors: Nordica, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.
- MAGGA, OLE HENRIK & TOVE SKUTNABB-KANGAS 2003. Life or death for languages and human beings – Experiences from Saamiland. Huss, Leena, Antoinette Camilleri Grima & Kendall A. King, toim. *Transcending Monolingualism. Linguistic Revitalisation in Education*, 35–52. Lisse: Swets & Zeitlinger Publishers.
- MAY, STEPHEN 2006. Language Policy and Minority Rights. Ricento, Thomas, toim. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*, 255–272. Malden: Blackwell Publishing.
- MORING, TOM 2005. Eurooppalainen vähemmistökielipolitiikka. Johansson, Marjut & Riitta Pyykkö, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*, 74–97. Helsinki: Gaudeamus.
- MOSELEY, CHRISTOPHER, toim. 2010. *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3. painos. Paris: UNESCO Publishing. <http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>
- MÄKI, ANNE-MARI 2007: Romanit ja romanikieli – heikko asema perustuslaista huolimatta. Pöyhönen, Sari & Minna-Riitta Luukka, toim. *Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti*, 275–291. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- NISSILÄ, LEENA 2011a. Romanioppilaat perusopetuksessa. Rajala, Susanna, toim. *Romanioppilaiden perusopetuksen tuen hyviä käytäntöjä*. Oppaat ja käsikirjat 2011:14, 12–21. Helsinki: Opetushallitus.
- NISSILÄ, LEENA 2011b. Romanikielen kielipesätoiminta. Rajala, Susanna, toim. *Romanioppilaiden perusopetuksen tuen hyviä käytäntöjä*. Oppaat ja käsikirjat 2011:14, 90–91. Helsinki: Opetushallitus.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2005. Suomen kielet ja kielelliset oikeudet. Johansson, Marjut & Riitta Pyykkö, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*, 283–299. Helsinki: Gaudeamus.
- NÄKKÄLÄJÄRVI, ELLEN & RAUNA RAHKO 2007: Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen asema ja merkitys. Pöyhönen, Sari & Minna-Riitta Luukka, toim. *Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti*, 253–274. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- NÄKKÄLÄJÄRVI, KLEMETTI 2008. *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006*. Inari: Saamelaiskäräjät.
- OLTHUIS, MARJA-LIISA 2003. Uhanalaisen kielen elvytys: Esimerkinä inarinsaame. *Virittäjä* 107:568–579.
- OM 2006 = OIKEUSMINISTERIÖ 2006. *Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- OM 2009 = OIKEUSMINISTERIÖ 2009. *Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2009*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- OM 2011 = OIKEUSMINISTERIÖ 2011. *Viittomakielisten kielelliset oikeudet*. Mietintöjä ja lausuntoja 24/2011. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Opastajat.net*. <http://opastajat.net> (Luettu 12.4.2012)
- OPH = OPETUSHALLITUS. <http://www.oph.fi> (Luettu 13.4.2012)
- OPH 2011 = OPETUSHALLITUS 2011. *Maahanmuuttajien koulutus Suomessa – tilannekatsaus*. Raportit ja selvitykset 2011:3. Helsinki: Opetushallitus.
- OPM = OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ. *Monikulttuurisuuden tukeminen ja rasisminvastainen työ*. http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/avustukset/Avustus_monikulttuurisuudeen_tukemiseen_ja_rasisminvastaiseen_tyohon?lang=fi (Luettu 14.4.2012)
- OPM 2012 = OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ 2012. *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Koulutus- ja tiedopolitiikan osasto.
- PASANEN, ANNIKA 2003. *Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisien kielipesätoiminta*. Pro gradu -tutkielma, Suomalais-ugrilainen laitos, Helsingin yliopisto.
- PASANEN, ANNIKA 2008. Uralilaiset vähemmistökielet assimilaation ja revitalisaation ristipaineissa.

- Saarinen, Sirkka & Eeva Herrala, toim. *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa*. *Uralica Helsingiensia* 3:47–70. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
- PASANEN, ANNIKA 2010. Inarinsaamen täydennyskoulutus päätökseen. Yhteisöön 17 uutta inarinsaamen puhujaa. *Tammenlastuja. Suomen kulttuurirahaston sisäinen tiedotuslehti* 3/2010:8–9.
- PASANEN, ANNIKA 2010. Kielipesätoiminta suomalais-ugrialaisten kielten revitalisaatiossa. Me ja muut? Kielipolitiikan teoriaa ja käytäntöä. 26.11.2010, Helsinki.
- PHILLIPSON, ROBERT & TOVE SKUTNABB-KANGAS 1996. English Only Worldwide or Language Ecology? *TESOL Quarterly*, Vol. 30, No 3:429–452.
- PHILLIPSON, ROBERT, MART RANNUT & TOVE SKUTNABB-KANGAS 1995. Introduction. Skutnabb-Kangas, Tove & Robert Phillipson, toim. (in collaboration with Mart Rannut). *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*, 1–19. Berlin: Mouton de Gruyter.
- PYÖLI, RAIJA 2007. Ottua libo jättiä? Aunuksenkarjalan revitalisaatiota Suomessa. Muikku-Werner, Pirkko, Ossi Kokko & Hannu Remes, toim. *VIRSU III. Suomalais-ugrilaisia kohdekieliä ja kontakteja*, *Studies in Languages* 42:153–164. Joensuu: Humanistinen tiedekunta, Joensuun yliopisto.
- PÖYHÖNEN, SARI, MIRJA TARNANEN, EEVA-MAIJA VEHVILÄINEN, AIJA VIRTANEN & LENITA PIHLAJA 2010. *Osallisena Suomessa. Kehittämissuunnitelma maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseksi*. Jyväskylä: Suomen kulttuurirahasto ja Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- RAJALA, SUSANNA 2011. Kehittämistoiminnan taustaa. Rajala, Susanna, toim. *Romanioppilaiden perusopetuksen tuen hyviä käytäntöjä*. Oppaat ja käsikirjat 2011:14, 7–11. Helsinki: Opetushallitus.
- RAJALA, SUSANNA, MINNA SALONEN, SATU BLOMERUS & LEENA NISSILÄ 2011. *Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpide-ehdotukset*. Raportit ja selvitykset 2011:26. Helsinki: Opetushallitus.
- RICENTO, THOMAS & NANCY HORNBERGER 1996. Unpeeling the Onion: Language Planning and Policy and the ELT Professional. *TESOL Quarterly*, Vol. 30, No 3:401–427.
- RICENTO, THOMAS 2000. Historical and Theoretical Perspectives in Language Policy and Planning. Ricento, Thomas, toim. *Ideology, Politics and Language Policies. Focus on English*, 9–24. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- ROMAINE, SUZANNE 2002. The Impact of Language Policy on Endangered Languages. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, vol. 4, no. 2:194–212.
- RUBIN, JOAN & BJÖRN H. JERNUDD 1971, toim. *Can language be planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. Honolulu: The University Press of Hawaii.
- SAARINEN, SIRKKA 2008. Turvaako kielilaki kielen aseman – suomalais-ugrialaisten kielten uhanalaisuus. Saarinen, Sirkka & Eeva Herrala, toim. *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa*. *Uralica Helsingiensia* 3:38–46. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
- SAJAVAARA, PAULA 2000. Kielenohjailu. Sajavaara, Kari & Arja Piirainen-Marsh, toim. *Kieli, diskurssi ja yhteisö*, 67–106. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- SARHIMAA, ANNELI 2011. *The Karelian Language in Finland: An Overview of a Language in Context*. Working Papers in European Language Diversity 3. Mainz: European Language Diversity for All (ELDIA). <http://phaidra.univie.ac.at/o:102613>
- SCHIFFMAN, HAROLD F. 1996. *Linguistic Culture and Language Policy*. London: Routledge.
- SETÄLÄ, E. N. 1924. *Kielilaki. Ynnä siihen liittyvät lait ja asetukset*. Otavan asetuskokoelma 45. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- SHOHAMY, ELANA 2006. *Language Policy: Hidden Agendas and New Approaches*. London: Routledge.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE & ROBERT PHILLIPSON 1995. Linguistic Human Rights, Past and Present. Skutnabb-Kangas, Tove & Robert Phillipson, toim. (in collaboration with Mart Rannut). *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*, 71–110. Berlin: Mouton de Gruyter.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2006. Language Policy and Linguistic Human Rights. Ricento, Thomas, toim. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*, 273–291. Malden: Blackwell Publishing.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2007 [1981/1984]. *Bilingualism or not. The Education of Minorities*.

- [*Tvåspråkighet*. Lund: Liber.] New Delhi: Orient Longman.
- SPOLSKY, BERNARD 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SULKALA, HELENA 2010. Introduction: Revitalisation of the Finnic Minority Languages. Sulkala, Helena & Harri Mantila, toim. *Planning a New Standard Language. Finnic Minority Languages Meet the New Millennium*, *Studia Fennica Linguistica* 15:8–26. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Suomen kolmas raportti Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta. Helmikuu 2010*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- SUOMEN KULTTURIRAHASTO 2011. *Suomen kulttuurirahasto jakoi 20,3 milj. apurahoina ja palkintoina – meneillään miljoonien hankkeita*. Suomen kulttuurirahaston tiedote 27.2.2011. <http://www.epressi.com/tiedote/kulttuuri-ja-taide/suomen-kulttuurirahasto-jakoi-203-milj-apurahoina-ja-palkintoina-meneillaan-miljoonien-hankkeita> (Luettu 15.4.2012)
- TAKALA, SAULI, KARI SAJAVAARA & PAULA SAJAVAARA 2000. Kielipolitiikka ja kielisuunnittelu. Sajavaara, Kari & Arja Piirainen-Marsh, toim. *Näkökulmia soveltavaan kielentutkimukseen*, 231–271. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- TANDEFELT, MARIKA 2003. *Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland.
- TANDEFELT, MARIKA 2010. Skandinaavista kielipolitiikkaa. Lappalainen, Hanna, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna, toim. *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*, 25–51. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TOLLEFSON, JAMES W. 1991. *Planning Language, Planning Inequality. Language Policy in the Community*. London: Longman.
- TOLLEFSON, JAMES W. 2010. Perspectives on Language Policy and Planning. Kaplan, Robert B., toim. *Oxford Handbook of Applied Linguistics*, 463–472. New York: Oxford University Press.
- TORIKKA, MARJA 2004. *Karjala – kieli, murre ja paikka*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 129. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/> (Luettu 6.4.2012)
- TORIKKA, MARJA, toim. 2009. *Karjalan kielen verkkosanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://kaino.kotus.fi/kks> (Luettu 6.4.2012)
- Ulkoasiainministeriön ilmoitus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevaan eurooppalaiseen peruskirjaan tehdyn selityksen täydentämisestä 81/2009*. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2009/20090081>
- UN = UNITED NATIONS. <http://www.un.org/disabilities/> (Luettu 16.4.2012)
- UNESCO AD HOC EXPERT GROUP ON ENDANGERED LANGUAGES 2003: *Language Vitality and Endangerment. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages, Paris, 10–12 March 2003*. www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf (Luettu 15.4.2012)
- VARENNES, FERNAND DE 1999. The Existing Rights of Minorities in International Law. Kontra, Miklós, Robert Phillipson, Tove Skutnabb-Kangas & Tibor Várady, toim. *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*, 117–146. Budapest: Central European University Press.
- VARENNES, FERNAND DE 2001. Language Rights as an Integral Part of Human Rights. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, vol. 3, no. 1:15–25.
- WRIGHT, SUE 2004. *Language Policy and Language Planning: from Nationalism to Globalisation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- WURM, STEPHEN A., toim. 2001: *Atlas of the World's Languages in Danger or Disappearing*. Barcelona: Unesco publishing.
- WURM, STEPHEN A. 2002. Strategies for Language Maintenance and Revival. Bradley, David & Maya Bradley, toim. *Language Endangerment and Language Maintenance*, 11–23. Cornwall: RoutledgeCurzon.
- YLE. <http://yle.fi> (Luettu 14.4.2012)
- YLE News. <http://yle.fi/uutiset/news/> (Luettu 14.4.2012)
- YLE Novosti po-russki. <http://yle.fi/novosti/> (Luettu 14.4.2012)
- YLE Sápmi. <http://yle.fi/sapmi/uutiset/> (Luettu 12.4.2012)
- ÅKERLUND, TUULA 2002. Oman kielen merkitys romanien kulttuuri-identiteetille. Laihiala-Kankainen, Sirkka, Sari Pietikäinen & Hannele Dufva, toim. *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti*, 126–129. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

Liite: Kielilainsäädäntö Suomessa

Kielilainsäädännön yhteinen perusta:

Suomen perustuslaki (731/1999) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Alueellinen ja tiettyjä kieliä koskeva lainsäädäntö:

Ahvenanmaan itsehallintolaki (1144/1991)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19911144>

Kielilaki (423/2003) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423>

Valtioneuvoston asetus kielilain täytäntöönpanosta (433/2004)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040433>

Saamen kielilaki (1086/2003) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>

Valtioneuvoston asetus saamen kielilain täytäntöönpanosta (108/2004)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040108>

Laki saamelaiskäräjistä (974/1995) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>

Hallinto:

Asetus kynnysarvot ylittävistä tavara- ja palveluhankinnoista sekä rakennusurakoista (380/1998) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980380>

Eduskunnan työjärjestys (40/2000) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000040>

Hallintolainkäyttölaki (586/1996) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19960586>

Hallintolaki (434/2003) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>

Kansalaisuuslaki (359/2003) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030359>

Kuntajakolaki (1698/2009) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091698>

Kuntalaki (365/1995) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950365>

Laki aluehallintovirastoista (896/2009)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090896>

Laki auktorisoiduista kääntäjistä (1231/2007)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071231>

Laki elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista (897/2009)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090897>

Laki julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta (424/2003)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030424>

Laki kansainvälisen kaksinkertaisen verotuksen poistamisesta (1552/1995)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19951552>

Laki kunta- ja palvelurakennemuutoksesta (169/2007)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070169>

Laki ministeriöiden ja valtion muiden viranomaisten määräyskokoelmista (189/2000)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000189>

Laki opetushallituksesta (182/1991) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19910182>

Laki Suomen säädöskokoelmasta (188/2000)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000188>

Laki virallisesta lehdestä (268/1931)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1931/19310268>

Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista

(661/2009) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090661>

Nimikirja-asetus (1322/1989) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19891322>

Ulkomaalaislaki (301/2004) www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301

Valtioneuvoston asetus Ahvenanmaan maakunnassa valtion palveluksessa olevilta

vaadittavasta kielitaidosta (1218/2007) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20071218>
Valtioneuvoston asetus aluehallintovirastoista (906/2009) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090906>
Valtioneuvoston asetus elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista (910/2009) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090910>
Valtioneuvoston asetus maanmittauslaitoksen erältä kirjaamislakimieheltä vaadittavasta kielitaidosta (600/2009) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090600>
Valtioneuvoston asetus oikeusministeriöstä (543/2003) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030543>
Valtioneuvoston asetus Opetushallituksesta (805/2008) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2008/20080805>
Valtioneuvoston asetus suomen ja ruotsin kielen taidon osoittamisesta valtionhallinnossa (481/2003) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030481>
Valtioneuvoston asetus valtioneuvoston kansliasta (393/2007) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070393>
Valtioneuvoston asetus valtioneuvoston ruotsin kielen lautakunnasta (1037/2000) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20001037>
Valtioneuvoston asetus Verohallinnon virkamiehiltä vaadittavasta kielitaidosta (1052/2009) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091052>
Valtioneuvoston asetus virka- ja itsehallintoalueiden kielellisestä jaotuksesta vuosina 2003-2012 (1174/2002) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021174>
Valtioneuvoston asetus väestötietojärjestelmästä (128/2010) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100128>
Yhdenvertaisuuslaki (21/2004) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>

Oikeushallinto ja vankeuslainsäädäntö:

Asetus kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa (13/1994) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940013>
Käräjäoikeuslaki (581/1993) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19930581>
Laki asianajajista (496/1958) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1958/19580496>
Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689>
Laki Suomen ja ulkomaan viranomaisten yhteistoiminnasta oikeudenkäynnissä sekä ulkomaan tuomioistuimen päätöksen täytäntöönpanosta eräissä tapauksissa (171/1921) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1921/19210171>
Laki tuomareiden nimittämisestä (205/2000) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000205>
Laki yksityisoikeudellista vaatimusta koskevien pohjoismaisten tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta (588/1977) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770588>
Oikeudenkäymiskaari (4/1734) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000>
Oikeusapulaki (257/2002) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020257>
Oikeusministeriön päätös yleisen asianajajayhdistyksen sääntöjen vahvistamisesta (191/1959) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1959/19590191>
Rikoslaki (39/1889) www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001
Tutkintavankeuslaki (768/2005) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050768>
Ulosottokaari (705/2007) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070705>
Valtioneuvoston asetus oikeusministeriön hallinnonalan erältä virkamiehiltä vaadittavasta kielitaidosta (1126/2003)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031126>
Valtioneuvoston asetus syyttäjänvirastosta (88/2007)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070088>
Valtioneuvoston asetus ulosottoimen hallinnosta (1321/2007)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071321>
Vankeuslaki (767/2005) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

Poliisi:

Asetus poliisin henkilörekistereistä (1116/1995)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19951116>
Esitutkintalaki (449/1987) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870449>
Esitutkintalaki (805/2011) (voimaan vasta 1.1.2014, kumoaa lain 449/1987)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110805>
Laki poliisikoulutuksesta (68/2005) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050068>
Laki poliisin hallinnosta (110/1992) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920110>
Laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta (841/2006)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060841>

Pelastustoimi:

Laki pelastusopistosta (607/2006) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060607>

Maanpuolustus ja siviilipalvelus:

Asevelvollisuuslaki (1438/2007) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071438>
Siviilipalveluslaki (1446/2007) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071446>
Valtioneuvoston asetus upseerien suomen ja ruotsin kielen taitoa koskevista
kelpoisuusvaatimuksista (9/2004) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040009>

Sosiaali- ja terveydenhuolto (mukana viittomakielisten ja maahanmuuttajien oikeuksia):

Asetus työvoimapalvelujen tietojärjestelmästä (1254/1993)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19931254>
Erikoissairaanhoidolaki (1062/1989) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19891062>
Laki julkisesta työvoimapalvelusta (1295/2002)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021295>
Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>
Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>
Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta (1704/2009)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091704>
Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>
Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>
Laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä (116/2002)
www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020116
Laki terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista (629/2010)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100629>
Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (133/2010)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100133>
Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>
Lastensuojelulaki (417/2007) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
Sosiaalihuoltolaki (710/1982) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710>
Terveystieteidenhuoltolaki (1326/2010) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>
Työvoimapolveluasetus (1251/1993)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931251>

Päivähoito- ja opetustoimi:

Ammattikorkeakoululaki (351/2003)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030351>
Asetus korkeakoulujen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista ja tehtävistä (309/1993)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19930309>
Asetus lasten päivähoitosta (239/1973)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730239>
Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (986/1998)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980986>
Laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta (631/1998)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980631>
Laki ammatillisesta koulutuksesta (630/1998)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980630>
Laki ammattipätevyyden tunnustamisesta (1093/2007)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071093>
Laki lasten päivähoitosta (36/1973) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (1705/2009)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091705>
Laki taiteen perusopetuksesta (633/1998)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980633>
Laki vapaasta sivistystyöstä (632/1998)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980632>
Laki yleisistä kielitutkinnoista (964/2004)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040964>
Laki ylioppilastutkinnon järjestämisestä (672/2005)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050672>
Lukiolaki (629/1998) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980629>
Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1777/2009)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091777>
Perusopetuslaki (628/1998) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
Valtioneuvoston asetus ahvenanmaalaiselta opiskelijalta yliopistossa ja ammattikorkeakoulussa vaadittavasta suomen kielen taidosta (841/2000)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2000/20000841>
Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista (352/2003)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030352>
Valtioneuvoston asetus ammattipätevyyden tunnustamisessa edellytetystä sopeutumisajasta ja kelpoisuuskokeesta (1207/2007)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20071207>
Valtioneuvoston asetus lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta (955/2002) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020955>
Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista

tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (1435/2001)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2001/20011435>

Valtioneuvoston asetus saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1769/2009) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091769>

Valtioneuvoston asetus yliopistojen tutkinnoista (794/2004)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040794>

Valtioneuvoston päätös tutkintojen rakenteesta ja yhteisistä opinnoista ammatillisessa peruskoulutuksessa (213/1999) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990213>

Yliopistoasetus (115/1998) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980115>

Yliopistolaki (558/2009) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>

Kirkollinen toiminta:

Kirkkolaki (1054/1993) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054>

Laki ortodoksisesta kirkosta (985/2006)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060985>

Kulttuuri, sivistys ja liikunta:

Kirjastolaki (904/1998) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980904>

Liikunta-asetus (1055/1998) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19981055>

Tekijänoikeuslaki (404/1961) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>

Tekijänoikeusasetus (574/1995) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950574>

Viestintä:

Laki televisio- ja radiotoiminnasta (744/1998)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980744>

Laki Yleisradio Oy:stä (1380/1993) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931380>

Valtioneuvoston asetus sanomalehdistön tuesta (389/2008)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2008/20080389>

Kielenhuolto ja -tutkimus:

Laki Kotimaisten kielten kesuksesta (1403/2011)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20111403>

Valtioneuvoston asetus Kotimaisten kielten kesuksesta (1566/2011)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20111566>

Posti, kuljetus ja liikenne:

Laki ajoneuvojen katsastusluvista (1099/1998)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19981099>

Laki kuljettajantutkintotoiminnan järjestämisestä (535/1998)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980535>

Laki rautatiejärjestelmän liikenneturvallisuustehtävistä (1664/2009)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091664>

Liikenneministeriön päätös liikenteen ohjauslaitteista (203/1982)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820203>

Postilaki (415/2011) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110415>

Rautatielaki (304/2011) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110304>

Tiekuljetussopimuslaki (345/1979) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1979/19790345>

Valtioneuvoston asetus rautatiejärjestelmän turvallisuudesta ja yhteentoimivuudesta (372/2011) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110372>

Talous, kaupallinen toiminta ja yritykset:

Asetus elintarvikelisäaineista (521/1992)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920521>

Kauppa- ja teollisuusministeriön asetus elintarvikkeiden pakkausmerkinnöistä

(1084/2004) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20041084>

Laki hyödyllisyysmallioikeudesta (800/1991)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19910800>

Laki kosmeettisista valmisteista (22/2005)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050022>

Laki luottolaitostoiminnasta (121/2007)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070121>

Laki sijoituspalveluyrityksistä (922/2007)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070922>

Laki Suomen Pankista (214/1998) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980214>

Laki ulkomaisista vakuutusyhtiöistä (398/1995)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950398>

Mallioikeusasetus (252/1971) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1971/19710252>

Osakeyhtiölaki (624/2006) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060624>

Patenttilaki (550/1967) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1967/19670550>

Tavaramerkkiasetus (296/1964) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1964/19640296>

Toiminimilaki (128/1979) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1979/19790128>

Tuotevastuulaki (694/1990) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900694>

Vakuutusyhtiölaki (521/2008) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2008/20080521>

Valtioneuvoston asetus kulutustavaroista ja kuluttajapalveluksista annettavista tiedoista

(613/2004) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040613>

Valtiovarainministeriön asetus arvopaperin liikkeeseenlaskijan säännöllisestä

tiedonantovelvollisuudesta (153/2007) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070153>

Valtiovarainministeriön asetus liputusvelvollisuudesta ja omistusosuuksien

ilmoittamisen ja julkistamisen yhteydessä annettavista tiedoista (154/2007)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070154>

Yhdistykset:

Asetus metsänhoitoyhdistyksistä (1227/1998)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19981227>

Laki Svenska Finlands folkting -nimisestä järjestöstä (1331/2003)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031331>

Yhdistyslaki (503/1989) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19890503>